



**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**EVLYA ÇELEBİ'NİN DOĞU KARADENİZ'DE GÖRDÜĞÜ YERLEŞİM
YERLERİ VE BU YERLERİN GÜNÜMÜZDEKİ HÂLİ ÜZERİNE
KARŞILAŞTIRMALI BİR ARAŞTIRMA**

DANIŞMAN

PROF. DR. METİN AKAR

HAZIRLAYAN

GÜLÇİN BARMANBAY

20122005014

GİRESUN

MAYIS 2014

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ**

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**EVLIYA ÇELEBİ'NİN DOĞU KARADENİZ'DE GÖRDÜĞÜ YERLEŞİM
YERLERİ VE BU YERLERİN GÜNÜMÜZDEKİ HÂLİ ÜZERİNE
KARŞILAŞTIRMALI BİR ARAŞTIRMA**

DANIŞMAN

PROF. DR. METİN AKAR

HAZIRLAYAN

GÜLÇİN BARMANBAY

20122005014

GİRESUN

MAYIS 2014

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürünün onayı.

.../.../.....

(Unvan - İsim)

Müdür

Bu tezin Yüksek Lisans/ Doktora tezi olarak Ana bilim Dalı standartlarına uygun olduğunu onaylarım.

(Unvan - İsim)

Ana bilim Dalı Başkanı

Bu tezi okuduğumuzu ve Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak bütün gerekliliklerini yerine getirdiğini onaylarız.

(Unvan - İsim)

(Unvan - İsim)

Ortak Danışman

Danışman

Jüri Üyeleri

.....
.....
.....
.....
.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET	V
ABSTRACT	VII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	IX
GİRİŞ.....	1
1. Evliyâ Çelebi'nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eseri	1
1.1. Evliyâ Çelebi'nin Hayatı	1
1.2. Evliyâ Çelebi'nin Edebî Kişiliği.....	3
1.3. Evliyâ Çelebi'nin Eseri.....	4
1.3.1. Seyahat-nâme	4
2. Doğu Karadeniz'in Coğrafi Özellikleri ve Kısa Tarihi.....	7
2.1. Coğrafi Özellikleri	7
2.1.1. Ordu	9
2.1.2. Giresun	9
2.1.3. Trabzon	11
2.1.4. Rize.....	12
2.1.5. Artvin.....	14
2.2. Doğu Karadeniz'in Kısa Tarihi.....	18
2.2.1. Ordu	18
2.2.1.A. Ünye.....	18
2.2.1.B. Fatsa.....	20
2.2.2. Giresun.....	22
2.2.3. Trabzon	24
2.2.3. Rize.....	27
2.2.4. Artvin.....	29
3. XVII. YÜZYILDA DOĞU KARADENİZ'DE OSMANLI İDARÎ YAPISI	33
3.1. TRABZON SANCAĞI.....	33
I. BÖLÜM	35
I. 1. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂMESİ'NDE ÜNYE	35
I. 1.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ.....	35
I.1.2. ÜNYE'NİN BUGÜNKÜ DURUMU	36

I.2. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂMESİ'NDE FATSA.....	45
I.2.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ.....	45
I.2.2. FATSA'NIN BUGÜNKÜ DURUMU.....	45
I.3. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂMESİ'NDE YASON BURNU.....	50
I.3.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ.....	50
I.3.2. YASON BURNU'NUN BUGÜNKÜ DURUMU.....	51
I.4. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂMESİ'NDE VONA.....	52
I.4.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ.....	52
I.4.2. PERŞEMBE' NİN BUGÜNKÜ DURUMU.....	53
II. BÖLÜM.....	59
II.1. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂMESİ'NDE GİRESUN.....	59
II.1.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ.....	60
II.1.2. GİRESUN'UN BUGÜNKÜ DURUMU.....	62
II.2. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂMESİ'NDE TİREBOLU.....	67
II.2.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ.....	68
II.2.2. TİREBOLU'NUN BUGÜNKÜ DURUMU.....	68
II.3. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂMESİ'NDE GÖRELİ.....	70
II.3.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ.....	70
II.3.2. GÖRELE'NİN BUGÜNKÜ DURUMU.....	71
III. BÖLÜM.....	75
III.1. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂMESİ'NDE BEŞİKDÜZÜ.....	75
III.1.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ.....	75
III.1.2. BEŞİKDÜZÜ'NÜN BUGÜNKÜ DURUMU.....	75
III.2. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂMESİ'NDE VAKFIKEBİR KALESİ.....	77
III.2.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ.....	77
III.2.2. VAKFIKEBİR'İN BUGÜNKÜ DURUMU.....	78
III.3. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂMESİ'NDE YOROZBURNU KALESİ (ÇARŞIBAŞI).....	82
III.3.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ.....	82
III.3.2. ÇARŞIBAŞI'NİN BUGÜNKÜ DURUMU.....	82
III.4. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂMESİ'NDE AKÇAABAT KALESİ.....	84
III.4.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ.....	84
III.4.2. AKÇAABAT KALESİ'NİN BUGÜNKÜ DURUMU.....	85
III.5. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂMESİ'NDE AKÇAABAT.....	87
III.5.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ.....	87
III.5.2. AKÇAABAT'IN BUGÜNKÜ DURUMU.....	88
III.6. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂMESİ'NDE KALETİMANA DERESİ.....	90
III.6.1. GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ.....	90

III.6.2. BUGÜNKÜ KALENİMA DERESİ	90
III.7. EVLİYA ÇELEBİ’NİN SEYAHATNÂMESİ’NDE SİRE DERESİ	91
III.7.1. GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ	91
III.7.2. BUGÜNKÜ SERA DERESİ	91
III.8. EVLİYA ÇELEBİ’NİN SEYAHATNÂMESİ’NDE TRABZON	92
III.8.1. DOÇ. DR. YÜCEL DAĞLI’NIN TESPİTİNE GÖRE EVLİYA ÇELEBİ’NİN ŞEHİR TANITIM PLANI.....	92
III.8.2. DOÇ. DR. YÜCEL DAĞLI’NIN TESPİTİNE GÖRE EVLİYA ÇELEBİ’NİN ŞEHİR TANITIM PLÂNI VE BU PLÂNA GÖRE TRABZON ŞEHİRİ	94
III.8.3. TRABZON BUGÜNKÜ DURUMU	148
GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ.....	150
III.9. EVLİYA ÇELEBİ’NİN SEYAHATNAMESİ’NDE DEĞİRMENDERE	151
III.9.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ.....	151
III.10. EVLİYA ÇELEBİ’NİN SEYAHATNÂMESİ’NDE YOMRA	151
III.10.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ.....	152
III.10.3. YOMRA’NIN BUGÜNKÜ DURUMU	152
III.11. EVLİYA ÇELEBİ’NİN SEYAHATNÂMESİ’NDE SÜRMENE KALESİ.....	153
III.11.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ.....	153
III.11.2. SÜRMENE KALESİ ve SÜRMENE’NİN BUGÜNKÜ DURUMU.....	153
III. 12. EVLİYA ÇELEBİ’NİN SEYAHATNÂMESİ’NDE MAHNOZ/MANAHÖZ.....	156
III.12.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ.....	156
III.13. EVLİYA ÇELEBİ’NİN SEYAHATNAMESİ’NDE KALİPARAVOLİ	156
III.13.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ.....	156
IV. BÖLÜM.....	158
IV.1. EVLİYA ÇELEBİ’NİN SEYAHATNAMESİ’NDE RİZE.....	158
IV.1.2. RİZE’NİN BUGÜNKÜ DURUMU.....	158
IV.2. EVLİYA ÇELEBİ’NİN SEYAHATNAMESİ’NDE HOPA	160
IV.2.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ	161
IV.2.2. HOPA’NIN BUGÜNKÜ DURUMU	161
SONUÇ.....	163
BİBLİYOGRAFYA.....	165
HARİTALAR	174
FOTOĞRAFLAR	175
ÖZ GEÇMİŞ	176

ÖNSÖZ

Avrupa ve Akdeniz memleketlerini Kuzeydoğu Anadolu üzerinden Güney Kafkasya'yı izleyerek İran, Orta Asya ve Hindistan'a, Kuzey Kafkasya üzerinden de Volga ve Ural'a bağlayan önemli ticaret yollarının Güney Kafkasya'dan geçmesi Doğu Karadeniz sahil kentlerinin yüzyıllardan günümüze gelinceye kadar stratejik bir öneme sahip olmasına sebep olmuştur.

Tarihin izlerini taşıyan bu kentler birçok seyyahın dikkatine şayan olmuştur. Geçmişten geleceğe kültür aktarımında seyahatnamelerin önemi büyüktür. Türk edebiyatında seyahatname türünde en önemli eser, Evliya Çelebi (1611-1685)'nin Seyahat-nâme'sidir. Evliya Çelebi'nin sade ve akıcı bir dille kaleme aldığı bu on ciltlik eseri bize, XVII. yüzyıl Türkiyesi'nin tarihi, şehirlerin tanıtımı, coğrafi konumu, şehirlerin dini ve sivil mimarîsi, tarihî coğrafyası, halkın kıyafetleri, dilleri, gelenekleri, görenekleri hakkında bilgi verir

Türk edebiyatının kıymetli kaynaklarından biri olan Seyâhat-nâme dönemin siyasî, sosyal, iktisadi konularını içermesi açısından pek çok sosyal bilimler için incelenmeye değer bir eser olmuştur. Çalışmamız giriş kısmı ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümde genel bilgiler mevcuttur. I. bölümde Ordu; ikinci bölümde Giresun; üçüncü bölümde Trabzon; dördüncü bölümde Rize şehirleri ele alınmıştır.

Bu çalışmamızın araştırmacılara faydalı olmasını dileyerek, çalışmalarım boyunca gerek yardımlarıyla gerek metotlarıyla bana yol gösteren, tecrübelerinden faydalandığım değerli Hocam Prof. Dr. Metin AKAR'a teşekkürlerimi sunarım.

Gülçin BARMARMAY

Giresun

Mayıs 2014

ÖZET

EVLYA ÇELEBİ'NİN DOĞU KARADENİZ'DE GÖRDÜĞÜ YERLEŞİM YERLERİ VE BU YERLERİN GÜNÜMÜZDEKİ HÂLİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ARAŞTIRMA

BARMANBAY, Gülçin

Giresun Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Metin AKAR

Mayıs 2014, 174 sayfa

Seyahat-nâme'nin ikinci cildindeki Doğu Karadeniz illeri çalışmamızın esasını oluşturur. Tezin amacı Doğu Karadeniz'deki yerleşim yerlerinin 17. yüzyıldan günümüze ne gibi değişmeye ve gelişmeye uğradığının tespiti ve bu tespitin Evliyâ Çelebî Seyehat-nâmesi'nin esas alınarak yapılmasıdır. Evliyâ Çelebi Seyahat-nâmesi'ni değerlendirebilmek için Doğu Karadeniz hakkında yazılan kaynakları tespit ettik; il arşivinden ve kütüphanelerinden araştırma, yerinde gözlem, ve tespit ile mukayese, metin tamiri, yöntemlerinden yararlandık. Ayrıca gerekli yerlerde il yıllıklarını, valiliklerin ve belediyelerin resmî web sitelerini kullandık. Evliya Çelebi Seyahat-nâmesi'nde sık sık (...) olarak gösterilen, boş bırakılan yerler vardır. Metin tamirlerinin bir kısmını yerinde gözlem yaparak; bir kısmını ise o bölgenin resmî kuruluşlarıyla irtibat kurarak gerçekleştirdik. Bu esnada eserin yazıldığı dönemin dilini, gramer özelliklerini, Evliya Çelebi'nin kullandığı kelimeleri ve terkipleri, dönemin Türkçesindeki fonetik özellikleri göz önünde bulundurduk. Çalışmamızın giriş kısmında Doğu Karadeniz'deki illerin tarihçesini ve kısa coğrafyasını kaynaklardan yararlanarak yazdık. 17. yüzyıl idarî yapısı başlığı altında dönemin sancak merkezi olan Trabzon'un idari yapılanmasını özetledik. Evliyâ Çelebi'nin yol

güzergâhını haritaya işledik. Gördüğü yerleşim yerlerini noktayla belirttik. Trabzon ilini, merhûm Yücel Dağlı'nın şehir inceleme plânına uygun olarak inceledik. Şehirleri ele aldığımız bölümlerde inceleme metodumuz şöyle olmuştur:

Önce Evliya Çelebi'nin Seyahat-nâmesi'nin transkripsiyonlu metnini verdik. Sonra Seyahat-nâme metnini günümüz Türkiye Türkçesine çevirdik. Evliya Çelebi tarafından boş bırakılan yerleri metin tamiri yöntemi ile doldurup, metinde verilen bilgilerin doğruluğunu araştırdık. Son olarak Seyahat-nâme'nin ele aldığımız kısmında geçen şehirlerin bugünkü durumunu yazdık.

Anahtar Kelimeler: Evliyâ Çelebi, Seyahat-nâme, Doğu Karadeniz, Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Artvin-Hopa

ABSTRACT

Comparative Research About The Settlements That Evliyâ Çelebi Saw In The
Eastern Black Sea And Present Condition Of These Places

BARMANBAY, Gülçin

Giresun University

Institute of Social Sciences

Department of Turkish Language and Literature, Post Graduate Thesis

Supervisor: Prof. Dr. Metin AKAR

May 2014, 174 pages

The Black Sea towns in the second volume of Seyahatname are the essence of our work. The aim of the thesis is to determine how these towns have changed and developed from the 17th century to our day and to do this detection based on Evliya Çelebi's Seyehatname. In order to evaluate Evliya Çelebi's Seyehatname, we detected the works written on The Black Sea; We benefited from provincial archive and libraries and also we benefited from research, in situ observations, detection and comparison, repair of text methods. Moreover, when, it was necessary, we used provincial yearbooks and official websites of municipalities. Evliya There are many places left blank and it was shown as (...). We carried out the repair of textbooks by making on-site observations and by establishing contact with official institutions. We took the language of the period, grammar features, the writer's vocabulary and composition and phonetic features of Turkish language into account. At the beginning of our work, we wrote the history and geography of Black Sea towns by benefiting from sources. We summarized the the administrative structure of Trabzon uder the title of the Administrative Structure of 17th century. We specified the Evliya Çelebi's

road on the map. We stated the settlements he saw by dot. We analyzed Trabzon according to Yücel Dağlı's city investigation plan. Our city analysing method is stated in following paragraph.

Firstly, we gave Evliya Çelebi's Seyehatname's transcription text. Then, we translated it into modern Turkish. The left blank parts were filled by the method of repair of textbooks Evliya Çelebi tarafından boş bırakılan yerleri metin tamiri yöntemi ile doldurup, and we investigated the accuracy of the information given in the text. Finally, we wrote the current states of cities in Seyehatname which we discussed.

Key Words: Evliyâ Çelebi, Seyahat-nâme, Eastern Black Sea, , Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Artvin-Hopa

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e: adı geçen eser

a.g.m: adı geçen madde

a.g.m: adı geçene makale

Bkz: bakınız

C: cilt

İ.Ö: İslâmiyetten önce

km: kilometre

Ktp: kütüphane

MÖ: Milattan önce

MS: Millattan sonra

m: metre

s: sayfa

S: sayı

tük: Türkiye İstatistik Kurumu

Ünv: Üniversite, Üniversitesi

GİRİŞ

1. Evliyâ Çelebi'nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eseri

1.1. Evliyâ Çelebi'nin Hayatı¹



2

Evliya Çelebi 17. yüzyılda yaşamış bir Türk seyyahıdır. Hayatı hakkındaki bilgiler Seyahat-nâme'deki bilgilere dayanır. Adı ile ilgili bilgiler kesin olmamakla birlikte Evliya Çelebi adı muhtemelen hocası Evliya Mehmet Efendi'ye duyulan saygıdan dolayı verilmiştir. 25 Mart 1611 yılında Sağcılar Câmî Vakfı önünde Unkapanı'nda doğdu. Aslen Kütahyalı olup babası Derviş Mehmet Zillî'dir. Evliya Çelebi'nin babası Saray'da kuyumcubaşılığında bulunup seferlere katılmıştır. Derviş Mehmet Zillî İstanbul'un fethinden sonra ailesi ile Kütahya'dan İstanbul'a gelmiştir.

Derviş Mehmed Zillî âlimlerle, devlet adamları ile dosttur. Kıbrıs'ın fethine katılan Derviş Mehmet Efendi Mogosa'nın anahtarını Sultân II. Selim'e teslim etmiştir. Sultân I. Ahmet devrinde Kabe'nin oluklarını bizzat imâl edip Sultân Ahmet Câmîi'nin kapı ve pencerelerini süslemiştir. I. Ahmet'in takdirini kazanarak sohbet arkadaşı olmuştur. Evliya Çelebi'nin annesinin kaynaklarda Abaza asıllı olduğu ve Melek Ahmed Paşa, Defterdar-zâde Mehmet ve İpşirli Mustafa Paşa ile akraba olduğu söylenir. Evliya Çelebi Seyahatname'de Mahmut adlı bir erkek, İhsan adlı da

¹ Bu bölümdeki bilgiler Mücteba İlgürel'in aşağıdaki maddesinden özetlenmiş, onda olmayan ve bölümde zikredilen bilgiler ayrıca dipnotta gösterilmiştir. İLGÜREL, Mücteba, "Evliya Çelebi", TDVA, İstanbul, 1995, C: XI, s. 529.

² [http://tr.wikipedia.org/wiki/Evliya_%C3%87elebi\(06/01/2014\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Evliya_%C3%87elebi(06/01/2014))

bir kız kardeşi, isimlerini zikretmediği kız kardeşlerinin ve üvey annesinin varlığını bildirir.

Çelebi'nin soyu Germiyanogulların'na mensup olup, anne tarafından Hoca Ahmed Yesevî'nin soyundandır. Zengin bir aileye mensup olduğundan dolayı maddi sıkıntı yaşamamıştır. Ayrıca Evliya Çelebi saraya girdikten sonra 40 akçe maaşla sipahiler zümresine katılmış, seyahatleri esnasında zaman zaman seferlere katılarak ganimetler elde etmiş, mektup götürüp, köyleri yazıp, devlet adına vergi toplayıp hediyeler almıştır. Böylelikle aldığı maaşın dışında gelir kaynakları edinmiştir. Evliya Çelebi hayatını gezerek, yeni yerler görme arzusuyla ve öğrenme hevesiyle geçirmiştir. Bu sebeple daimî bir işte çalışmamış ve evlenmemiştir.

19 Ağustos 1630 gecesini Evliya Çelebi rüyâsında kendisini Yemiş iskelesi civarında Ahi Çelebi Câmii avlusunda görür kalabalık bir cema'at vardır. Sad Vakkas adında bir sahabe Peygamberin oraya geleceğini birlikte namaz kılacaklarını söyler. Sahabe, “namazdan sonra seni peygamberle tanıştırayım” der. Namazdan sonra peygamberin yanına gider. “Şefaati Ya Resûlallah” diyeceği sırada dili sürçer ve “Seyahat Ya Resûallah” der. Hz Peygamber şefaati ve seyahati ona müjdeli.

Gördüğü rüyâyı tabir ettiren Evliya Çelebi eserinin birinci cildinde anlattığı İstanbul'u gezer. Fakat babası, İstanbul dışına çıkmasını istemez ve müsaade etmez. Babasından gizli Bursa'yı gezer. Bursa dönüşünde babası ona artık seyahat etme iznini verir ve bir seyahat-nâme kaleme almasını nasihat eder. İstanbul ve Bursa seyahatinden sonra memleketi Kütahya, Manisa ve İzmit'e seyahat eder.

Evliya Çelebi'nin uzun mesafelere ilk seyahati, Ketenci Ömer Paşa'nın Trabzon'a tayin edilmesiyle gerçekleşir. Çelebi bu seyahati sırasında Azak Kalesi'nin fethine katılır ve oradan Kırım'a geçer. Kırım'dan deniz yoluyla İstanbul'a geçerken ölüm tehlikesi atlatır ve seyahatine 4 yıl ara verir.

Daha sonra Evliya Çelebi 1645'de Girit seferine katılır. Gürcistan, Bakü, Tiflis, Revan, Gümüşhane, Tortum'u gezer ve Gürcistan seferine katılır. 1648'de Murtaza Paşa ile birlikte Şam, Suriye, Filistin, Doğu ve İç Anadolu'yu gezer.

Tanıdığı devlet adamlarının özellikle de Melek Ahmet Paşa'nın yanında görev alıp onunla uzak memleketlere gider ve askeri seferlere katılır. Evliya Çelebi Melek Ahmet Paşa'nın Özü ve Rumeli'ye gitmesiyle Rusçuk'u, Silistre'yi, Babadağı'nı, daha sonra Konya'yı görür.

Evliya Çelebi yine Melek Ahmed Paşa'nın yanında, İran ve Bağdat'a seyahat eder. Daha sonra, Van, Çanakkale, Aydın, Afyon, Sakız ve Sisam Adaları, Adana, Maraş, Diyarbakır, Boğdan, Edirne, Sofya, Kırım, Erdel, Arnavutluk, Avusturalya, Hollanda, Venedik, Macaristan, Kafkasya, Suriye, Sudan, Habeş eyâletlerini görmüş ve son seyahatini de Mısır'a yapmıştır.

Evliya Çelebi 50 yılı aşkın gezmiştir ve vefat yeri hakkında kesin bilgi yoktur.

1.2. Evliyâ Çelebi'nin Edebî Kişiliği

Evliya Çelebi nükte sahibi, meclislere katılmayı seven sohbeti hoş bir ediptir. Hattatlık, ressamlık (minyatür), musikişinaslık, mimarlık, kuyumculuk gibi sanatlarda hünerlidir. Cirit oynar, silah kullanır, güreşçidir ve iyi ok kullanır. Sohbete düşkünlüğü ile birçok dosta sahip olmuş ve insanlarla iyi anlaşmıştır. Babasından hat sanatını öğrenmiştir.

Evliya Çelebi devrin bilginlerinden dersler almıştır. Sıbyan mektebinde okuduktan sonra Unkapanı'nda Şeyhülislâm Hâmid Efendi Medresesi'nde 7 yıl devam etmiştir. 1635 yılında Silâhdar Melek Ahmet Paşa vasıtasıyla Ayasofya Câmî'nde IV. Murâd Hân ile tanışmıştır. Daha sonra Enderun Mektebi'ne alınmış; burada hat, musiki, nahiv, tecvîd gibi derslerde eğitim görmüştür.

Evliya Çelebi kendine has bir üslûba sâhiptir. Canlı, zevkli, akıcı bir üslûbu vardır. Yer yer yabancı kelimeleri ve terkipleri kullandığı ifadeleri de mevcûttur.³ Bazen Türkçe bir kelimeye Arapça ve Farsça yapım eki veya Arapça ve Farsça çokluk eki almış kelimeye tekrar Türkçe çokluk ekini getirebilmektedir.⁴ Eserinde seci, aliterasyon, cinas, iham, tenasüp, mübâlâğa gibi söz sanatlarını kullanmıştır.⁵ Ayrıca 17. yüzyıldaki Türkçe'nin fonetik özelliğini aksettirecek yazılışlara da yer vermiştir.⁶

³ DUMAN, Musa, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Türkçe Açısından Önemi, Türk Dili Araştırmalar Yıllığı- Belleten, Ankara, , 1997, s. 155.

⁴ DUMAN, Musa, a.g.m, s. 155.

⁵ TEZCAN, Nurhan, KKTC-Gazimağusa, Doğu Akdeniz Üniversitesi'nin Düzenlediği Uluslararası Evliya Çelebi Sempozyumu 8-9 Kasım 2001, s. 34.

⁶ DUMAN, Musa, a.g.m, s. 159.

Evliya Çelebi dillere meraklıdır. Seyahat-nâme’de doğulu-batılı pek çok dillerin adı zikredilir. Yunan ve Latin dillerini de öğrenmiştir. Sade ve samimi ifadesiyle zaman zaman eserini okuyucuyla konuşur gibi yazmıştır. Seyahat-nâme’de çok sayıda yöresel ağız ve lehçeler görülmektedir. Olaylara ironik bir şekilde yaklaşır, insanların taklidini yapar ayrıca dikkat çekmek için aslı olmayan haber ve olaylar ortaya koyar. Eserinde olağanüstü olaylara ve mübâlâğalı anlatıma yer verir. Bazen duyduklarını yazar ve “böyle duydum” diye belirtir. Gittiği yerlerde devlet memurlarının görevlerine değinerek yöneticilerin halka yaptıkları zulmü ve yolsuzlukları zaman zaman eleştirir.

Seyahat-nâme bir plana göre yazılmıştır. Şehrin adı, kurucusu, coğrafi özellikleri, şairleri, devlet adamları, velileri ve türbeleri, medreseleri, çarşıları, dini ve sivil eserleri, halkının uğraş alanları, dilleri, giyecekleri ve meşhur yiyecekleri, içecekleri gibi unsurlar sıralanmıştır.

1.3. Evliyâ Çelebi’nin Eseri

1.3.1. Seyahat-nâme

Seyahat-nâme’de târîh, coğrafya, biyografî, folklor, dil, sosyoloji, bilim, tarih, edebiyat, sanat târîhî, sosyal-ekonomik hayat, idarî teşkilat ve iktisadi hayat, turizm, spor gibi konularda çok zengin bilgiler vardır.⁷

I. ciltte İstanbul anlatılmış. II. ciltte Bursa, İzmit, Bartın, Amasra, İnebolu, Sinop, Bafra, Samsun, Giresun ve Trabzon, Gürcistan, Abaza diyarı, Girit seferi, Hanya Kalesi’nin fethi, Düzce, Bolu, Gerede, Amasya, Niksar, Erzurum, Erzincan ile Şebinkarahisar, Merzifon ve Çorum hakkında bilgi verilir. III. cilt İznik, Eskişehir, Ilgın, Konya, Ulukışla, Payas, İskenderun, Antakya, Hama, Humus, Şam, Yafa, Lût denizi, Remel, Gazze, Kayseri, Sivas, Muş, Arapkir, Harput ve Bingöl, Burgaz, Pravadi, Şumnu, Hezergrad, Rusçuk, Yerköyü, Niğbolu şehirleriyle Özi, Köstence, Babadağı, Zağra-i Atık, Filibe, Tatar Pazarcığı, Sofya, Cisir-i Mustafa Paşa, Edirne ele alınır. IV. ciltte Diyarbekir, Mardin, Bitlis, Van ve İran’da Rûmiye, Tebriz, Hemedan, Kirmanşah hakkında bilgi verilir. V. cilt İran’ı, Bağdat’ı, Siirt’i, Tokat’ı,

⁷ BAYSUN, Cavit, “Evliya Çelebi”, *İ. A.*, C. 4. s. 408.

Özi'yi, Varna'yı, İsmail'i, Akkirman'ı, Lehistan seferini, Ukrayna'yı, Prut'u ve Kılburun'u, Anadolu'yu, Kal'a-i Sultâniyye'yi, Bozcaada'yı, Gelibolu'yu, Bolayır'ı, Keşan'ı, Malkara'yı, Bosna'yı, Üsküp'ü, Manastır'ı ele alır. VI. cilt, Erdel, Sırbistan, Macaristan ve Romanya ile bu ülkelerdeki şehirler ayrıntılı şekilde konu edilir. VII. cilt Kanije, İstolni, Belgrad, Viyana, Viyana'nın ve kalesinin tasviri, Macaristan ve Budin ile Tımişvar, Eflak, Boğdan vilâyetlerinin tasviri, Kazak vilâyeti, Kırım, Dağıstan, Kafkas kavimlerinin dil, örf ve âdetlerine ayrılmıştır. VIII. ciltte Azak'tan Kefe ve Bahçesaray, Kılburun, Akkirman, İsmail, Babadağı, Hasköy ve Edirne, Girit, Dimetoka, Gümölcine, Drama, Selânik yoluyla Mora ve Hanya'ya geçiş; Kandiye fethinde bulunduktan sonra Arnavutluk'a oradan da Yanya, Tepedelen, Avlonya, Draç, İlbasan, Ohri, Resne, Manastır, İştîp, Cîsr-i Mustafa Paşa, yer alır. XI. ciltte İstanbul'dan Mekke ile Medine'ye kadar uzanan güzergâhta Batı ve Güney Anadolu ile Suriye şehirleri anlatılır. X. cildin tamamı Mısır'a yakın bölgeler, Nil sahilleri, Sudan ve Habeşistan da ele alınmıştır.

Seyahat-nâme'nin Yazma Nüshaları

1. Topkapı Sarayı Müzesi, Bağdat Köşkü 304 (1-2. cilt);
2. Bağdat 305 (3-4 cilt);
3. Bağdat 307 (5. Cilt);
4. Topkapı Sarayı Revan Köşkü Ktp. 1457 (6.cilt);
5. Topkapı Sarayı Müzesi Bağdat Köşkü 308 (7. ve 8. cilt);
6. Bağdat 306 (9. Cilt);
7. İstanbul Üniv. Ktp. 5939 numaralı yazma (10. cilt);

Seyahat-nâme'nin Baskıları

1. 1848'de Kâhire Bulak Matbaasında Müntehâbât-ı Evliya Çelebi adıyla yayımlanmıştır.

2. Ahmed Cevdet Bey- Necip Âsım Bey, Pertev Paşa Kütüphanesi'ndeki baskıyı esas alarak 1896 senesinde İstanbul'da basmaya başlamışlardır. 1902 yılına kadar 6 cildi yayımlanmıştır.
3. 7. ve 8. ciltleri 1928 yılında Türk Tarih Encümeni tarafında yayımlanmıştır.
4. 9. ve 10. ciltleri 1935-1938 yeni harflerle Türkiye Cumhuriyeti Maârif Vekâleti tarafından yayımlanmıştır.
5. 1996 yılında Yapı Kredi Yayınları tarafından I. cildin tam metni yeniden yayımlanmıştır.

2. Doğu Karadeniz'in Coğrafi Özellikleri ve Kısa Tarihi

2.1. Coğrafi Özellikleri⁸

Melet Irmağı (Ordu'dan geçer)'nin doğusundan Hopa sınırına kadar olan bölgeye Doğu Karadeniz denir. Bölge her mevsim çok yağış alır. Yazlar sıcak, kışlar ılık ve yağışlıdır. Bu bölgenin doğusunda 2400 milimetre yağış görülür. Bölgenin batı ve orta bölümünde bu oran 1000 milimetredir. Doğu bölgesinde kışın ortalama sıcaklık 4 derece yazın 25 derece civarındadır.

Bölge çok yağış aldığından bitki örtüsü de çok çeşitlidir. Yıllık ortalama sıcaklık 14 derecedir. Bu bölge bitki ve hayvan türleri bakımından çok çeşitlidir. 2500 çeşit bitki, 250 çeşit kuş, yağmur ve sis ormanları, buzul göller, yayla çayırları, milli parklar sebebiyle Doğu Karadeniz Bölgesi, özellikle doğusu, dünyanın korumada öncelikli 200 bölgesinden biri olarak ilan edilmiştir.

Doğu Karadeniz'de sıcaklık ortalamaları Karadeniz'in diğer bölgelerine göre daha ılımandır. Kışların ılık geçmesinin sebepleri şunlardır:

Kafkas Dağları'nın Sibiryaya ve Doğu Karadeniz Dağlarından inen hava akımlarının oluşturduğu fön (föhn) tipindeki rüzgârların etkisi ve bölgedeki yükselti farklarının yağış ve sıcaklık dağılışındaki etkisidir.

Dik dağları arasındaki Çoruh Vadisi boyunca kış döneminde kar yağışı ve don olayı, nadir olarak görülürken; Rize, Mescit Dağları'nda kar örtüsü yılın neredeyse büyük bir bölümünde yerde kalır. Kıyıdan iç kesimlere doğru gidildikçe karasal iklim özellikleri ile karşılaşmaktadır. Doğu Karadeniz yıllık sıcaklık farkının en az, bağıl nemin en yüksek, güneş enerjisinden en az faydalanan, bulutluluğun en yüksek olduğu bölümdür.

⁸ Doğu Karadeniz Coğrafyası hakkındaki kısımda aşağıdaki kaynaklardan yararlanılmıştır.
<http://www.karahana.com/makaleler/karadeniz-bölgesi-coğrafi-özellikleri.htm>.(06/01/2014)
<http://www.bigalook.com/biggrarvel/sehirler/doğukaradeniz/iklim.asp>. (06/01/2014)
1967 Giresun İl Yıllığı, s. 65-66.
[http://tr.wikipedia.org/wiki/Ordu_\(il\)#TV_kanallar.C4.B1](http://tr.wikipedia.org/wiki/Ordu_(il)#TV_kanallar.C4.B1) (06/01/2014)
http://www.giresun.gov.tr/syf/sayfalariGoster.aspx?sayfa_ID=35 (06/01/2014)
Yeni Türk Ansiklopedisi, "Trabzon", Cilt: 11. İstanbul, Ötüken Yay. 1985. s. 1472.
ÖZDEMİR, Halit, Artvin Tarihi, "Artvin'in Coğrafi Durumu", 2. Baskı, 2002, Ankara, s. 1-5.
http://www.rize.gov.tr/default_b0.aspx?content=122 (06/01/2014)

Doğu Karadeniz; Karadeniz Bölgesi'nin en dağlık ve en yüksek bölümüdür. Buradaki dağların genel adı Doğu Karadeniz Dağları'dır. Bu bölgedeki dağlar iki sıra halinde kıyıya paralel uzanıp ve birbirine çok yaklaşıktır. Bu dağlar kıyıdan başlar. Bu dağlardaki yükseklik 4000 metreye yaklaşır ve bu sıra dağlar kıyı ile iç kesimlerdeki ulaşımı zorlaştırır. Kıyı ile iç kesimlerdeki ulaşım geçitlerle sağlanır.

Doğu Karadeniz Bölümü'nün kıyı dağları çeşitli yerlerde farklı isimler taşır. Rize Dağları, Trabzon Dağları, Giresun Dağları gibi. Ayrıca bu dağlarda tepe noktası 2000 metrenin üzerinde özellikle doğuda 3000 metrenin üzerinde bulunur. Rize Dağlarında 4000 metreye yaklaşır. (Kaçkar zirvesi 3932 m, Verçelik zirvesi 3711 m'dir). Dağların yüksek noktalarında IV. zaman buzullarının aşınım izlerine ve sirk göllerine rastlanır. Doğu Karadeniz Dağları'nın iç sıraları Kelkit-Çoruh Dağları genel adıyla bilinir. Kuzeydoğudaki Yalnızçam Dağları'ndan başlayan iç sıralar İspir'in güneyindeki Mescit Dağları'nda bir hayli yükselti kazanır. Bu iç sıradaki dağlar batıdan doğuya şöyledir: Çimen, Kop, Çoruh, Mescit ve Yalnızçam Dağları'ndan oluşur. Bu dağlar Kelkit (3025 m), Çimen Dağı (1249 m), Kop Dağları (2918 m), Mescit Dağları (3239 m), Akdağ (3047 m), Kekit ve Çoruh Vadileri'nin güneyinde yer alan başlıca dağlardır.

Doğu Karadeniz'de kıyı çizgisine paralel uzanan dağların kuzey yamaçları akarsular tarafından fazla yarılmıştır. Kuzey ve güney yamaçları arasında, özellikle yağış miktarından kaynaklanan bu olguda Jeolojik yapının büyük bir payı vardır.

Karagöl Dağı'nda ortalama yükselti 2600-2700 metre olan dokuz sirk vardır. Elmalı Gölü, Camili Gölü, Aygır Gölü, Bağırsak Gölü, Sağnak Gölü ve Kuru Gölü sirkleri başlıca sirk gölleridir.

Doğu Karadeniz'de heyelan çok fazla görülür. Bu bölümde heyelanların fazla olmasının nedeni; yağışın, yamaç eğiminin ve killi kayaların fazla olması ile bazı kesimlerde ana kayayı oluşturan tabakaların yamaç eğimine paralel uzanmasıdır. Yamaç eğimine paralel bir şekilde uzanan tortul tabakalar, heyelan oluşumunu kolaylaştırır. Kar erimeleri ile birlikte heyelan olayları ilkbahar mevsiminde artar.

Bölgede sıradağların geniş yer kaplaması sebebiyle:

Büyük şehirlerin kurulması neredeyse olanaksızdır, kentler kıyı kesiminde toplanmış, birbirine yakın küçük merkezlerdir, illerin yüzölçümleri küçük, sayıları fazladır,

makineli tarım yerine hayvan ve insan gücüne dayalı tarım ön plândadır, tarım alanları dar ve dağınıktır.

2.1.1. Ordu

Kuzeyinde Karadeniz, güneyinde Tokat ve Sivas illeri, batısında Samsun, doğusunda Giresun ili vardır. Yüzölçümü 5.963 km²'dir. Ordu il merkezi 41° kuzey paraleli ve 37° ve 38° doğu meridyenleri arasında, Karadeniz Bölgesi'nin, Doğu Karadeniz bölümünde yer almaktadır. İlin kuzeyini Kuzey Anadolu dağlarının kıyı sıraları kaplamaktadır. Kıyılara yakın tepelerle başlayan bu dağlar içeri doğru gitikçe yükselir. Ordu, Giresun ve Sivas ilinin birbirlerine komşu olduğu kesimde 3.000 metreyi bulmaktadır. Ordu ili ve Giresun aynı il gibilerdir. İlin en yüksek tepesi Giresun sınırına yakın olan Aşut Obası'ndaki Gönderiç Tepesi'dir.

İklim: Kıyı kesimlerde kışlar soğuk, yazlar sıcak, nemli ve her mevsim yağışlıdır. En soğuk ay ortalaması 6,6 derece dolayındadır. En sıcak ay ortalaması 21,8 derecedir. En yağışlı mevsim sonbahardır.

2.1.2. Giresun

Karadeniz Bölgesinin Doğu Karadeniz Bölümü'nde yer alan Giresun ili, 37° 50 ve 39° 12 doğu boylamları ile 40° 07 ve 41° 08 kuzey enlemleri arasında bulunmaktadır. Doğusunda Trabzon ve Gümüşhane; batısında Ordu; güneyinde Sivas ve Erzincan; güneybatısında yine Sivas illeriyle komşu olup; kuzeyi Karadeniz ile kuşatılmıştır.

Kenti jeolojik yapı bakımından ele aldığımızda; arazi 3. üncü zamanın volkanik patlamaları sonucunda oluşmuştur. Genç sıradağlar, bunlar üzerinde bulunan bazı buzul gölleri, bazalt billur kayaları genç oluşumun göstergeleridir. Çakrak civarında Ördek Gölü denilen ve çevresinde volkan tüfleri olan küçük bir gölcük vardır. Arazinin genç oluşumundan dolayı yağmurlardan sonra güçlü aşınma ve kayşa olayları görülür. Şebinkarahisar-Alucra yolu üzerinde Turpçu, Toplukonak köyleri arasındaki dere Kelkit'e doğru akmaktadır.

Kıyılar: 122 km uzunluğundaki Giresun ili kıyıları yüksek falezlere sahiptir pasifik tipi kıyılarda yer yer kumsallar olmuşsa da geniş olmayan kıta platformu 200-1000 metreye varan derinlikler izler.

Kentin dağlarına baktığımızda; arazinin iskeletini Kelkit Çayı vadisi arasını kaplayan Giresun Dağları meydana getirir. Bu sıra dağlar sahile 50-70 km uzaklığında denize paralel bir duvar halinde doğudan batıya uzanarak yer yer 3000 metreye ulaşır ve doğudan batıya gidildikçe yüksekliklerini kaybederler. En önemli dağları; doğuda Görele ve Tirebolu güneyi ve Alucra kuzey ve kuzey doğusunda Giresun, Gümüşhane illeri hududunda yer alan Gavur dağları üzerinde 3331 m rakımlı Abdal Musa tepesi en yüksek olanıdır, 3248 m Can Kurtaran tepesi yer alır. Batıya doğru Giresun Şebinkarahisar arasında Erimez dağı 2690 m. aynı silsileyi takiple Ordu, Giresun, Sivas hududunda Karagöl dağları üzerinde Karataş tepesi 3095 m, Kırkkızlar 3025 metre, Bektaş Yaylası civarında Yürücek Tepesi 2313 metredir.

Dağlardan kıyılara geçit veren önemli noktalar, Eğribel Geçidi, Şehitler Geçidi, Fındıkbel geçidi gibi önemli birkaç geçitten oluşmaktadır.

Akarsular; Giresun'un kuzey kesiminin fazla yağış alması sebebiyle küçük çay ve derecikler hariç her 5-7 km de oldukça bol su taşıyan dere ve ırmaklar bulunmaktadır. Dereler 2000-3000 m yüksekliğindeki dağlardan çıkıp 50-70 kilometrelik bir akışla denize ulaşmaktadır. Bölgenin fazla yağışlı olması sebebiyle ırmaklar bol su taşırlar. Kış-yaz maksimum-minimum debi farkı da fazla değildir. Denize ulaşan bu ırmaklar yüksek hız ve enerjiye sahiptirler. İlçenin önemli akarsuları şunlardır:

Harşit Çayı: Gümüşhane il sınırlarındaki Vavuk Yaylası'ndan doğar. Günyüzü yakınlarında il topraklarına girer ve Tirebolu'nun doğusunda denize dökülür. İl sınırları içindeki uzunluğu 50 km'dir.

Gelevera Deresi: Balaban Dağları'ndan doğar ve Espiye'nin doğusundan Karadeniz'e dökülür. Uzunluğu 80 km'dir.

Pazar Suyu: Karagöl ve Yürücek bölgelerinin sularının birleşmesiyle oluşur ve Bulancak'ın batısından denize dökülür. Uzunluğu 80 km'dir.

Yağlı Dere: Erimez Dağları'ndan doğar ve Espiye'nin batısından denize dökülür.

Batlama Deresi: Çaldağ'ın batı yamacının güneyinde Bektaş Yaylası'ndan doğar ve merkez ilçenin batısında denize dökülür. Uzunluğu 40 km'dir.

Akışları hızlı olan bu akarsular yazın da kurumaz. Yapılan ölçümlere göre Harşit Çayı'nın debisi 500 m^3 ile 400 m^3 arasında değişmektedir.

Göller: Giresun ilinde göller büyük değildir. Ancak yüksek kesimlerde buzul göllerine rastlanır. Karagöl kütesinin kuzeybatı, kuzey ve kuzeydoğu yamaçları 10 kadar buz yalağı tarafından oyulmuştur. Elmalı Göl, Karagöl, Kurugöl, Aygır Gölü, Camili Göl ve Bağırsak Gölü bunlardandır.

İklim: Giresun'da farklı iklim özellikleri görülür. Sahilde yıllık ortalama sıcaklık $14.2'$ dir. Türkiye'nin en çok yağış alan illerinden biridir. Daha çok Ekim ve Kasım aylarında yağış alır. Yağışın en az olduğu aylarda bile aylık ortalama yağış 60 milimetrenin üzerindedir.

2.1.3. Trabzon

Trabzon Anadolu'nun kuzeyinde Karadeniz Bölümü içinde kurulmuş bir il ve bu ilin merkezi doğuda, Rize; kuzeyde Karadeniz; batıda, Giresun ve güneyde Gümüşhane illeri ile komşudur. Trabzon'un yüzölçümü 4.933 km^2 'dir.

Dağlar: Dar bir kıyı şeridinden sonra giderek yükselen dağlar, en yüksek seviyesine Gümüşhane il sınırında ulaşır. Güneydoğuda Soğanlı Dağları (Polat Tepesi 2880 m), güneyinde Kalkanlı Dağları, Zigana (Kalkanlı) Geçidi (2.032 m) ile Soğanlı Dağları ise Soğanlı Geçidi ile aşılır.

Ovalar: Şehirde düz alan yok gibidir. Akarsuların denize ulaştığı yerlerde genişleyen kıyı düzlükleri vardır.

Kıyılar: Trabzon kıyıları fazla girintili-çıkıntılı değildir. Kıyıdağı başlıca çıkıntı Trabzon, çıkıntısıdır. Kıyıdağı girintiler ise Vakfikebir, Akçaabat ve Sürmene'dir.

Akarsu ve Gölleri: İlin akarsularının boyları kısa, akışları hızlıdır. Karadeniz'e ulaşan bu akarsular şunlardır; Kalınçam Deresi, Yanbolu Çayı, Kara Dere, Solaklı Dersi ve Baltacı Çayı'dır. İlde büyük göl yoktur. İlin güneyindeki dağların üzerinde küçük buzul gölleri ile heyelan sonucunda oluşmuş Sera Gölü ve Şarah Gölü bulunur.

İklim: Trabzon yazın sıcak kışın ise normal soğukluktadır. Burada yazın sıcaklık +32 derecedir. Kışın çok soğuk günlerde termometre -6 dereceye kadar düşmektedir. İlbaharda yağmurlu ve sislidir. Şehrin havası nemlidir ve nem oranı %99'a kadar çıkar. Merkeze düşen yıllık yağış miktarı ortalama 81 cm'dir. İç kesimlerde ise yağış oranı yükselir. Yılın en soğuk ayları Ocak ve Şubat aylarıdır. Genel olarak bu şehir ılık ve yumuşak bir iklime sahiptir.

2.1.4. Rize

Rize kuzeydoğu Anadolu'da; Doğu Karadeniz kıyı şeridinin doğusunda, 40° 22' ve 41° 28' doğu meridyenleri ile 40° 20' ve 41°-20' kuzey paralelleri arasında yer alır. Batıdan Trabzon'un Of, güneyden Erzurum'un İspir, doğudan Artvin'in Yusufeli ve Arhavi ilçeleri ve kuzeyden Karadeniz ile çevrili olan Rize'nin yüzölçümü 3920 km² dir.

Doğu Karadeniz kıyı sıradağlarının kuzey yamacında yer alan Rize toprakları dağlık ve engebelidir. Yüksek ve dağlık sahada daha çok mağmatik elemanlar hakimdir. Aflore olan granit, andezit ve bazalt kütleleri yüksekliği 3000 m'yi aşan hemen her yerde hakim durumdadır. Yörede alüvyonlara büyük akarsu vadilerinin denizden itibaren en çok 10 km'ye kadar olan kesimlerinde rastlanır.

Ovalar ve Vadiler: Kabaca 80 km uzunluğundaki kıyı şeridinin genişliği akarsu vadileri dışında ortalama 20-150 m arasında değişmektedir. Çok sayıda akarsu tarafından kesilen bu şeridin en geniş düzlüklerini taban seviyesi ovaları oluşturur. Tümüyle akarsuların getirdiği alüvyonlardan oluşan bu düzlükler, akarsuların denize kavuştuğu noktadan itibaren içeriye doğru 500-600 metreye kadar taban seviyesi

ovası şeklinde, 9-10 km'ye kadar da taraça düzlükleri şeklinde uzanırlar. Bu düzlüklerin kıyı boyunca olan genişlikleri ise yaklaşık olarak 200 m ile 1000 m arasında değişmekte olup hemen tamamı yerleşmeye sahne olmuştur. Bunlardan en geniş olanı Ardeşen ilçe merkezinin yerleşim alanını oluşturan Fırtına Deresi'nin taban seviyesi ovasıdır.

Kıyılar: Kıyı çizgisi küçük boyutlu ve asimetric girinti ve çıkıntılardan oluşur. Bütün burunların önüne kıyından 5-25 m, hatta bazen 150 m uzaklıkta ve boyutları 5-10-15 m arasında değişen taş adacıkları mevcuttur. Karayolunun inşası sırasında geniş ölçüde tahrip edilmiş olmasına rağmen yer yer taraça ve falezlere de rastlanmaktadır.

Dağlık Alanlar: Geniş ölçüde çıplak ve tamamen kayalık zirveler ile bunların arasındaki keskin sırtların yamaçları diktir. Rize'nin en yüksek noktalarını bu sırtlar arasındaki zirveler oluşturur. Üzerinde hâlâ buzul bulunan ve Rize topraklarının en yüksek noktası olan Kaçkar Tepesi (3937 m) ile Verçenik (üç doruk) Tepesi (3709 m), Koyunsokağı Vacakar Dağı (3458m), Çaymakçur Tepesi (3420 m), Gudashevsivrisi Tepesi (3406 m), Koyunsokağı Tepesi (3342 m), Marsis Tepesi (3334 m) ve Aşağı Karataş Tepesi (3322 m) bu zirvelerden bazılarıdır. Fındıklı ilçe merkezinin güneyinden itibaren yükselti azalır.

Akarsular: Rize sınırları içinde doğu-batı yönünde ortalama her 250-300 m'de büyük veya küçük bir suya mutlaka rastlanır. Rize'nin akarsuları kısa boylu, yatay eğilimli fazla olan hızlı akışlı akarsulardır. Rize sınırları içinde uzunluğu 5 km'den fazla olan 23 akarsu vardır. Ancak bunlardan 16 tanesi doğrudan doğruya Karadeniz'e ulaşmakta olup geri kalanı ise bu 16 akarsudan birinin kolu durumundadır. Doğrudan doğruya Karadeniz'e ulaşan akarsuların en uzun olanları Çağlayan deresi (34.7 km), Arılı Deresi (31.5 km), Fırtına Deresi (68.0 km), Hemşin Deresi (38,5 km), Sabuncular Deresi (46.0 km), Taşlı Dere (34.0 km), İyi Dere (78.4 km)'dir. Diğerlerinin boyları kısadır. Kol durumundaki bir çok akarsu bile bunların en uzununu olan Venek Deresinden (20.3 km) daha uzundur. Örneğin Fırtına Deresinin kolları olan Durak Deresi 33.0 km, Hala Deresi 32.5 km ve Taşlı Dere'nin kolu olan Balamya Çayı 22.6 km uzunluğundadır.

Rize'nin büyük akarsuları olarak bilinen 7 akarsudan en uzun olanı İyi dere (78.4 km) ama beslenme sahası en geniş olanı Fırtına Deresi' (1149.3 km) dir. Havza genişliği yönünden ikinci sırayı İyi Dere (1047.4 km), uzunluk yönünden ikinci sırayı ise Fırtına Deresi (68 km) alır.

Rize akarsularının debileri (1 saniyede akıtılan su miktarı) oldukça fazladır. Örneğin Fırtına Deresi'nin ortalama debisi (28.4m³/sn)'dir. Düzenli rejimli oldukları görülen Rize akarsularının önemli özelliğinden biri özellikleri elektrik enerji potansiyellerinin yüksek olmasıdır.

Göller: Rize Dağları'nın 2400 m'yi aşan bölümlerinde buzul aşandırması ve biriktirmesi sonucu oluşmuş olan 19 adet küçük alanlı göl vardır. Bu göllerin en büyükleri 0.07 km² yüzölçümündeki Ambar Gölü (2950 m) ile Büyükdeniz Gölü'dür (2900 m) 2400-3000 m yükseklikler arasında yer alan bu göllerin en küçüğü ise 0.01 km yüzölçümündeki Öküzyatağı Gölü'(2775 m) dür. Bunların bir kısmı buzyalağı, bir kısmı da moren set gölüdür.

İklimi: Rize'de kışlar ve yazlar ılık geçer. Burada yıllık sıcaklık ortalaması +14 derecenin altına düşmez. Rize Türkiye'nin en çok yağış alan yeridir. Son 40 yıllık ortalamaya göre Rize'de yılda metrekareye 2510 kg yağış düşmektedir. Bu ilde yağışların fazla olmasının sebepleri:

Rize Dağları'nın kıyıya yakın olması ve dağların yükseltisinin fazla olması, dağların kıyıya paralel uzanması ve dik olarak yükselmesi, hakim rüzgar yönünün dağlara dik olmasıdır.

Bol yağış alan ve dengeli bir sıcaklık rejimine sahip olan Rize sık ve gür bir tabii bitki örtüsüne sahip olup, en çok kayın, meşe, kestane, ıhlamur, ladin, kızılğaç ve ormangülü bulunur.

2.1.5. Artvin

Bölgenin doğusunda bulunan bir sınır ilidir. Doğu Karadeniz dağları üzerinde engebeli bir araziye sahiptir. İl toprakları 40° 35 ve 41° 32 ve 41° 32 kuzey

enlemleri ile 41° 07 ve 42° 26 doğu boylamları arasında yer alır. Yüzölçümü 7436 km²'dir.

Kuzeydoğusunda Ardahan, güney ve güneydoğusunda Erzurum, batısında Rize illeri, kuzeyinde Karadeniz, kuzeydoğusunda da Gürcistan yer alır. Artvin jeolojik açıdan II. zamanın sonu ve III. zamanda oluşmuştur. Artvin'in kuzey kesimlerinde püskürük kütleler, güneyde ise tortul kayalar yer alır. Borçka ve Murgul çevresinde volkanik tortul kayalar bulunur. Artvin'den Sarp Sınır Kapısı'na kadar kıyı çizgisinde volkanik kayalar; Arhavi'den Hopa limanına kadar üst kretase (bazalt, andezitlav, piroklastlar) oluşturur. Doğu Karadeniz dağları il sınırları içinde kalan kısımları kırılmalara uğramıştır.

Dağları: Doğu Karadeniz dağları Alp kıvrım sisteminin Anadolu'daki kuzey tarafı içinde bulunur. Karadeniz'e paralel uzanan dağlar iç kesimleri Karadeniz Bölgesi'nden ayırır. Çoruh Vasidisi'nin kuzey ve kuzeydoğusundaki dağlar, kıyından iç kesimlere doğru birden yükselir. Kıyıya paralel uzanan bu dağlar il topraklarını kıyı ve iç kesim olmak üzere ikiye ayırır. İlk sırada; güneybatı-kuzeydoğu istikametinde Soğuksu (1570 m), Tağisti (Çamak 1890 m) İskaristi (Tokmak 1000 m), Sultan Selim (1513 m), Kovadarı (1100 m) tepesi vardır. İkinci sırada; Kuzey Anadolu dağlarının en yüksek tepelerini oluşturan Kaçkar (3937 m) Dağları, kuzeydoğuya doğru Siteçerya (Sivritepe 3000 m), Kurugöl (3170 m.), Kükürt (3348 m), Tiryal (Alacadağ 2600 m), Maçvendi (Göktaş Dağı 1500 m) tepeleri bulunur. Çoruh Vadisi'ne doğru alçalan dağlar Kaçkar'ın güneydoğusunda yükselir. Bu tepeler; Davut (3000 m.), Güngörmez (3531 m), Gedegötül (Koç Dağı 2500 m), Keltepe (2250 m), Düdühe (Kurt Dağı 2500 m), Keltepe (2250 m), Düdühe (Kurt Dağı 3300 m), Kıldiyet (Keçi Dağı 2000 m)'dir.

Çoruh Vadisi'nin güney, güneydoğu ve doğusunda bulunan dağlar Mescit Dağları'nın uzantılarıdır. Mescit ve Yalnızçam Dağları arasında güneybatıdan, kuzeydoğuya doğru olan bu dağlar şunlardır: Karadağ (2300 m), Arafek (2300 m), Karyol (2750 m), Ziyaret (2000 m.), Habaracel (Tozan 2160 m), Geberet (2413 m.), Zara 1500 m.), Horasan (2830 m.), Bilbilan (2900 m), Arsiyan (Göze 3164 m.), İmerhevi (Meydancık 2500 m.), Dalis (Uğrak 2055 m.), Sotarına (Kaş 1600 m), Sonristisveri (Yumru 1800 m), Merete (Pala 2500 m), Karçal (3428 m), İledis (Çavuş 2150 m) Dağları'dır.

Yaylalar: Dağların vadilerle birbirinden ayrılmış olması sebebiyle bölgede pek çok yayla bulunmaktadır. Berta Deresi'nin güneydoğusunda kalan Meşeli, Düzenli, Kireçli, Yıgılı, Kurudere, Kepik, Irmaklar, Çamlıca, Ballı, Hanköy ve Bilbilan Yaylaları ile Borçka-Artvin-Gürcistan arasındaki Kikkırım, Meydancık, Mısırlı, Goman, Oba, Merete, Devtoban, Taşköprü, Zata, Manoyba, Lekoban, Karsnal ve İmneze Yaylaları ve Artvin-Yusufeli'ni kuzeybatısındaki Çamlık, Keşoğlu, Mağna, İnekli, Kocakarılı Yaylaları yer almaktadır.

Ovalar: Artvin ilinde küçük düzlükler bulunmaktadır. Kıyıların arkasında seki görünümündeki düzlükler ve Arhavi-Hopa ilçelerinin denize yakın kısımlarında alüvyal düzlükler vardır.

Vadiler: İlde akarsu aşındırmasıyla oluşmuş çok sayıda derin vadiler bulunmaktadır. Şehrin en önemli vadisi Çoruh'tur. Çoruh il içerisinde 150 km'lik bir yol alan vadinin birinci kısmı Yusufeli ile Zeytinlik 100 km'lik bir kısım olup, zaman zaman genişleyerek en geniş şeklini Yusufeli ilçe merkezinde alır. Çoruh vadisinin ikinci kısmı Zeytinlik'ten Borçka'ya 50 km'lik kısımdır. Çoruh Vadisi Borçka'nın Muratlı köyünden, Gürcistan topraklarına kadar devam eder. Kovahit Yaylası'ndan doğan Murgul suyunun vadisi Artvin'in en geniş vadisidir. Bu vadi Borçka il merkezi yakınlarına kadar uzanır. Berta ve Ardanuç suyunun açtıkları vadiler dar ve derindir. Bu vadiler batıya doğru boğaz vadi görünümünü alır. Ardanuç Vadisi bu kısımda Cehennem Deresi olarak adlandırılır. Kaçkar Dağlarından kaynağını alan Berhal, Oltu, Hatila, Hopa, Artvin Vadileri Yusufeli ve Çoruh'a karışır.

Kıyılar: Artvin ilinin Karadeniz kıyılarının uzunluğu Sarp Deresi'nin ağzına kadar 40 kilometreye yaklaşır. Karadeniz Dağları kıyıya paralel uzandığından buradaki kıyılarda girinti-çıkıntı azdır. Arhavi ile Hopa arasında bir deniz feneri olan Peronit Burnu, Hopa ile Kemalpaşa (Makriyali) arasında deniz feneri olan Kopmuş Burnu yer almıştır. Kopmuş Burnu 19. yüzyılda Osmanlı-Rus Savaşları'ndan sonra Artvin'in alınmasına kadar Osmanlı-Rus sınırının başlangıcı konumundaydı. Artvin'den Sarp'a kadar kıyıda deltalar oluşmamaktadır. Bunun sebebi; 20-30 metreye varan çok dik falezlerden itibaren 3-5 metrede denizin derinliğini insan boyunu geçmesi ve güçlü birikinti malzemeyi iç kesimlere taşıması, yörede arazinin gür bitki toplulukları ile kaplı olmasıdır.

Akarsular: Artvin il sınırları içinde doğrudan denize akan sular azdır. Bunların başında Dikme ve Sevahil yaylalarından doğan Arhavi suyu ile ufak akarsular, Çoruh Irmağına karışırlar. Çoruh kuzeydoğu Anadolu'nun en büyük Irmağı'dır. Çoruh Irmağı, Mescit Dağları'nın (3250 m) batısından kaynağını alıp, batıya yönelerek Bayburt'tan ve Çoruh adını alır. Buradan kuzeye ve kuzeydoğuya doğru zaman zaman genişleyip daralarak ilerler. Mescit Dağları ile Doğu Karadeniz Dağları arasında derelerle beslenen Çoruh, Yusufeli ilçesinin Yokuşlu Köyü çevresinde Artvin il sınırlarına girer ve Berhal Çayı ile birleşir. Daha sonra, Erzurum-Yusufeli yol ayrımında Sukavuşumu denilen yerde Oltu Çayı'nı alan Çoruh Zeytinlik civarında Berta Çayını alarak kuzeybatı yönünde Artvin il merkezinden geçer ve Batum'dan Karadeniz' dökülür. Çoruh Irmağı kış aylarında az su taşır. Bahar mevsiminde yağışlar ve kar erimeleri sebebiyle su miktarı artar.

Gölleri: Artvin ilinde pek çok göl bulunur. Bunlar halk arasında Karagöl olarak bilinir. Bu göller sirk, krater ve set gölleridir.

İklim: Artvin'in yeryüzü şekillerinin özellikleri nedeniyle bölgelere göre çeşitlilik göstermektedir. Sahilde ılık ve yağışlı iklim hakimdir. İç kesimlerde ise kışlar kar yağışlı yazlar serin geçer. Çoruh Vadisi çevresinde az yağışlı ve kışları sert olmayan bir iklim hakimdir.

2.2. Doğu Karadeniz'in Kısa Tarihi

2.2.1. Ordu⁹

1963-1964 yıllarında Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Prehistorya Tarihi Kürsüsü Prof. İsmail Kılıç Kökten'in Ordu'nun Ünye civarında yaptığı arkeolojik kazı ve araştırmalara göre Ordu İli'nde yerleşme ve medeniyet eserlerinin verilmesi MÖ15 bin yıllarında başlamıştır.

MÖ VIII. yüzyılda Ordu şehrine ilk yerleşen Miletli kolonistlerdir. Miletli kolonistlerce Kotyora (Cotyora) ismi ile kurulan ilk şehrin yeri bugün bilinmemektedir.

Selçuklu Türkleri (Danişmentliler, Hacı Emiroğulları gibi), Osmanlılar'ın hakimiyeti altına geçen Ordu ili Cotyora'dan sonra 14. yüzyıl ortalarına doğru şehrin 4 km. güneyinde bugünkü Eskipazar'da Bayramlı adıyla kuruldu. Bayramlı kasabası 18. yüzyıl başlarında eski canlılığını kaybedince batıda Bucak adıyla yeni bir ilçe merkezi doğdu. Bucak adı 1869-1870'de Ordu adına çevrildi.

Ordu ilçesi 1920 yılına kadar Trabzon iline bağlı bir kaza merkezi iken 17 Nisan 1920'de müstakil bir liva olmuştur.

2.2.1.A. Ünye¹⁰

Ünye çevresinin Tarih Öncesi Dönemi'yle ilgili araştırmalar Prof. Dr. İsmail KÖKTEN tarafından yapılmıştır.

Ünye'nin doğusunda Yüceler Köyü civarındaki mağaralarda 1944-45 yıllarında ve 1963'de Cevizdere Vadisi'nde yaptığı kazılar sonucu Yontma ve Cilalı Taş Devrine ait aletler ve silahlarla toprak kaplar, insan ve evcil hayvanlara ait iskelet parçaları bulunmuştur. Araştırmalarda çakmaktaşı ve el baltası Alt Paleolitik Döneme aittir ve Karadeniz kıyılarında bulunan en eski buluntudur. Bunun dışında

⁹ Ordu Tarihi ile ilgili bilgiler aşağıdaki adresten alınmıştır.

http://www.ordu.bel.tr/sayfa-ic-tarihce__-detay-74-1.html#.UwEV82J_u2U (07/01/2014)

¹⁰ Ünye Tarihi ile ilgili bilgiler Mürselin Güney'in eserinden alınmıştır.

GÜNEY, Mürselin, Tarihi, Sarayı, Konakları, Kadıları, Hattatları, Fındığı, Mısırı, ve Gemiciliğiyle Ünye, "Ünye Tarihi", İstanbul, 1999. s. 12-17/24-26.

Orta ve Üst Paleolitik Döneme ait ikili dilgi kazıyıcı, yuvarlak kazıyıcı dilgi çakı, tekli diş çentik yonga uç kazıyıcı, iri yonga kazıyıcılar, çeşitli çakmak taşı gibi aletler bulunmuştur.

Ünye ve çevresinde MÖ XV bin yılına kadar uzanan yerleşik bir hayat vardır. Ünye tarihinde adı geçen ilk topluluk Kaşkalar'dır. MÖ 2000'lerde Kaşkalar bugünkü Sinop ile Perşembe arasına yerleşmiştir. Daha sonra Kaşkalar Hitit egemenliğine girmiştir. Bu kavimlerin varlıkları MÖ 12. yüzyılda sona ermiştir. MÖ 9. asırda İskitler bölgeyi ele geçirdi. İskit ordularında kadınların bulunması sebebiyle Amazonlar efsanesi çıkmış. Amazonlar kadınlardan oluşan, savaşabilmek için bir göğüslerini kesen savaşçı bir topluluktur.

MÖ 8. yüzyılda Ege Denizi kıyılarındaki kolonilerden gelenler Karadeniz kıyılarında ve Ünye kıyılarında koloniler kurmuştur. Bu kolonilerden olan Milet topluluğu Sinop'tan Ünye'ye gelerek burada ticaret kolonileri tesis edilmişlerdir. Ünye şehrinin kuruluşu yaklaşık MÖ 750 tarihlerindedir. Ünye civarında bu zamanlarda Khalibler adındaki bir kavim yaşamaktadır. Persler MÖ 550 yılında Ünye bölgesine hakim oldu. Perslerin hakimiyet sahası diğer kavimlere göre daha geniştir.

Günümüzde Kale Köyü'nün sınırları içinde bulunan Ünye kalesi ilk olarak Pontus Devleti zamanında kullanılmaya başlanmıştır. Roma İmparatorluğu Ünye ve civarında egemenlik kurmuştur. Ünye ve çevresi Roma İmparatorluğu döneminde Pontos Polemoniacus adıyla bir uydu devlet şeklinde yönetilmekteydi. MS 395'te Roma'nın ikiye ayrılmasıyla Ünye Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun sınırları içinde kaldı. 733-739 yılları arasında Samsun civarında Araplar egemenlik kurmuştur.

Anadolu'nun Türk vatani haline gelmesi Selçuklular döneminde olmuştur. 1080 yılında Ünye ve Karadeniz sahilleri Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na bağlandı. Osmanlı hakimiyeti döneminde de Ünye önemli bir liman ve ticaret merkezi statüsündeydi. 16. yüzyıl ortalarında Ünye'nin de tâbi olduğu Canik Livası, Sivas Eyaleti'ne bağlanmıştır.

16. yüzyılın sonlarında boy gösteren Celâli İsyancıları 17. yüzyıl boyunca şiddetini değişmesine rağmen devam etti. Bu dönemden sonra Karadeniz Bölgesi'nde eşkıyalık faaliyetleri ortaya çıktı. Ayrıca 17. yüzyılda Karadeniz

sahillerinde Hıristiyan Don Kazakları'nın küçük ve hızlı gemilerle yaptıkları yağmacılık hareketleri vardır. Giresun ve Samsun illeri bu hareketlerden zarar görmüştür. Fakat Ünye'nin doğrudan etkilendiği kesin olarak bilinmemektedir.

Karadeniz sahillerinde 16. ve 17. yüzyıllarda önemli bir ticaret koordinatı Ünye idi. Ayrıca Ünye'de mühim bir tersane mevcuttur ve devlet ihtiyaç duyduğu zaman savaş gemileri de inşa edilebilirdi. Ünye civarı gemilerde kullanılan halatların ham maddesi kendirin merkezi idi ve Ünye, bu dönemde devletin kendir ihtiyacının büyük bir kısmını karşılamaktadır.

2.2.1.B. Fatsa¹¹

MÖ 400 yılında Fatsa ve çevresinde Kolhlar, Drıller, Halipler, Mossinoikler ve Tibarenler gibi yerli kabileler yaşamaktadır. Bu kabileler Yunan asıllı değillerdir. O döneme ait önemli buluntuların Yapraklı yakınlarında Çıngırt Kaya ve çevresinde mevcut olduğu tahmin edilmektedir. Fakat bu tahminlerin ilmi bir dayanağı yoktur. MÖ 675'lerden itibaren Kimmerler, Persler (MÖ 547), Makedonyalı İskender (MÖ 334) ve komutanları (MÖ 312-208) Fatsa ve çevresine hakim olmuştur. Fatsa' da İlk Çağ dönemlerinden en önemlisi ise Pontos devridir. (MÖ 280 - MS 263) Pont hakimiyeti dönemi Side olarak anılan yöre daha da güçlenmiştir. Pont hakimiyeti ile ilgili kaynaklarda şu bilgiler vardır:

“Fatsa'nın tarih sahnesinde önemli bir yer alması miladi birinci yüzyılda başlar. Mitridat'ın ölümünden sonra II. Farnak (MÖ 65-42) Roma'ya bağlı bir krallık olan Pont Devleti'nin başına geçer. II. Farnak bugünkü Fatsa'nın bulunduğu yerde hem hükümdarlığını devam ettirirken hem de Roma'nın iç karışıklıklarından faydalanarak istiklalini kazanmak ve idaresini genişletmek için çalışmış fakat başarılı olamamıştır. II. Farnak Fatsa'nın eski hükümet binasının bulunduğu sahada kızı Fanizan adına bir şato inşa ettirmiştir. Bu şatodan dolayı buraya Fanizan adı verilmiştir. Daha sonraki zamanlarda Fanise, Phadsane, Pytane, Faça adları ile anılan kasaba daha sonra Fatsa adını almıştır.”

II. Farnak'tan sonra bölgede Polemen hükümdarlık yapmıştır. Bugünkü Bolaman'ın adının bu kraldan geldiği düşünülmektedir.¹² MS 63 tarihinde Pont

¹¹ Fatsa Tarihi ile ilgili bilgiler aşağıdaki adresten alınmıştır farklı bilgilerin kaynağı ise belirtilmiştir.
<http://www.fatsa.bel.tr/tr/tab.aspx?tabid=113> (22/01/2014)

devri, Roma tarafından ortadan kaldırılmış, MS 395'te bu topraklar Roma'dan Bizans hakimiyetine geçmiştir. MS 391'den itibaren Anadolu'ya giren Peçenek ve Kuman Türkleri bölgeye yerleşmişlerdir.

Türklerin Fatsa yöresine kesin olarak yerleşmeleri Malazgirt (1071) sonrasında olmuştur. Danişmetliler, Ladik taraflarından harekete geçerek kısa zamanda Samsun, Ünye, Fatsa ve Giresun taraflarını ele geçirip Trabzon' a kadar ilerlemişlerdir. Bu olaylardan sonra bölgeye yerleşen oymaklar sayesinde Türkleşme ve İslâmlaşma süreci başlamıştır. Bu oymaklardan en önemlisi Çepni'lerdir. Çepniler bölgedeki Türk varlığının temelini oluşturduktan sonra 1380'lerde Hacı Emir Oğulları adlı bir Türk Beyliği'nin hakimiyet dönemi başlamıştır. 1427-28'de Yörgüç Paşa'nın Canik Seferi ile Fatsa Osmanlı topraklarına bağlanmıştır.

13. ve 14. yüzyıllarda kıyı kesiminde Ceneviz kolonilerinin izleri görülmektedir. Sahildeki tabya Cenevizliler tarafından depo olarak kullanılmıştır. Bu dönemde Fatsa Karadeniz'in önemli ticaret merkezlerinden biridir. Cenevizlilerin Karadeniz hakimiyetleri Fatih Sultan Mehmet döneminde sona ermiştir.

Fatsa'da Türk hakimiyeti dönemi 1380'lerde Hacı Emir Oğulları ile Osmanlı Dönemi ise 1427-28'de başlamıştır.

¹² <http://fatsatso.tobb.org.tr/mavi-yesil/fatsa.pdf> (25/12/2013)

2.2.2.Giresun¹³

Giresun ile ilgili ilk tarihi bilgiler Yunanlı coğrafyacı ve seyyahların eserlerinde bulunmaktadır. Bu eserlere göre bölgede Kolhlar, Diller, Mossinoikler, Halibler, Tibarenler gibi savaşçı kavimlerin varlığı bilinmektedir.

MÖ 2000’li yıllardan itibaren bölgede yaşayan kavimlerin bazılarının Türk olduğu söylenmektedir. Bu kavimler; Gaşkalar, İskitler, Kimmerler, Amazonlar, Driller, Hunlar, Kumanlar, Peçenekler, Akhunlar, Sabirler, Hazarlar, Bulgar Türkleri ve Oğuz Türkleri’dir.

MÖ 1800’lü yıllarda Anadolu’da bulunan Etiler olarak bilinen Hititler Karadeniz sınırlarına hakim olamamışlardır. Bu dönemde Karadeniz kıyılarında Gaşkalar bulunmaktadır. Mireli Seyidov; “Gaşka kavminin İran’da bulunan bugünkü Kaşgey Türkleri’nin ataları olduğunu” söylemektedir.

MÖ 7. yüzyılın ilk yarısında bölgedeki diğer Türk varlığı ise Kimmerler’dir. Prof. Dr. Taner Tarhan; Kimmerler’in Türk olduğunu savunur. H.T. Okutan göre; Kimmerler’e ait eserler Şebinkarahisar’da bulunmaktadır. Ayrıca bunlardan başka bu çevrede Dipsizkuyu adını taşıyan eser ve etrafı taşlarla çevrili 5 m. yüksekliğinde büyük bir höyüğün Kimmer kavmine ait olduğu savunmaktadır.

MÖ 6. yüzyılda Kimmerler’i göçe zorlayan İskitler bölgeye hakim olmuşlardır. Savaşçı kadınlardan oluşan Amazon kavminin Kimmerler’in ve İskitler’in uzantısı olduğu söylenir.

Trabzonlu Minas Bıjıkyan’da bu savaşçı kadınlardan söz etmektedir. Tarihçilere göre Amazonlar Terme ve Ünye çevresinde bağımsız bir devlet kurmuş ve Karadeniz sahillerinde hakim olmuşlardır. Yunan mitolojisine göre; Terme’den ayrılıp gelen Yunanlılar Giresun çevresinde Aretias Adası’na geldiler ve Kraliçe Antiege hakimiyetinde Amazon kabilesiyle mücadeleye girerek esir aldıkları Amazonlarla birlikte denize açıldılar.

¹³ Giresun Tarihi ile ilgili bilgiler Bilgehan Atsız Gökdağ’ın aşağıdaki makalesinden alınmış olup farklı yerlerden alınan bilgilerin kaynağı ise belirtilmiştir.

GÖKDAĞ, Bilgehan Atsız, Giresun Tarihi Sempozyumu 24-25 Mayıs 1996 Bildiriler, “M.Ö 2000’li Yıllardan Günümüze Giresun’daki Türk Varlığı”, Giresun Belediyesi Kültür Yayınları No: 1, İstanbul, 1997. s. 28-35.

Heredot Tarihinde ise Amazonlar ile İskitler'in kaynaştıkları yazılıdır. Ksenophon "Anabasis" adlı eserinde Driller'den söz etmektedir. Trabzonlular M.Ö 400 yılı "onbinler" olarak anılan Helen ordusunun uzantısı Drillerle mücadele ettiklerini bildirir. Driller Yunanlılar'ı mağlup ederek Kerasus'a gelmiştir. Driller hakkında çeşitli tezler ortaya konulmuştur.

Bugünkü Giresun ili Pontus Kralı (MÖ 298-263) I. Farnakia döneminde MÖ 185-169 kurulmuştur. İlk zamanlarda Farnake Kerasus'u Vakfikebir civarında kurmuştur ve Kotyora (Ordu) halkını yerleştirmiş; bu şehir de Farnakia olarak bilinmiştir. Bir asır sonra bu adın yerini Giresun adı almıştır.

MÖ 8. yüzyılda Yunan kolonileri Karadeniz şehirlerine yerleşip ticaretle uğraşmıştır. Bu dönemde bölgede Miletler bulunuyordu. 10. yüzyıldan itibaren Kuşan-Akhun, Saka, Kimmer, Hun, Hazar, Bulgar, Uz, Peçenek, Gagavuz Türkleri Karadeniz'e ve Anadolu'ya göçlerde bulunmuşlardır. Bizans hakimiyeti zamanında Kuman, Peçenek, Bulgar, Hazar Türkleri bölgede askeri görevlerde bulunmuşlardır.

391'de Roma İmparatorluğu'nun Pontos toprakları Kuman ve Peçenek Türkleri tarafından işgal edilmiştir. Günümüzdeki Kayadibi çevresinde Türkler tapınak yapmışlar ve sonradan asimile olarak kilise haline çevirmişlerdir.

Şebinkarahisar ve çevresine Peçenek Oymakları ve Kuman Oymakları yerleşmişlerdir. Şebinkarahisar'a yerleşen Türkler buldukları yere Elgün ve Kaygun adını vermişlerdir. 530'da Bulgar Türkleri Bizans ordusu tarafından yenilgiye uğratılmış ve Trabzon çevresine, Çoruh, Yukarı Fırat bölgesine yerleştirilmiştir.

Bizans Devleti 6. yüzyıldan itibaren Türkleri Hıristiyanlaştırma politikalarına girmiştir. 619'da Bizans İran saldırılarına karşı Avar ve Hazar Türkleri ile anlaşmıştır. İslâmiyeti kabul etmeye başlayan Türkler Bizans'a karşı Araplarla savaşmıştır. 1048'de Selçuklular Trabzon'u yağmalamıştır.

1358'de Hacı Emir Bey kuvvetleriyle Maçka'ya kadar ilerleyip, 1361 yılında Giresun'a sefer düzenlemiş ve 1357'de Hacı Emir Bey'in ölümüyle yerine geçen oğlu Süleyman Bey Giresun'u bütünüyle almıştır.¹⁴

¹⁴ http://www.giresun.gov.tr/syf/sayfalar/Goster.aspx?sayfa_ID=35 (07/01/2014)

Yıldırım Bayezid zamanında Anadolu'da Türk birliği sağlanmış, Süleyman Bey bu birliği katılmıştır.¹⁵ 1398 sonlarında Giresun Osmanlı Devleti'nin sınırları içine girmiştir.¹⁶ 1402'de Timur Anadolu'yu istila edince Trabzon Rum İmparatorluğu 1404'de Giresun'u tekrar aldı.¹⁷

1461'de Fatih'in Trabzon'u fethiyle Trabzon İmparatorluğu dağılınca Giresun Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalmıştır.

2.2.3. Trabzon¹⁸

Efsanelere göre Trabzon 756 yılında kurulmuştur. Trabzon tarihin belli dönemlerinde doğu seferleri için bir üs konumunda ve eski zamanlardan beri var olan önemli bir ticaret merkezidir. Karadeniz, şehre gelen tüccarlar tarafından Trabzon Denizi olarak adlandırılmıştır. Karadeniz'in bir göl olduğu ve buz çağıının son evresinde eriyen buzulların bu gölü doldurarak Neolitik Dönem'de 7.000'li yıllarda Karadeniz'i oluşturduğu bilinmektedir.

Karadeniz; Rusça, Ukraynaca ve Bulgarca, Corne More; Gürcüce, Shavizghva; Yunanca, Mavre Thalassa; İngilizce, Black Sea; Almanca, Schavazes Meer; Danimarkaca, Sortehavet olarak isimlendirilir.

Bölgeye ilk olarak MÖ 3000-2000 yılları arasında Oğuzların öncü kollarından Gas/Kas ve Gud/Guttiler yerleşmişler. Mosklar, Tiberanlar ve Marlar bölgeye gelerek ziraat ve bankacılıkla uğraşmışlar.

400 yıllarına kadar bölgede Gas/Kas, Gut/Kut, Kolh, Diriler, Mosinbikler, Halipler, Tibarenler' den oluşan kavimler yaşamışlardır. Trabzon halkı yüzyıllardır Türk akınlarına ev sahipliği yapmış birbirine kaynaşmış olan çeşitli Türk uluslarından oluşmuştur.

Hitit İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra Anadolu'nun ticaret hayatı Asurluların eline geçerken; sömürgeci Yunanlılar da MÖ 756'lı yıllarda Doğu Karadeniz kıyılarına kadar ilerlemişler ve bu dönemde bölgede barınmamışlardır.

¹⁵ http://www.giresun.gov.tr/syf/sayfalariGoster.aspx?sayfa_ID=35 (07/01/2014)

¹⁶ http://www.giresun.gov.tr/syf/sayfalariGoster.aspx?sayfa_ID=35 (07/01/2014)

¹⁷ http://www.giresun.gov.tr/syf/sayfalariGoster.aspx?sayfa_ID=35 (07/01/2014)

¹⁸ Trabzon Tarihi ile ilgili bilgiler aşağıda adı geçen eserden özetlenmiştir.

KÖSE, İsmail, 4000 Yıllık Mirasın Kutsal İzleri, 1. Baskı, İber Matbacılık, 2009, s. 9-22.

Bu sırada bölgede Kimerler, Amazonlar ve İskitler yaşamaktaydı. Trabzon'u ilk kuran ve yerleşen halkı Turanî adıyla bilinen Türklerdir.¹⁹

MÖ 625'te Trabzon sınırları Medlerin eline geçmiştir. Fakat Medlerin bölgedeki hakimiyeti kısa sürmüştür. Daha sonra bir sömürge gücü olan Yunanlılar Sinop'a, Ordu'ya, Giresun'a ve Trabzon'a gelmiştir.

Medlerin Kapadokya olarak adlandırdığı ve yerli halkın ise Pontus adını verdiği Trabzon'u MÖ 519 yılında Persler (İranlılar) ele geçirmiştir. Persler Trabzon'a 'Hurşid-âbâd' yani 'Güneş Ülkesi' demişlerdir.

Tarihçi Mahmut Goloğlu'na göre şehrin adlandırılması şöyle olmuştur:

“MÖ 400'li yıllarda Sardes antik kentinden başlayıp Fırat üzerinde Babil şehri Kuraksa'da yapılan savaşta komutanların öldürülmesi üzerine yenik sayılan paralı Yunan askerlerinin yurtlarına dönmek için Karadeniz'e doğru yürüyüşlerinde Trabzon'a gelmişler ve tarihte ilk defa olarak kalenin dört köşeli biçimde olmasından ya da deniz kıyısında bulunan ve Hurmalı Kaya denilen dört köşeli taşlardan ötürü şehre Trapezus demişler. Bundan sonra şehir Trapezous, Trapezunta, Trapzountos, Trapesunt, Trapezont adlarıyla anılmıştır.”

MÖ 334 yılında Anadolu'ya çıkan Büyük İskender bütün Anadolu'yu işgal etmiş. Persler'in Pontus Eyaleti de Makedonyalılar'ın hakimiyetine girmiştir. Persler'in Pontus Valisi Mihridad bağımsızlığını ilan edip MÖ 298'de bağımsız Pontus Devleti'ni kurmuştur.

Pontus Devleti bir süre Yunanistan'ı da egemenliği altına almıştır. MÖ 64 yılında Romalılar'ın Anadolu'yu istila etmeleri ile Doğu Karadeniz Bölgesi Romalıların hakimiyetine girmiştir.

MÖ 63'de Trabzon'a serbest şehir özelliği tanınmış, bölge de Pontus Polemaniacus vilayetine dönüştürülmüştür. Ayrıca bu dönemde Lazlar, Sürmene dahil Trabzon sınırlarına göç etmiştir.

MS 117'den sonra Romalılar zamanında Trabzon'da bir liman, su kemeri, saraylar ve hipodrom inşa edilmiş ve Trabzon İpek Yolu'nun Karadeniz'e açıldığı önemli bir konuma gelmiştir.

¹⁹ ALBAYRAK, Hüseyin, “Evliya Çelebi'nin İzinde Trabzon Yolunda”, Bengü Yayınları, Ankara, 2011, s. 32.

Trabzon, putperesliğin yoğun olarak yaşandığı bir şehirdir ve kaynaklara göre; Değirmendere içerisinde ziyaretgâh olmuş bir puthane vardır. Trabzon bu dönemde Aziz Adriyas tarafından Hıristiyanlaştırılmaya başlanmıştır. MS 395’de Roma ikiye ayrıldı ve Doğu Karadeniz Bölgesi Doğu Roma İmparatorluğu’nun (Bizans) egemenliği altına girdi.

Bizans İmparatorluğu’nun izlediği Hıristiyanlaştırma politikası sonucunda Türk Beyleri asimile edilmiştir. Öyleki Bizanslılar tarafından Hıristiyanlaştırılan ilk Türk kabilesi Çan Kabilesi’dir.

705’li yıllarda Müslüman Arap orduları Trabzon’a kadar gelmiş ve İslâmiyet’i Trabzon halkına tanıtmıştır. 1058 yılından itibaren ise Müslüman Türk orduları Trabzon’a akınlar yapmış ve Doğu Karadeniz Bölgesi’ne egemen olmuştur.

1081’de Türkiye’nin 8 ilinden birinin adı Canik idi ve Trabzon bu sancağın en önemli şehridir. Trabzon ikiye bölünmüştür. Biri surların içinde kalan Hıristiyan vali tarafından yönetilen Trabzon; diğeri surların dışında kalan Danişmentliler’in idaresindeki Trabzon’dur. Bu yıllarda Trabzon limanı ticaret ve transit geçit merkezi idi. Selçuklular Çoruh Nehri’nin çevresini ve Trabzon’a kadar olan bölgeyi ele geçirir. Fakat Bizans İmparator’u Theodor Gabros tarafından geri alınmıştır.

1098’li yıllardan itibaren iç bölümde yaşayan Hıristiyanlar Bizans’a karşı bağımsızlık mücadelesine girmişler ve bölgedeki Türk Beyleri ile ittifaklar kurmuştur. 1204 yılında IV. Haçlı Seferi’nde Latinlerce İstanbul’un işgal edilmesi ile Komnenos Hanedanı’nın temsilcisi Prens Aleksios Komnenos Gürcü Kraliçesi’ne sığınmıştır. Trabzon’dan Ereğli’ye kadar olan bölgeyi kontrol altına almış olan Gürcü Kraliçesi Tamara bu yerleri akrabası Aleksios ve David Komnenos’un Trabzon’da bağımsız bir devlet kurma isteği üzerine onlara vermiştir. Aleksios Komnenos Bizans’a karşı vergi ödemeyi kabul etmiştir.

Komnenoslar’ın Anadolu ticaretine sekte vurmalarıyla, Selçuklular 1206 yılında ticaret yollarının güvenliğini tekrar sağlamıştır. Fakat Selçuklular tam olarak Trabzon’a hakim olmamıştır.

1244’te Moğollar’ın Anadolu’yu istilasında Trabzon’da Moğol egemenliğine girmiştir. Bu tarihte Oğuz Boyu’nun Üçok kolunun Sungurlu Aşireti’nden olan Çepniler de Trabzon Devleti’nin sınırına yerleşmeye başlattı.

14. yüzyılın başında Trabzon Doğu-Batı ticaretinin merkezi idi. 14. yüzyılın ortalarında ise Trabzon halkı ile Bizans halkı arasında çatışmalar meydana gelmiştir.

İç karışıklıklarla baş edemeyen Trabzon Kralları (1349-1390) komşuları olan Türkmen beylerinin baskılarından kurtulabilmek ve onlardan yardım sağlayabilmek için siyâsi evlenmeler ile akrabalık bağları oluşturmaya çalışmıştır. Bu evliliklerden biri de Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın Trabzon Prensesi Despina ile olan evliliğidir.

1451'de Fâtih Sultân Mehmet, Trabzon İmparatoru Kalo İoannes'e dostluk teminatı vermiştir. Fakat İstanbul'un fethinden sonra İmparator görüşmeler yaparak hem Uzun Hasan'ı hem de Papa'yı Türklere karşı kışkırtmışlardır. Bu sebeplerle ve Doğu Karadeniz sahillerinde fethedilmeyen son kalenin Trabzon olması ve diğer çeşitli sebeplerle Fatih Sultan Mehmet, Hızır Bey'e donanmanın hareketini emretmiştir. Önce Ceneviz Kolonisi olan Amasra'yı, daha sonra Sinop'u topraklarına katan ordu, Uzun Hasan'ın üstüne gitti. Yenilgiye uğrayan Uzun Hasan ile Yassıçemen antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre Uzun Hasan Trabzon İmparatorluğu'na yardım etmeyecekti ve Uzun Hasan'ın validesi Sare Hatun tedbir amaçlı Trabzon'un fethine kadar Fâtih'in yanında kalacaktı. 300 parçalık Osmanlı donanması Trabzon'a doğru yola çıktı. Ordu karadan Zigana diğer adıyla Bulgar Dağları üzerinden ilerledi. Trabzon İmparator'u David Komnenos kuşatmayı öğrenince Fâtih'in Sadrazamı ile görüşmeler başlatılır ve sonuç olarak aralarında bir teslim antlaşması imzalanır. 15 Ağustos 1461'de şehir Osmanlı İmparatorluğu'na teslim edilir.

2.2.3. Rize²⁰

Rize'nin tarihi öncesi hakkında bilgiler sınırlıdır. Yöreye hakim olan orman dokusu nedeniyle, Rize'nin tarih çağları ile ilgili bilgilere ışık tutacak arkeolojik bulgular da günümüze kadar elde edilememiştir. Rize'nin tarihi komşu illerin ve bölgelerin tarihleri ile bağlantılı olarak ele alınabilmektedir.

²⁰ Rize Tarih ile ilgili bilgiler aşağıdaki adresten alınmıştır.

http://www.rize.gov.tr/default_b0.aspx?content=122 (03/02/2014)

Rize ili ve çevresinin bilinen ilk kavimleri tarım ve hayvancılıkla geçinen yerleşik topluluklardır. Bu topluluklardan “Kulku-Kulkha”ların adına, Urartu kralı II. Sardur (MÖ 765-735) 'un Çıldır Gölü'nün güneyinde Taşköprü Köyü'nün üstündeki kayalıklara kazdığı çivi yazılı kitabeye rastlanmıştır. MÖ 720-714 yıllarında Kimmerler, M.Ö. 720-665 yıllarında Sakalar, MÖ 626'da Medler yöreye hakim olmuştur.

MÖ 8. yüzyılda Ege'de yaşayan Miletli denizciler Karadeniz kıyılarında koloniler kurmuşlardır. Rize'nin de kolonize edilmiş olması muhtemeldir.

MÖ 334'te Büyük İskender bütün Anadolu'yu işgal etmiş ve Perslerin Pontus Eyaleti de Makedonyalılar'ın hakimiyetine girmiştir.

Pontos Kralı Farnakes MÖ 180'de Rize'yi İşgal ederek topraklarına kattı. Rize, MS 10-395 yılları arasında Roma, 395 yılından itibaren de Bizans hakimiyetine girmiştir.

11. yüzyıldan itibaren Rize'ye Türkmenlerin akınları başlamıştır. 1071 Malazgirt zaferi ile Erzurum-Saltuklular Çoruh Nehri boyları ile Rize'yi sınırına dahil etmiştir.

1080'de Büyük Selçuklular Bizans'ın hakimiyetine son vererek; Giresun'un batısına kadar olan Doğu Karadeniz kıyılarına hakim olmuştur. Bu tarihlerde Çepni'ler ile Kürtünler Doğu Karadeniz kıyılarına ve Rize'nin İkizdere kesimine yerleştirildiler. 1098'de Danişmentliler yöreye kısa bir dönem hakim olmuştur. Ancak Haçlı seferleri ile Bizanslar, 1098'de Trabzon'u ve Rize'yi geri aldılar.

IV. Haçlı seferinde İstanbul işgal edilmiş ve baskıdan kaçan Komnenler, 1204 yılında Rize'yi de dahil ederek Trabzon Pontos Rum İmparatorluğu'nu kurmuştur.

1461'de Trabzon'u fetheden Fatih Sultan Mehmet 1470'de Ali Paşa isimindeki komutan tarafından Rize ve çevresini Türk egemenliği altına alınmıştır.

2.2.4. Artvin²¹

Artvin ilinde ciddi bir arkeolojik kazı yapılmamıştır. Dolayısıyla tarih öncesi devirleri aydınlatacak yeterli bilgi yoktur. Artvin'in eski tarihi ile ilgili bilgiler Kars ve Erzurum tarihi ile ilgili kaynaklara dayanır. Artvin ilinin ve komşularının ilk medenî insanları Hurriler, Urartular, Kimerler, Arsaklar'dır.

Artvin ilinde eski yerleşim yerleri:

Ardanuç'un Acıelma Tepesi eteğinde Arekler harabesi; Ardanuç Kurdevan Dağı'nın batı yamaçlarında Sulğan harabeleri; Şavşat Yavuz Köy'ün güneydoğusunda Ormanlık alan içinde Komta harabeleri; Yusufeli Kılıçkaya Kalesi çevresinde ve bir kısmı ormanlık alan içinde kalan Ağba harabeleri; Artvin'in Okumuşlar Köyü'nün önünde Şad-Berda/Şarbed harabeleridir.

Bunların dışında Ardanuç, Artvin ve Şavşat Köyleri'nin mezralarında toprak içinde kemerli semer sırtı biçiminde tavanlı, harçsız taş işçiliği ile inşa edilmiş birçok yeraltı barınakları da mevcuttur. Bölgede zemin üzerinde tek yapı vardır. Kireç kaynağı ile daire biçimindeki küçük bir alan üzerine yapılmış mahrutli kubbeli bir yapıdır. Bu yerler Arap ve Selçuklu ordularının bölgeye yapılan seferlerinde yerli halk tarafından sığınak olarak kullanılmıştır.

Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Arkeolojik Bilim Dalı Prof. Dr. İsmail Kılıç Kökten'in Kars ve Çıldır yöresinde yaptığı arkeolojik çalışmalar bulunmaktadır. Kökten, 1944 yılında Çıldır Gölü'nün kuzeydoğusunda Ağaçkale Köyü karşısındaki adada Cilâlı Taş Devrinden kalma Dolme ve Menhir kalıntıları bulunmuştur. Kökten, 1965 yılında da Kars-Düzü güneyinde ve Aras Irmağı'nın kuzey kesimindeki, Aladağ'ın doğu eteğinde Camışlı Köyü sınırındaki kayalıklarda geyik avcılığı resimleri bulmuştur. MÖ 10-8 bin yıllarından kalma insan izleri Artvin ve Artvin'e komşu yerlerde (Çıldır, Kars) yapılan çalışmalarda ortaya çıkmıştır.

²¹ Artvin Tarihi ile ilgiler aşağıdaki eserlerden ve adreslerden özetlenip yazılmıştır.

ÖZDEMİR, Halit, Artvin Tarihi, "Artvin Tarihine Giriş", 2. Baskı, 2002, İstanbul, s. 11-13/17.

<http://www.artvin.gov.tr/?page=icerik&file=detay&id=56> (07/01/2014)

<http://www.artvin.bel.tr/artvin/tarih.html> (04/01/2014)

Artvin 2007, Artvin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, "Artvin Tarihi", s. 124.

1932 ilkbaharında Şavşat Balıklı Köyü'nün Zate Mahallesi'nde Sazkale yakınlarında tunçtan iki adet sap, delikli balta, bir adet çift ağızlı balta, bir adet delikli çapa ve külçe bulunmuştur. 1967 yılında Murgul-Damar'da yer alan eski bir maden galerisinde ele geçen tahtadan yapılmış bir madenci küreğinin MÖ IV. yüzyıl olarak tespit edilmiştir. 1995 yılında Yusufeli'nin Kılıçkaya Beldesi'nin Alanbaşı Köyü'nün Aslanlı Mahallesi'ndeki mezarda 35-50 ebatlarındaki runik yazıt insan ve hayvan figürleri bulunmuştur.

Artvin ve Çevresinde İlk Medeniyetler

Hurriler

MÖ 4000 yıllarında Türkistan'dan Ön Asya'ya geçerek Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Çoruh boylarına yerleşmişlerdir. 1930 yılında Şavşat'ın Meşeli Köyü'nde, 1955 yılında da Yusufeli'nin Demirköy Köyü'nde, bulunan bakır baltalarının MÖ 4000-3000 yıllarına 1932 yılında Şavşat'ın Balıklı Köyü'nün Zate Mahallesi'nde tunçtan yapılmış baltaların Hurri topluluklarına ait olduğu sanılmaktadır.

Urartular

Urartular Hurri soyundan gelen bir toplumdur. Bu topluluk 831'de Tuşpa (Van)'da İmparatorluk kurmuştur. Urartular sınırlarını Artvin'e kadar genişletmiştir.

Kimmerler

Kimmerler MÖ 720-714 yılları arasında Kür Irmağı boylarına yerleşmişler ve kısa zamanda Sakarya sınırına ulaşmıştır.

Sakalar(İskitler)

Tekerleği icat eden, atı evcilleştiren, tarihte ilk beyin ameliyatını gerçekleştiren İskitler, Artvin'i ele geçirerek bu alanı askeri üs olarak kullanmaya başlamışlardır. M.Ö 665 yıllarında Kür-Aras boylarına yerleşmişlerdir.

Arsaklar

İskitler sonrası Arsaklar Artvin'e egemen oldu. MS 310'lu yıllarda Arsaklılar Hıristiyan olmuştur ve Artvin ile Çoruh boyunda sivri kubbeli kiliseler ve manastırlar yapmıştır.

MS 395'de Roma ikiye ayrıldı ve Doğu Karadeniz Bölgesi Doğu Roma İmparatorluğu'nun (Bizans) egemenliği altına girdi. 575'de İran Bizans'a saldırınca bundan istifade eden Hazar Türkleri Çoruh boylarına egemen oldular. Hz.Osman Dönemi'nde İslâm orduları Bizans'ı yenerek Şavşat-Ardanuç- Artvin'i ele geçirdi. İslâm orduları Hazar denizine ilerlemek isteseler de Museviliği kabul eden Hazarlar tarafından durduruldular. Emevîler döneminde Hazarlar ile birleşen Artvin halkı İslâm ordularına karşı direndi. 786'da Abbasi Halifesi Harun Reşit Çoruh bölgesini başkenti Bağdat'a bağladı. 853-1023 yıllarında Artvin Bagratlar ve Sac adlı Abbasiler'e bağlı iki beylik kuruldu. Sac Emirliği yıkılınca Artvin tekrar Bizans'ın eline geçti. Bu sırada İran merkezli kurulan Selçuklu'nun reisi Tuğrul Bey Anadolu'nun keşfi için 1018'de kardeşi Çağrı Bey'i batıya gönderdi. 1040 Dandanakan Savaşı'nda Gazneliler'i yenip devlet statüsüne çıkan Selçuklular 1048 Pasinler Savaşı ile Artvin sınırına kadar geldiler. Alparslan 1064'te Gürcistan seferine çıkarak Çoruh boylarını ele geçirdi. Alparslan'ın ölümü üzerine Bizans'tan yardım alan Gürcü Kralı Artvin'i tekrar ele geçirdi. Fakat 1081'de Melikşah'a yenilince Melikşah'ın desteği ile Çoruh'u da içine alan Erzurum-Bayburt-Kars merkezli Saltukoğlu Beyliği kuruldu. Türk nüfusunun Artvin'e yayılması hızlandı. Büyük Selçuklu Devletinin yıkılışı sonrası Artvin Azerbaycan merkezli İldenizoğlu Atabeyliği'ne bağlandı. 1263'te Kubilay Artvin'i ele geçirerek bu yöreyi İlhanlı topraklarına kattı. 1265'te Kıpçak Türkü olan Sarkis bu yörede Çıldır Atabeyliği'ni kurdu. 1458-1463-1466 yılları arasında Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan, Çoruh boylarına seferler düzenlese de Osmanlı hükümdarı Fatih'e Oltukbeli Savaşı'nda yenilince zayıflama süresince girerek Safeviler'in hakimiyetine girmiştir.

Fâtiş Sultân Mehmet, Trabzon Rum Krallığı'nı ortadan kaldırdıktan sonra, 1479'da çevrenin güvenliğini kontrol altında tutabilmek için Tortul Beyliği'ne son verdi. Bu sırada Artvin-Yusufeli-Ardanuç-Borçka-Şavşat bölgeleri merkezi Ardanuç Kalesi olan Çıldır Atabeyleri'ni elinde bulunduruyordu. Atabeylerin bu koluna bağlı

bulunan Şavşat-İmerhev, Acara-Maçahel Beyleri kendi arzuları ile Osmanlı Devleti'ne bağlandı.

3. XVII. YÜZYILDA DOĞU KARADENİZ'DE OSMANLI İDARİ YAPISI

3.1. TRABZON SANCAĞI²²

1461 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilen Trabzon, Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde önce sancak, sonra eyalet olarak yönetilmiş ve 1868 yılında il olmuştur. Sancağın merkezi Trabzon olduğundan bu adla anılmıştır.

17. yüzyıl Tahrîr Defteri'ndeki kayıtlara göre, Trabzon eyâleti idâri taksimat bakımından Kâza-i Trabzon, Sürmene, Giresun, Rize, Keşap, Mapavri, Kürtün, Maçuka, Of ve Kazâ-i Yavabolu, nam-ı diğer Görele'yi kapsayan 10 kazâ merkezinden meydana gelmektedir. Giresun kazâsı vergilendirilebilir nüfus bakımında Trabzon Eyâleti içerisinde ikinci büyük kazâ olarak belirtilmektedir.

Trabzon idarî yapı olarak bugünkü il sınırlarındaki ilçelerin tamamını içine almakta, Giresun kazâsı; Keşap, Dereli, Karabulduk, Yağlıdere, Doğankent, Çanakçı, Espiye, Tirebolu, Görele ve Eynesil ilçelerini, Gümüşhane ilinin; Merkez, Kürtün, Tortul ilçeleri, Rize ilinin ilçeleri de Trabzon'a bağlanmış ve Osmanlı kayıt defterlerinde bu şekilde kaydedilmiştir.

Giresun ili Osmanlı idaresine girdiği zaman kazâ merkezi olmuştur. Giresun hakkındaki en eski bilgileri XV ve XVI. yüzyıllara ait Trabzon sancağı Tahrîr Defterleri'nden öğrenilmektedir. 1486 yılındaki Tahrîr Defterin'de “ze‘amet-i Kürtün” adlı bölgenin merkezi durumundadır. 15. yüzyılda Çepni Vilayeti olarak adlandırılır. 16. yüzyılda ise Giresun Kazâsı olarak kayıtlarda yer alır.

17. yüzyılda Giresun, Trabzon sancağının batı ucunu oluşturmakta ve Canik Sancağı ile olan sınırı şehrin batısındaki Batlama Deresinden başlatılmaktaydı.

Trabzon sancağı 1581 yılından itibaren Batum beylerbeyliğine bağlanmış ve XVII. yüzyılın başına kadar Trabzon Sancağı, Batum beylerbeyliğine bağlı olarak

²²Bu bölümdeki bilgilerin kaynağı; Süleyman Demirci'nin “XVII. Yüzyılda Trabzon Eyâleti'nin İdarî Taksimatı ve Vergilendirilebilir Nüfus: Giresun, Keşap, Kürtün ve Yavabolu Nam-ı Diğer (Görele) Kazâları Örneği” adlı makalesidir.(<http://edergi.sdu.edu.tr/index.php/sbed/article/viewFile/3344/2859> 05/05/2014)

kalmıştır. Bu sebeple Trabzon Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde olduğu gibi bir dönem Batum adıyla da anılmıştır.²³

Bu yüzyıl içerisinde Osmanlı Devleti'nin 28 eyâletinden biri olan Trabzon salyanesiz eyâleti, Trabzon ve Batum sancaklarından meydana gelmekteydi.²⁴

²³ USTA, Veysel- İNAN, Kenan, "Osmanlı Devleti İdaresinde Trabzon", Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası, 1884-1950, s. 24.

²⁴ USTA, Veysel- İNAN, Kenan, a.g.e, s. 24.

I. BÖLÜM

I. 1. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂMESİ'NDE ÜNYE

Evsâf-ı kal'a-i Ünye : (---) galatdır. Zamân-ı kadîmde Tarabefzûn Tekürü Ünyesi nâm kral binâsıdır. Âl-i Selçûkîyândan Keygubâd fethidir. Ba'dehû sene (---) târîhinde (---) fethidir, be-dest-i Umur Hân. (---) sancağı hâkinde voyvodalıktır ve yüz elli akçe kazâdır. Başka yeniçeri serdârı ve kal'a dizdârı ve neferâtı vardır, ammâ müftîsi ve nakîbi yoktur. Kal'ası leb-i deryâda (---) üzre şekl-i murabba', kârgîr sengîn-bünyâd, bir kal'a-i ferah-âbâddır ve (---) nâzır kapusu var.

..... (6.5 satır boş)
Andan yine refikler ile gemiye süvâr olup yine şimâl cânibine sehl-eyyâm-ı muvâfık ile (---) mil gidüp,

I. 1.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

Ünye²⁵ Kalesi'nin Özellikleri: [Unie'den]²⁶ galattır (bozulmuş ismi). Eski zamanda Trabzon Ünyesi Tekfûrû adıyla kral binasıdır. Selçukluoğullarından Keykubâd fethetmiştir. Daha sonra [1340] tarihinde [Osmanoğulları] fethidir, Umur Han eline. [Canik] sancağı toprağında voyvodalıktır ve yüz elli akçe kazâdır. Başka yeniçeri serdârı, kale dizdârı (kale ağası) ve neferâtı (askerleri) vardır, ama müftüsü ve nakibi (reisi) yoktur. Kalesi deniz kıyısında [bir tepe] üzerinde dikdörtgen şeklinde taştan ve tuğladan yapılmış, ferahlık veren bir kaledir ve [güneye] bakan kapsı var.

.....(6.5 satır boş).....

²⁵“Onione: Karadeniz kıyısında, Ordu iline bağlı ilçe merkezi Ünye kasabasının ilkçağdaki adı.” (UMAR, Bilge, “Türkiye'deki Tarihsel Adlar”, İnkılâp Kitapevi, 2.Baskı, İstanbul, 1993, s. 610.

²⁶ GÜNEY, Mürselin, Tarihi, Sarayı, Konakları, Kadıları, Hattatları, Fındığı, Mısırını ve Gemiciliği ile Ünye, “Ünye Adı”, İstanbul, 1999. , s. 15.

Ünye'nin eski adları İnaos, Oenes, Oinoe, Oinoie, Onea, Oenoe, Unieh, Unie, Unia gibi değişik şekillerde geçmektedir.

Burdan yine yoldaşlar ile gemiye binip yine kuzey yönün uygun [esen ılık] rüzgâr [yardımı] ile [18]²⁷ mil gidip,

I.1.2. ÜNYE’NİN BUGÜNKÜ DURUMU ²⁸

Ünye, Orta Karadeniz bölgesinde yer alan, Ordu ilinin, merkez ilçeden sonra en büyük kent merkezidir. Doğusunda Fatsa; batısında Terme, İkizce ve Çaybaşı; güneyinde Akkuş ve Kumru ilçeleriyle kuzeyinde Karadeniz bulunur. Ordu merkez ilçeye 63 km. Samsun merkez ilçeye 90 km. mesafededir. Trabzon Rumları 1204 yılında buldukları bölgeden batıya doğru hücum ederek Ünye, Samsun ve Sinop’a kadar olan sahil kesimlerini ele geçirdiler. Samsun şehrindeki Müslüman ve Hıristiyanların yardım istemesi üzerine, Anadolu Selçuklu Sultanı Gıyaseddin Keyhüsrev sefere çıkarak Trabzon hükümdarı Aleksis’i yendi ve bölgeden uzaklaştırdı. 1228 yılında, Harzemşahlar’ın Anadolu Selçuklu Devletine saldırmasını fırsat bilen Rumlar yeniden Ünye’den Sinop’a kadar olan Selçuklu topraklarını yağmaladılar. Dönemin hükümdarı Sultan Alâeddin Keykubad sefere çıkarak işgal edilen toprakları kurtardı. Rumların saldırganlığına kesin çözüm bulmak maksadıyla Trabzon’u kuşatmaya karar verdi. Selçuklu donanması Trabzon’u kuşattı. Fakat çok iyi savunulan Trabzon’un fethi mümkün olmadı. Bu sırada 1230 yılında yapılan Yassıçimen Savaşı’nda Selçuklular Harezmsahlar’ı yenilgiye uğratmıştı. Bunun üzerine Rumlar barış istediler. Trabzon Rum Devleti’nin Selçuklulara tâbi olması ve vergi vermesi bir kez daha kabul edildi. Selçuklular, sürekli hakimiyet mücadelesi yapılan bu bölgeyi düşman hücumlarına karşı korumak için Orta Karadeniz

²⁷ Bu hesabı şöyle yaptık Ünye Fatsa arası kara yolu 22,5 km’dir. Deniz aracının limandan 5 km açıktan gitmesi ihtimalini düşündüğümüzde, Evliya Çelebi’nin deniz aracı denizde 23,5+5+5=33,5 km gitmiş olur. 33 000 (metreye çevirip)/1852 (deniz miline) böldüğümüzde ~18 mil ortaya çıktı.

²⁸ Ünye ile ilgili bilgiler aşağıdaki kaynaklardan alınmıştır.

<http://unyezile.com/ek> <http://tr.wikipedia.org/wiki/onomi.htm> (26/02/2014)

http://www.ordukulturturizm.gov.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=37&Itemid=53

GÜNEY, Mürselin, Tarihi, Sarayı, Konakları, Kadıları, Hattatları, Fındığı, Mısırı ve Gemiciliğiyle Ünye, “Ünye Tarihi” , İstanbul, 1999. , s. 69-74.

Bilgili, Yusuf, Tarihi, Sarayı, Konakları, Kadıları, Hattatları, Fındığı, Mısırı ve Gemiciliği ile Ünye, “Ünye’de Yetiştirilen Fındık Türleri”, İstanbul, 1999. , s. 56.

bölgesine Çepni Türkmenlerini yerleştirdi. Sinop'tan Trabzon'a kadar uzanan bölgenin Osmanlılara kadar olan tarihinde Çepnilerin oynadığı rol önemlidir. Daha sonra Osmanlılar (Umur Han) tarafından fethedilerek Canik Sancağı sınırları içinde voyvodalık²⁹ haline getirildi.

19. yüzyılda sancak, daha sonra kaza oldu. 1893 yılında boş arazilere göçmenler yerleştirildi. Ünye nüfusu 117. 995'dir.³⁰ Ünye İlçesinde adli teşkilat Cumhuriyet tarihinden itibaren kurulmuştur. Müstakil olarak Ağır Ceza Mahkemesi ve Adalet Komisyonu 1953 yılında faaliyete geçmiştir. 1953 yılından önce ise mürettep ağır ceza ile hizmet verilmiştir. Ünye Adalet Komisyonu ve Ağır Ceza Mahkemesi yargı çevresi Ünye merkez olmak üzere; Fatsa, Kumru, Korgan, Akkuş ve Aybastı ilçelerini kapsamaktadır. Çaybaşı, Çamaş, Çatalpınar ve Kabataş ilçelerindeki adli teşkilat 2004 yılında, İkizce ilçesindeki adli teşkilat ise 2012 yılında kapatılmıştır. Adli yönden Çaybaşı ve İkizce Ünye'ye, Çamaş ile Çatalpınar Fatsa'ya, Kabataş ise Aybastı'ya bağlanmıştır. Ünye'de bulunan mahkemeler şunlardır: 1. Asliye Ceza, 2. Asliye Ceza, 1. Asliye Hukuk, 2. Asliye Hukuk, 3. Asliye Hukuk, Sulh Ceza, Sulh Hukuk, Kadastro Mahkemeleri'dir.³¹

Tarım: Fındık, kendir tohumu, kendir elyafı, patates, soya fasulyesi, süpürge tohumu, süpürge, kabak çekirdeği, kuru fasulye, yumurta, mısır, pirinç, ceviz, balmumu, elma yetiştirilir. Bu ürünler arasında fındık, soya fasulyesi, kendir elyafı, kendir tohumu en fazla yetiştirilen ihraç edilen ürünlerdir. Ordu merkezden sonra, Türkiye'nin en çok soya fasulyesi Ünye'de yetiştirilir. Bilhassa elma ihraç ürünüdür.

Ünye'nin meşhur siyah üzümü, 1988 yılında tescil edilmiş; orta taneli, az sulu, mis kokulu, 2-3 çekirdekli, kabuk rengi mavi ve siyah renkte, sap taneden zor ayrılır, kabuk kalınlığı ortadır, salkımları küçük, orta büyüklükte, orta sıklıktadır.

²⁹ PAKALINI M. , Zeki, Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C: III. , s. 598.

Voyvodalık: "Reis, subaşı, ağa gibi muhtelif manâlara gelen bir tâbirdir. Buğdan Voyvodası Galata Voyvodası gibi. Voyvoda İslâvca bir kelimedir. Voyvodalık Osmanlılarda 17. Asırda başlamıştır. Eyalet valileri ve sancak mutasarrıfları uhdelere tevcih olunan eyâlet ve sancakların mülhak kazalarına daireleri geldiklerinden birini voyvoda tâyin ederlerdi. Bu voyvodalara merkezce mukataat hazinesi kaleminden evâmîr-i şerife verilirdi."

³⁰ 2013 www.tuik.gov.tr. (09/03/2014)

³¹ http://www.unye.adalet.gov.tr/Adliyemiz.html (08/03/2014)

Hırtarış üzümü, 1988 yılında tescil edilmiş; tane yapısı uzun oval, 6-7 g. ağırlıkta, kabuğu kırmızı renkli ve ince, eti gevrek ve 2-3 çekirdekli, salkımı orta büyüklükte (250-400 g.), konik seyrek, orta dallı, dalları kısa ve budamaya uygundur.

Ünye’de yetiştirilen fındık türleri şunlardır:

Tombul fındık: 250-500 m’ler arasında yetişme olanağını bulur. Yağışı sever ve dona karşı dayanıklıdır.

Palaz Fındık: 0-250 m’ler arasında yetişir. Derin bir toprağa gereksinim duyar.

Kargalak Fındık: Meyve doldurmadığından lezzetli değildir. 750 m.’nin üzerinde de yetişebilmesi nedeniyle bolca dikilir.

Beyzi Fındık: 0-250 m’ler arasında az yağışta yetişir.

Kalın Kara Fındık: Ekonomik değeri azdır. Her yerde yetişebilir.

Mısır ekimi ihtiyacı karşılamaya yöneliktir. Ünye mısır üretiminde ortalama olarak 34.000 ton dolayındadır. Mısır üretimi genelde akarsu çevresinde, kıyıya yakın kesimlerde yapılmaktadır.

Bağ ve bahçelerde elma, armut, şeftali, erik, dut, üzüm, ayva, kiraz, vişne, ceviz, kestane, Ünye hurması, pancar diye bilinen kara lahana gibi ürünler yetiştirilmektedir. Son yıllarda iklimin elverişliliği nedeniyle kivi üretimi yapılmaktadır.

Ünye’de Şarapçılık: Ünyüs, eski Yunan dilinde iyi şarap anlamına gelir. Ünye’de bağ ve bahçelerde bol miktarda yetişen, hoş kokulu, bol sulu, iri taneli, kocaman salkımlarıyla güzel bir görünümde olan Hırtarış üzümlerinden şarap yapımında kullanılmıştır. Çok beğenilen bu şaraplar, Avrupa ülkelerinde de büyük beğeni kazanmıştır. Eski tarihlerde, şehir merkezi ve çevresinde gayrimüslim çok olması ve bu kesimin şarap içmeye aşırı tutkunluğu, üretimi artıran önemli bir faktördür. Ünyeli gemiciler, Atina-Venedik-Kırım-Varna-İskenderiye-Marsilya-Batum gibi limanlara giderken, pazarlayacakları mallar arasında bol miktarda şarap götürürler ve Avrupalı tüccarlara satarlardı. Zaman içerisinde, buharlı gemilerin keşfi, yelkenli gemilerin, deniz aşırı uzak seferlere çıkmasını engelleyince, Ünye şarapları Avrupa pazarlarına götürülemediği için. Bunun üzerine Ünye şarabından

bulamayan Romalı şâirler; “Artık gelmez oldu Oney'in Şarapları” diye yakınmışlardır.

Yörede yetişen elmalardan da şarap yapılırdı. Geçmiş yıllarda, şehirde şarap yapan pek çok imalâthane vardı. Fakat bu imalâthanelerin sayısı, şarapların ülke dışına sevki aksayınca zaman içerisinde azalmıştır.

Ünye’de Dokumacılık: Eskiden Ünye dokumacılık da gelişmişti. Halkın büyük bir kısmı geçimini, çeşitli el san'atları ile uğraşarak kazanırdı. Kadınlar evlerinde peştamal, fanila, çorap, kilim, keten bezi, belbağı, yatak çarşafı gibi ürünler üreterek aile bütçesine katkıda bulunurlardı. Dokumacılık dalında uğraş veren aileler, ürettikleri malları Çarşamba günü, Büyük Câmî'nin yanı başında, eski ayakkabı tamircilerinin ve çeşitli seyyar satıcıların tezgâhlarının önüne oturur, yere açtıkları sergiye mallarını yayıp, satarlardı. Orta halli aileler, eskimiş giysilerini şerit halinde keser, bunları birbirine eklemek suretiyle, şehirdeki kilim dokumacılarına, kaşanik tâbir edilen kilim yaptırırlardı.

Bir zamanlar Ünye köylerinde çok yaygın olarak üretilen kendir çubuklarının ıslatılıp soyulması suretiyle elde edilen elyaf, çiftçi ailelerince kirmanlarda eğitilip iplik haline getirilir ve bu ipliklerden Ünyeli dokumacılar tarafından gömleklik keten bezi dokunurdu. Bu bez, ilgili köylülerce iç çamaşırı, gömlek, şalvar, zıpka, yelek gibi giysiler yapmakta kullanılırdı.

Kilimler; uzunluğu 75 cm olan ve adına dayak denilen ağaçtan mamul bir çubukla ölçülür; dokunulan kilim kaç dayak gelirse ona göre dokuyucu, dokutandan ücret alırdı. Bir dayak kilim 50 kuruşa dokunurdu. Keten dokumanın ölçüsü de gömlek hesabıyla yapılırdı. Bir gömleklik dokuma için dokuyucu müşterisinden 100 ilâ 150 kuruş arasında ücret talep ederdi. Çorap ve fanila dokuyanlar, bütün malzemeleri kendilerinden olduğu için, günün rayicine göre satış yapıyorlardı.

Müslim ve gayrimüslim birçok Ünyeli yıllarca bu işlerle uğraşmışlardı. Bir zamanlar Orta ve Yılmazlar Mahalleleri ağırlıklı olmak üzere Ünye'nin diğer mahallelerinde de dokumacılık yapan aileler vardı. Özellikle Orta Mahalle'deki evler bu işin merkezi halinde idi.

Ünye’de Gemicilik: Ünye eskiden Karadeniz'in bir nevî Hamburg'u olarak kabul edilirdi ve bu limandan açık denizlere büyük gemiler hareket eder, aylarca uzak memleketlerde dolaşıp limana dönerlerdi. Bu gemiciler, Ağalar Mahallesi diye

isimlendirilen bir mahallede oturlardı, bu mahalle günümüzde varlığını korumaktadır. Uzak yerlere giden gemiciler geri geldiklerinde, fener alayları tertip edilip, helvalar yapılır, toplar atılır, Derya Hamamı diye meşhur olan hamam hazırlanırdı. Şemsettin Sami Kamus'ül Alâm'da Ünye limanındaki tezgâhlarda gemi yapıldığını, Ünye'nin Kırım ile ticari ilişkisi olduğunu ve Ünye'de ticaretin canlı olduğunu bildirir.³²

Şehrin 84 kilometrelik düzgün bir şose ile Niksar'a bağlı bulunması, Tokat ve havalisi tüccarının kolayca buraya gelmelerini sağladı. Bu bölgelerdeki ihracat tâcirleri, tütün ve hububat gibi mallar İstanbul ve diğer şehirlere gönderebilmek için en yakın deniz iskelesi olarak Ünye'yi tercih ederlerdi. Sahil yolunu geçmeden önce, şimdiki Tacülbatbey Pasajı ile Tabakhane Deresi arasında bir kumsal vardı. Bu kumsaldaki tezgâhlarda mevna, çapar, sandal gibi taşıtlar yapılırdı. Bu taşıtların yapımında Akkuş ve Ünye ormanlarından elde edilen keresteler kullanılırdı.

Ekonomi: İlçe ekonomisi temel olarak tarıma dayanmakta, fındık tarımı ilçe ekonomisinin temelini oluşturmaktadır. İlçe yerleşkesinin büyük kısmını fındık bahçeleri kaplamaktadır. Fındık dışındaki ürünler ekonomik hayatta büyük bir yer kaplamayan, ailelerin genelde kendi ihtiyaçları için yetiştirdikleri ya da köylülerin pazarda sattıkları ürünlerdir. Ünye'de ticari hayat çok canlıdır.

Tarım dışında ilçenin en büyük sanayi kuruluşu Ünye Çimento Fabrikasıdır. Ünye limanı ekonomik açıdan hareketsizdir. Fakat içerisinde kurulan Ünye Tersanesi sayesinde gemi onarım ve yapım çalışmalarıyla daha aktif bir rol üstlenmiştir. Ünye un fabrikası Ünsan orta çaplı bir un fabrikasıdır. Son yıllarda tekstil atölyeleri sayısı artmıştır. Esnaf işletmeleri tarımdan sonraki en önemli geçim kaynağıdır. Ünye'de bazı köylerde Cürufçular tarafından toprak yüzeyinden harfiyat ile çıkarılan cüruftan elde edilen bir nevi yumuşak demir, nal ve mih imal edilir. Belirlenen bentonit sahaları ise; Ünye-Kavaklar ve Tavkutlu bentonit yatağında 743.000 ton mümkün, 2.564.000 ton muhtemel bentonit rezervi vardır. Ünye-Fatsa-Keşkøy bentonit sahasında 460.000 ton mümkün rezerv, Ünye-Fatsa-Keşkøy bentonit sahasında 421.800 ton mümkün rezerv, Ünye-Fatsa-Ahizeli bentonit sahasında 128.000 ton

³² SAMİ, Şemsetdin, Kamus'ul A'lâm, "Ünye", C: II, Kaşgar Neşriyat Ankara, 1996, s. 1106-1107.

mümkün rezerv tespit edilmiştir.³³ Tüm bu bentonit yatakları ihraç edilmektedir. Bunun yanında Ünye civarında beyaz ve kırmızı taş ocakları olup bu taş ocaklarından her türlü kârgir binaya elverişli taşlar çıkarılmakta, bu da ekonomiye katkı sağlamaktadır.

İlçede arıcılık da, yöre ekonomisi bakımından önemli bir yer oluşturmaktadır. İlçenin iklimi ve bitki örtüsü arıcılık için uygun bir ortam sağlamaktadır. Yörede arıcılıkla uğraşanlar Doğu ve İç Anadolu Bölgelerine giderek, buralarda arıcılık yaparlar.

Ulaşım: Doğu-batı yönünde uzanan sahil yolunun kullanılır. Deniz yolu yolcu taşımacılığında kullanılmamaktadır. Hava Limanı olarak Samsun Hava Alanı kullanılır.

Tarihî Yerler

Yörede bulunan tarihi yapıların tam bir envanteri yoktur.

Ünye Kalesi: Ünye-Niksar karayolunun 7 km'sinde yolun solunda kalan yaklaşık 180-200 m. yükseklikte bir tepenin üzerinde kurulu, ilçenin 5 km güneydoğusundadır. Kale Köyü'nün sınırları içinde bulunmasına rağmen denizden dahi bütün açıklığı ile görülmektedir. Yüksek, dik yamaçlar üzerinde kurulan duvarlar ve sütunler bugün bile yeniliğini korumakta ve turistlerin ilgisini çekmektedir. Yarıya kadar toprağa gömülü olan kapısının yanlarında renkli hayvan ve insan figürleri mevcuttu. Bu resimler bugün görülmeyecek kadar silinmiştir. Kapı 5 m yükseklikte olup incelemeler bu kapının II. Midridat zamanında yapıldığı düşüncesini kuvvetlendirir. Kuzeybatı ve Güneydoğu'dan Ünye suyunun kolu ile çevrili tepenin Kuzey ve Kuzeybatı yamaçları çok sarpdır. Tepe Güney'den dik bir boyunla arkadaki yamaçlara bağlıdır. Giriş güneydoğuda yönündedir.

Bu cephede yerden 10 m kadar yükseklikten, genişliği 3 m, yüksekliği 2 m tetrastil bir kaya mezar dikkati çekiyor. Mezara çıktığı sanılan kayaya oyma basamağa benzer plâtfom bugün kullanılmaz durumdadır. Mezarın çıktığı üçgen kalınlığının her üç noktasında birer kabartma kartal vardır. Sağ uçtaki iyi korunmuş durumdadır. Giriş, surların yıkılmış bir bölümünden sağlanıyor. Surların yüksekliği arazinin meyline uyarak bazı bölgelerde 20 m'ye ulaşıyor. İç bölüm define

³³ Ordu İli Maden ve Enerji Kaynakları MTA Doğu Karadeniz Bölge Müdürlüğü (www.mta.gov.tr./Ordu-Madenler.pdf (08/03/2014))

avcılarının tahriplerine dayanamamış yapı duvarları bulunmaktadır. Zirveye yakın bölgede 45 derece meyille kuzey batı yönünde tepenin dibine iniyor izlenimini veren iki tünel vardır. İkisinin de genişlikleri yaklaşık 3 m. yükseklikleri 2 m'dir. Alttaki tünel yaklaşık 20 m, üstteki tünel ise 100 m derinlikte ve her ikisi de basamaklıdır. Derin olanı 485 basamaktan sonra yukarıdan atılmış taşlarla tıkanmış durumdadır. Tüneller gizli bir giriş olabileceği gibi tepenin eteklerindeki suya inen bir geçitte olabilir. Başka bir olasılık ise tünellerin sarnıç olarak kullanılmalarıdır.

Tarihin çeşitli aşamalarında bölgeden geçen, kısa veya uzun müddet bölgeyi elinde tutan her kavim ve uygarlık kaleyi kullanmış hepsi ek ve ilaveler yapmışlardır. Kalede ki kaya mezarları altıncı yüzyılda yapılmıştır. Bunu yanında kalede dehlizler, kuyular, mağaralar, kral mezarları, eski sur kalıntıları, uzun tüneller bulunmaktadır. Duvar ve sur kalıntıları kısmen Yunan ve Roma kısmen de Osmanlı mimarisi izlenimini vermektedir. Kaleyi en son kullanan Osmanlılar da bir takım eklemeler yapmışlardır. Zirveye yakın bölgede tüneller ve dehlizler vardır. Güney cephesinde çıkılması zor duvarlarda üç metre genişliğinde kaya mezarı dikkati çekmektedir. Mezarın üçgen alınlığının her üç noktasında da Bizans'ı simgeleyen kartal figürleri vardır.

Kaya Mezarları

Tozkoparan Kaya Mezarı: Tozkoparan Mağarası, ilçenin doğusunda şehir merkezine 5 km. uzaklıktadır. Mağaradaki yüzey bulguları, M.Ö 5-7 bin yılları arasında yapıldığını göstermektedir. Mağaranın tek girişleri vardır. Girişin her iki yanında köşelerde boğa figürleri bulunmaktadır.

Sırma-Kadavat Kaya Mezarı (Tekkiraz): İlçeye 20 km. uzaklıktaki Tekkiraz Beldesi'nin Sırma Kadavat Mahallesi'nde yer almaktadır. Helenistik döneme aittir.

Balavuz Kaya Mezarı: İlçe merkezinde Karşıkaya Mahallesi'nde'dir.

Yunus Emre Türbesi: Yunus Emre'nin mezarının Ünye'de olduğu söylenegelmıştır. İlçeye 2 km uzaklıkta, Kiraztepe mevkiindeki mezarın üstüne, 1998 yılında türbe yaptırılmıştır.

Kiliseler

Aya Nicola: Halk arasında Aya Nicola olarak bilinen, Ünye'nin kuzeybatısında, şehir çıkışında bulunan küçük bir yarımada. Üstünde, çevre duvarlarının kalıntıları ile kilise olduğu bilinen eski bir yapının kalıntıları vardır. Son yıllarda yapılan araştırmalar, Hıristiyan aleminde "Noel Baba" olarak bilinen Aya Nicholas (Aziz Nikola)'ın burada yaşadığını ortaya çıkarmıştır. Aynı araştırmaların sonuçlarına göre Aya Nikola, Oğuz Boyundan Türk bir ailenin çocuğudur. Sarı Saltık olan adı, 6 yaşlarındayken ailesinin Hıristiyan olmasıyla Nicholas (Nikola) olarak değiştirilmiştir. Nikola büyüdüğüde, Yarımada'daki kilisede rahiplik yapmış, denizcilikle uğraşmıştır.

Hamamlar

Çifte Hamam: Kaledere Mahallesi'nde Orta Cami yanında, Kazancılar Caddesi'ndedir. Günümüzde harabe halindedir.

Derya Hamamı: Ortayılmazlar Mahallesi'nde Terme Caddesi üzerindedir. Bu arsaya bina yapılmıştır. Aylar süren seyahatlerden sonra gemiciler, bu hamama gelip temizlenip ailelerinin yanlarına giderlermiş.

Saray Hamamı: Bu hamam Cumhuriyet Meydanı'ndaki çınar ağacının yanındaki Çamurlu Mahallesi'nde Sancak Beyi Süleyman Paşa'nın bahçesinde bulunmaktadır. Günümüzde varlığını korumaktadır.

Çarşı Hamamı: Kalender Mahallesi'nde, Eski Fevziye Mektebi şimdiki adıyla Anafarta İlkokulu'nun arkasında bulunmaktadır. Günümüzde halka hizmet veren bu hamam eski bir kilisedir ve ilginç bir mimariye sahiptir.

Eski Ünye Evleri: Eski Ünye evleri Karadeniz mimarisinin en güzel örneklerindedir. Şehir merkezinde bulunan tarihi evlerden yaklaşık 80 tanesi günümüze kadar ayakta kalabilmiştir.

Kadılar Yokuşu: Osmanlı İmparatorluğu döneminde Ünye'den çok sayıda ünlü kadı yetişmiş ve çoğunluğu burada ikamet ettiğinden dolayı bu sokağa "Kadılar Yokuşu" denilmiştir.

Bakırcılar Arastası: Ünye ve yörenin asırlardır en önemli alışveriş merkezi olmuştur. Günümüzde eski hareketliliğini kaybetmiştir.

Saray Surları: Cumhuriyet Meydanında ınar ağacının önünden kuzeye giden yolun sol tarafında yükselen surlar bir saraya aittir. On dokuzuncu yüzyılın başlarında Sancak Beyi Süleyman Paşa tarafından. Deniz kenarında surlar üstüne yaptırılmış olan saray, aynı yüzyılın ortalarına doğru yanmış ve geriye bu surlar kalmıştır.

I.2. EVLİYA ÇELEBİ’NİN SEYAHATNÂMESİ’NDE FATSA

Evsâf-ı kasaba-i Faça : Leb-i deryâda üç yüz hâneli bir câmi’i ve hân ve hammâmı ve esvâk-ı muhtasarı var. Canik sancağı hâkinde ze’âmetdir. Bâğ u bâğçesi ve gûnâ-gûn meyvesi var. Ammâ halkı ekseriyyâ Rûm keferesidir. Bundan kalkıp (---) mîl gidüp,

I.2.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

Faça Kasabası’nın Özellikleri: Deniz kıyısında üç yüz hâneli bir câmisi ve hân ve hâmamı ve kısa pazarları var. Canik Sancağı toprağında ze’âmetdir.³⁴ Bağ ve bahçesi ve çeşit çeşit meyvesi var. Ama halkının büyük kısmı Rûm keferesidir. Buradan kalkıp [14] mîl gidip,

I.2.2. FATSA³⁵’NİN BUGÜNKÜ DURUMU³⁶

Fatsa, Türkiye’de Doğu Karadeniz Bölgesi’nde yer alan, Ordu ilinin bir ilçesidir. Fatsa, 283 km² yüzölçümüne sahiptir. Konumu itibarıyla, Ordu il merkezinin 40,2 km. batısında, Samsun’un ise 110 km doğusunda bulunmaktadır. Fanizan, Fanise, Phadsane, Pytane, Faça adları ile anılan kasaba en son Fatsa adını almıştır.

³⁴ PAKALIN, M. Zeki, a.g.e, C: III. , s. 649.

Zeamet: “Fetih sırasında Arazi-i emiriyye itibar olunan yerlerden muhariblerle bir kısım devlet ve saray memurlarına kılıç hakkı ve dirlik olarak verilen “Beytûmal” hissesi yerinde kullanılır bir tâbirdir. Osmanlı Devleti’nin fütûhat devirlerinde arazi ‘Timar’ ve ‘Has’ olmak üzere ikiye ayrılırdı. Meselâ 300 köylü bir Sancağın 200 köyü ikişer ve üçer köy olmak üzere 80-90 timâra ayrılıp muharebede yararlılık gösterenlere kılıç hakkı olarak verilir, kalanı Has itibar edilerek bundan Vezirlere, Beylerbeyliklere, Sancak Beylerine ve sair ümeraya hisse ifraz edildikten sonra artanı ‘Hass-i hümayun’ namıyla devlete kalırdı. Timarlar sonradan ikiye ayrılarak 20 000 akçeye kadar hasılat getirene ‘Timar’ 20 000’den 100 000 akçeye kadar olan hasılat getirene de ‘Zeamet’ denilmiş, 100 000 akçeden fazla hasılat getirene de ‘Has’ adı verilmiştir.”

³⁵ “Phadisane: Phabda, Phauda. Pa-Uda’dan, Deniz-Hisarı, Phadisane ise aslında Pa-Uda-issa-wana, Deniz-hisarı-kentinin-ülkesi öğelerinden türetilmiş bir bölge adıdır. Phadisane biçimine gelmiştir. Fatsa’nın ilkçağdaki adı Phadissa’dır. (UMAR, Bilge, a.g.e, s. 658.)

³⁶ Bu kısımda yer alan bilgiler aşağıdaki adreslerden alınmıştır.

<http://fatsatso.tobb.org.tr/fatso/?sayfa=dokumanlar> (24/02/2014)

<http://tr.wikipedia.org/wiki/> (24/02/20014)

<http://www.fatsa.bel.tr/tr/tab.aspx?tabid=113> (22/01/2014)

Fatsa 1380'de Hacı Emiroğulları adlı bir Türk Beyliği'nin hakimiyetindedir. Hacı Emiroğulları dönemi Fatsa'daki Türk nüfusunun temelini oluşturmuştur.

13. ve 14. yüzyıllarda, kıyı kesiminde Ceneviz kolonilerinin etkileri görülmektedir. Sahildeki tabya, Cenevizliler tarafından depo olarak kullanılmıştır. Cenevizlilerin Karadeniz hakimiyetleri, II. Mehmet döneminde sona erdiği için Fatsa'yı bu dönem içerisinde terk etmişlerdir.

Fatsa idari olarak Canik Sancağına bağlıydı. Osmanlı İmparatorluğu kayıtlarında Fatsa yöresinin adı "Satılmış-ı Mezid Bey" veya "Nahiye-i Satılmış-ı Ferid Bey" olarak geçmekteydi. 15. yüzyıl kayıtlarında nahiye statüsündeki Satılmış, 16. ve 17. yüzyıl kayıtlarında ise kaza olarak geçmektedir. Yörede 15. yüzyıl'da tek bir kaza bulunurken 1642 yılında altı kaza ortaya çıkmıştır. Tapu defterine göre kazaların adları; Satılmış, Cevizderesi, Çöreği, Meydan, Sergis ve Keşdere idi. Katip Çelebi, bu kazalara Fatsa ve Vona bölgesinde eklemiştir. 1851 yılından 1856 yılına kadar kaza statüsünde olan Fatsa kasabası, 1869 yılından 1872 yılına kadar Ünye kazasına bağlı bir nahiye olmuştur. Kasaba 1878 yılında ise yeniden kaza yapılmıştır. 4 Aralık 1920 tarihinde Ordu ve Giresun sancakları kurulmuştur. Merkezi, Ordu olmak üzere Canik sancağına bağlı Fatsa ve Ünye kazalarının bağlanması ile Ordu sancağı kurulmuştur. Fatsa, 4 Aralık 1920 tarihinde Ordu'ya bağlı bir kaza haline gelmiştir. Günümüzde, Fatsa, Bolaman, Hatipli, Ilıca, Yalıköy, İslamdağ, Geyikçeli, Kösebucağı, Aslancami olmak üzere 8 Belde, 13 mahalle, 58 köy'dür. Günümüzde ilçe merkezinde 29, beldelerde 52, köylerde 89 câmî vardır.³⁷ Fatsa İlçesinin 2013 nüfusu, 107.031'dir.³⁸

Tarım: Tarımsal üretim fındığa dayalıdır. Bölge engebeli olduğundan işlemeli tarımsal üretime uygun değildir. Ayrıca fındık erozyonu ve heyelanı önleme özelliğine sahiptir. Bu sebepten dolayı fındık ekimi yaygındır. Coğrafi şartların yanı sıra diğer tarımsal faaliyetlere göre sürekli ve fazla bir emek istememesi, destekleme alımları kapsamında olması ve yüksek gelir getirmesi gibi sebeplerin de fındık ekiminde önemli bir payı vardır. 21.663 hektarlık arazide halkın %80'i fındık tarımı ile geçimini sağlamaktadır. Üretilen fındığın bir kısmı Ordu Soya Sanayisi'nde yağlık olarak kullanılmaktadır ve kalanı genellikle, fındık kırma fabrikalarında, iç

³⁷ Fatsamuftulugu.gov.tr

³⁸ 2013 www.tuik.gov.tr. (09/03/2014)

findık haline getirilerek ihraç edilmektedir. Fındığa bağlı sanayi kolları da gelişmiştir. Bu sanayi kollarından en önemlisi çikolata sanayisidir. Fatsa'da başlıca yetiştirilen ürünler; mısır, findık, çavdar, kestane, kara lahana, pirinç, fasulye, patates, kivi, alaf, şiar, bakla ve siyaz' dır. Mısır, Karadeniz insanının temel gıda maddesi olmasının yanında 1901 tarihli Trabzon Vilayet salnamesinde ilin zirai kazançları arasında sayılır. Mısır, findıkçılığın ortaya çıkmasıyla beraber, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren değerini kaybetmeye başlamıştır. Fındıktan sonra en çok yetiştirilen üründür. Fakat yörede üretilen mısır ihtiyacı karşılamaya yöneliktir. Arazinin bir kısmında patates ekimi yapılmakta olup son yıllarda İl Tarım Müdürlüğü'nce örtü altı seracılığının geliştirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca Ceviz, vişne kivi meyvelerinin yetiştiriciliği de hızla artmaktadır.

Sahil kısmı bataklık olan ilçede pirinç üretimi de yapılmaktaydı. 1901 tarihli Trabzon Vilayet Salnamesi'ne göre pirincin en fazla yetiştiği yerler Terme ve Fata'dır. Bataklıkların kurutulmaya başlanmasıyla Pirinç üretimi süresiz olarak askıya alınmıştır. Fatsa'da bazı evlerin önündeki bahçelerde kiraz, ceviz, elma gibi meyveler bulunmaktadır.

Engelibeli coğrafi yapı nedeniyle büyükbaş hayvancılık, küçükbaş hayvancılığa tercih edilmektedir. Yörenin zengin bitki örtüsüne rağmen, mevcut çayır ve mera alanları ile özellikle yem bitkileri üretiminin yeterli olmadığı ifade edilmektedir. Fındık tarımının yaygınlaşması yem bitkilerinin ekim alanını daraltmıştır.

İlçede arıcılık da, yöre ekonomisi bakımından önemli bir yer oluşturmaktadır. İlçenin iklimi ve bitki örtüsü arıcılık için uygun bir ortam sağlamaktadır. Yörede arıcılıkla uğraşanlar Doğu ve İç Anadolu Bölgelerine giderek, buralarda arıcılık yaparlar. Balıkçılık da ilçenin önemli geçim kaynağıdır. Alabalık üretimi dört tesiste yapılmaktadır, üretilen balığın büyük bir kısmı tüketilmektedir. Sahil kesiminde yaşayan halkın çoğunluğu balıkçılıkla uğraşmaktadır. İlçede kaynak sularının değerlendirilip ekonomiye kazandırılması için üç alabalık çiftliği, bir sazan balığı çiftliği kurulmuştur. En önemli balık türü ise hamsidir. Ayrıca Fatsa'da, Et-Balık Kurumu bulunmaktadır.

İlçenin en önemli hayvansal ürünü süttür. Hayvancılık genelde aile işletmeciliği biçiminde yapıldığından süt üretiminin büyük bir bölümü aile ihtiyaçlarında kullanılmakta, kalanı ise pazarlanmaktadır. Bu sebeple yöredeki sütün

pazarlanma oranı % 15 gibi düşük seviyelerde gerçekleşmektedir. Pazarlanma oranının düşüklüğü ve yörenin dağınık yerleşim yapısı, süt ve süt ürünleri üretimine yönelik imalat sanayi yatırımları için olumsuz bir durum teşkil etmektedir. Bu sebeple yörede süt işlemeye yönelik işletmelere rastlanamamaktadır. İlçenin diğer önemli hayvansal ürünü ise baldır. Bal, üreticiler veya tüccarlar tarafından petekli veya süzölmüş olarak piyasaya verilmektedir. Yörede bal ambalajlamaya yönelik herhangi bir işletme yer almamaktadır.

Sanayi: 300 işyeri kapasiteli İlçede küçük sanayi siteleri bulunmaktadır. Fatsa'da, Bolaman Irmağı doğusunda, Ordu-Fatsa karayolunun güneyinde organize sanayi bölgeleri yer almaktadır. İlçede fındık mamülleri, orman ürünleri, gıda sanayileri üzerine iş yerleri bulunur.

Ticaret: Ticarete, yörenin en önemli tarımsal ürünü fındıktır. Diğer tarım ürünleri ile hayvansal ürünler ticarete konu olan önemli ürünler arasında yer almaktadır. Yurt dışından genel olarak işlenmemiş orman ürünleri ithal edilirken, yurt dışına ise fındık başta olmak üzere bazı hayvansal ürünler (deniz ürünleri) ve bazı endüstriyel ürünlerin ihraç edildiği görölmektedir. Yöreye ithalat ağırlıklı olarak Rusya'dan ve Ukrayna'dan yapılırken, ihracat ise genellikle Avrupa ölkelerine yapılmaktadır.

Madencilik: Fatsa ve Kumru sınırları içerisinde bakır, kurşun, çinko, kükört ve bentonit, rezervleri bulunmaktadır. Fatsa, bentonit bakımından zengin yataklara sahiptir. Fatsa'da bulunan toplam bentonit cevheri rezervi 2.565.000 tondur. Endüstriyel bir hammadde olan ve değişik kullanım alanları bulunan bentonit yatakları işletilmektedir. demir, deniz sahilinde çıkarılıp Eski Ordu köyünde ve Arpalık köyüne bağlı Apar Dağı'nda demir madeni bulunmuştur. Sıpmalı kurşun, Eski Ordu köyünde, kömür ise Efroz köyünde bulunmaktadır. Manganez, Eski Ordu, Bucaklı ve Meşebükü köylerinde vardır. İlçede ve çevrede herhangi bir cevher zenginleştirme tesisi bulunmadığından üretilen bentonit olduğu gibi piyasaya verilmekte veya ihraç edilmektedir. Cevher zenginleştirme yoluyla bentonitten elde edilebilecek katma değer yöre dışına aktarılmış olmaktadır.

Ormancılık: Yöre orman varlığı bakımından zengin olmakla birlikte ormanların nitelikleri düşüktür. Ordu ili genelinde, Orman İşletme Müdürlüğü sorumluluğundaki sahalardan yılda yaklaşık 20.000 ton endüstriyel odun elde edilmektedir. Kâğıtlık

odun, sanayi odunu vb. gibi diğer orman ürünlerinin imalatında kullanılabilcek orman emvali ise yok kabul edilebilecek düzeydedir.

Ekonomi: Eskiden yörede çıkarılan ağaçlar, gemi yapımında kullanılmıştır. Günümüzde ise gemi onarım çalışmalarını yapılmaktadır. Bu sebeple gemi imalatının ekonomiye katkısı yok denecek kadar azdır. Fatsa maden bakımından zengin olmasına rağmen işletme tesisi bulunmadığından ihraç edilmektedir. Fatsu'nun fabrikasından çevre illere su pazarlanmaktadır. İlçede arıcılık da, bölge ve ülke ekonomisi açısından önemli bir potansiyel teşkil etmektedir. İlçede 8 adet yumurta tavukçuluğu işletmesi mevcut olup bu çiftliklerde günlük 35-40 bin civarında yumurta üretilmektedir.

Ulaşım: Fatsa Orta Karadeniz Bölgesi'ni Doğu Karadeniz Bölgesi'ne bağlayan karayolu üzerinde yer almakta bu sebeple karayolu ulaşımı işlektir. İlçe kıyıda yer aldığından dolayı denizyolu ulaşım imkanına sahiptir. Fatsa'da biri iskele diğeri de liman olmak üzere (Fatsa Balıkçı Barınağı olarak bilinmekte) iki tesis mevcuttur. Ordu'da bir havaalanı yoktur. Fatsa ve diğer ilçeler ilçeler havayolu ulaşımını Samsun Çarşamba hava alanından sağlamaktadırlar. Ordu ve Giresun illeri Özel İdare kaynaklarına dayalı olarak Gülyalı ilçesi sınırları içerisinde deniz dolgusu yapılarak bir havaalanını inşa edilmektedir.

Tarihî ve Turistik Yerler

Kız Kulesi: Kız Kulesi İlçe'nin güneydoğusunda, Kont Pelenon tarafından yaptırılmıştır. Zamanında bir gözetleme yeri olarak kullanılmıştır. Bugün için bu önemini yitirmiştir.

Göreği Manastırı: İlçenin batısına 5 km. uzaklıkta ve Evkaf köyünün sınırları içinde Pond Devleti zamanından kalma kale, şato, kilise, manastır ve yapı kalıntlarına rastlanmaktadır.

Cıngırt Kaya Mezarları: Fatsa'nın batısında ve 5 km. uzağındaki Görevi Deresi'ndeki tepenin üzerinde, zamanında bir kalenin kurulduğu, söylenmektedir. Kalenin üzerinden Elekçi Deresine 45 derecelik bir eğimle inen ve büyük bir kayanın içinde tünel genişliğinde açılmış, 120 basamaklı bir oyuntu vardır. Dibi, asırlarca

atılan taşlarla dolan bu oyuntunun, tepedeki kaleden Elekçi Deresi'ne inen gizli bir merdiven olduğu sanılmaktadır.

Bolama Kalesi: İlçeye 9 km uzaklıkta, Fatsa-Ordu yolu üzerindedir. Bu konak, "Hazinedar" ailesinin Kale'ye ilk yerleşmiş olan Büyük Ali Bey'in oğlu Mehmet Bey tarafından 18. yüzyıl sonlarında yaptırıldığı sanılmaktadır. Konağın altındaki taşların iki yüz yıla yakın bir geçmişi olduğu sanılmaktadır. Binanın altındaki taş duvarların yaşı ise çok eskidir. Başlangıçta dört bir yanı suyla çevrili bir ada üzerine o devrin yaşayanlarınca korunmak için kale gibi yaptırılan bu surların içinde bir de kilisesi vardır. Konak ve duvarların tarihi değeri vardır. Bu eser 1974'de Karadeniz Teknik Üniversitesi tarafından restore edilmek üzere korunmaya alınmıştır.

I.3. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂMESİ'NDE YASON BURNU

İstefani Burnu : Deryâya on mil çıkmış bir sivri burundur. Dağlarında ma'mûr ve âbâdân Urum köyleri vardır. Bu dahi Canik sancağı hükmünde mahsûldâr köylerdir. Bu burnu ubûr edüp (---) mil cânib-i şimâle (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---)

I.3.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

İstefani Burnu: Denize on mîl çıkmış bir sivri burundur. Dağlarında bayındır ve şenlikli Rûm köyleri vardır. Bu da Canik Sancağına³⁹ bağlı verimli köylerdir. Bu burnu geçip [5] mil [doğuya 4 mil] [güneydoğuya 3 mil] [kuzeydoğuya 3 mil] [doğuya 2 mil] [güneydoğuya 3 mil] [güneye 3 mil] [batıya 1 mil]⁴⁰

³⁹ "Canik Sancağı XV. ve XVI. yüzyıllarda Orta Karadeniz Bölgesi'nde, sınırları Bafra'nın batısından başlayıp, Samsun Merkez, Kavak, Şalpazarı, Terme, Çarşamba VE Ünye, Fatsa ve Perşembe'yi içine alan Bolaman Irmağı'na kadar uzayan coğrafyaya verilen addır." ÖZ, Mehmet XV. ve XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı, TTK Yay. , Ankara, 1999, s. 25.

⁴⁰ Evliya Çelebi, deniz yolunu kullanarak gittiği yerlerde yönünü şimal olarak belirtmiştir. Evliya Çelebi'nin belirttiği yön doğru değildir. Aynı yanılığını Giresun'dan, Perpulum'dan, Görelî'den, Değirmendere'den, Rize'den çıkarken tekrarlamıştır.

I.3.2. YASON BURNU'NUN⁴¹ BUGÜNKÜ DURUMU

Eskiden Ordu-Samsun karayolu üzerinde idi. Bugünkü sahil yolu üzerinde yer alır. Perşembe ilçe merkezine 22 km mesafede Çaytepe-Çaka sınırları içinde bulunur. Doğal görünümüne sahip bir yarımada. Burunda Janos Church diye bilinen 1869'da tarihinde yörede yaşayan Rumlar tarafından yaptırılmış bir kilise bulunur.⁴² Yarımada ismini, antik mitolojide, Altın Postun peşine düşmek için, Argo adlı gemiyle Karadeniz'e açılan kahramanların efsanevi lideri Iason'dan alır.⁴³

Bu yarımada Ordu sahili boyunca, üzerinde kilise bulunan tek yarımada. Burundaki kilise onarılmış ve aydınlatılmıştır. Burunda 4 bin yıllık taşlar yontularak yapılmış balık havuzları bulunmaktadır. Burunda Altın Postu Efsanesi'ni yansıtan 2 adet rölyef vardır.

Evliya Çelebi'nin ma'mur olarak nitelendirdiği burnun üzrinde bugün de bayındır köyler yer almaktadır. Burunda yer alan en önemli köy Çaytepe Köyü'dür. Eski adı Bayadı ve Perşembe ilçesine 18 m, Ordu il merkezine 30 km uzaklıktadır. 8 mahalle, 450 hane, 2 cami, 1 sağlık ocağı, 1 ilköğretim okulu bulunur ve köyün nüfusu 819 kişidir.⁴⁴ Yason Burnu köye ayrı bir değer katmaktadır. Burun üzerinde bulunan 1869 tarihli Rum-Ortodoks Kilisesi ve 300 yıl öncesinden kalma balık havuzlar çok sayıda insan tarafından ziyaret edilmektedir.

⁴¹ "İASONİA AKTE: Ordu'daki Yason Burnu/Kiremit Burnu'nun İlkçağ Hellen'lerince kullanılan adı." (UMAR, Bilge, a.g.e, s. 329)

⁴² http://tr.wikipedia.org/wiki/Yason_Burnu (24/02/2014)

⁴³ http://tr.wikipedia.org/wiki/Yason_Burnu (24/02/2014)

⁴⁴ <http://tr.www.çaytepe.com> (24/02/2014)

I.4. EVLİYA ÇELEBİ’NİN SEYAHATNÂMESİ’NDE VONA

Evsâf-ı kal’a-i Vona : Ceneviz frengi binâsıdır. Sene (---) târîhinde Uzun Hasan Azerbaycân pâdişâhiyken Gümüşhâne ve Bayburd ve Canha kal’aların feth edüp bu Vona kal’asın dahi feth edüp sene (---) târîhinde Âl-i Selçûkiyân destine girdi, andan sene (---) târîhinde Ebü'l-Feth Sultân Mehemmed fethidir. Canik sancağı hükmünde subaşılıktır. Kal’ası leb-i deryâda (---) üzre şekli müdevver bir kal’a-i köhnedir. Dizdârı ve neferâtı vardır. Ammâ cebehâne ve neferâtıyla ol kadar ma’mûr değildir. Cânib-i (---) nâzır (---) kapusu vardır. Serdârı ve yüz elli akçe kadısı vardır. Ol kadar a’yâmı yokdur. Cümle (---) mahalle ve cümle (---) hânedir ve cümle (---) mihrâbdır. (---) câmi’i (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) (---) ve hammâmı ve hânları ve esvâk-ı muhtasarı vardır. Halkı ekseriyyâ Urum ve Vona. Etrâki meşhûrdur. Ammâ bir güzel demir dutar liman-ı azîmi var. Bir mürsel üzre gemiler demir bırakmadan yatmak mümkündür.

..... (1 satır boş)
Andan yüz mil pupa eyyâm ile Hudâ âsân edüp
bir günde,

I.4.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

Vona Kalesi’nin Özellikleri⁴⁵: Ceneviz frengi binâsıdır. Sene (...) târîhinde Uzun Hasan Azerbaycân pâdişâhiyken Gümüşhâne ve Bayburd ve Canha⁴⁶ kalelerini

⁴⁵Vona, antik çağda Yunancada vuno “dağ, tepe” anlamına gelmektedir. Aynı zamanda taş yığını ve kurban sunağı anlamı da vardır. [ÖZHAN, Öztürk, *Karadeniz Ansiklopedik Sözlük*, “Vona”, C:II, İstanbul, 2005, s.1163. (Cemi çelior cemi/Vona burnundan beri/Kızlar bizi sorarsa/Vonalıyız vonalı)]. Benzeri bir isim İngiliz yönetim zamanında Vouno olarak Girne yakınlarında da vardır. Kayıtlarda şimdiki adı Taşkent’tir. (Halil Giray Kuzey Kıbrıs Türkiye Cumhuriyeti İskan Bakanlığı Temsilcisi, K.K.T.C, Coğrafi İsimler Katoloğu, Lefkoşa, 1982, s. 302.) Bu bilgilere dayanarak Vono kelimesinin Venedik dilinden geldiğini söyleyebiliriz. Gonzales Clavijo, 1403 yılında, Ordu topraklarını gezmiş ve Vona’nın ismini Lena (Leona) olarak kaydetmiştir. (<http://www.karalahana.com/karadeniz-forum/index.php?topic=8993.0>). 1485 tarihli Tahrir Defteri’nde geçen Vona adı, Prof. Dr. Bahaeddin Yediyıldız’ın ve Ünal Üstün’ün Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları II. (Türk Tarih Kurumu Yayınları 2002, s. 100-102.) eserinde V(ona) şeklinde Türkçeleştirilmiş ve iskele anlamı olduğu belirtilmiştir. Gezgin Arrian kelimeyi Latinleştirerek “Bono Pontus” olarak ifade etmiştir. (<http://www.angelfire.com/amiga/okan/karadeniz/ordu.htm> 24/02/2014) “Vona adının ilkçağdaki şekli Boona idi.” (UMAR, Bilge, a.g.e, s. 817.)

⁴⁶ Erzincan Duchana Kalesi

fethedip bu Vona Kalesi'ni de fethedip⁴⁷, [1297-1330]⁴⁸ târihlerinde Büyük Selçukluların eline girdi, [1461] târihinde Fâtih Sultân Mehmed feth etti. Canik Sancağı hükmünde subaşılıktır. Kalesi deniz kenarında [set]⁴⁹ üzere yuvarlak şekilli eski bir kaledir. Kale muhâfızı ve askerleri vardır. Ama cebhane ve askerleriyle o kadar şenlikli değildir. Tarafına (...) bakan (...) kapısı vardır. Serdârı ve yüz elli akçe kadısı vardır. O kadar ileri geleni yoktur. Tamamı [2]⁵⁰ mahalle ve tamamı [2873'den az]⁵¹ hânedir ve tamamı (...) mihrâbdır.) (...) câmi'i (...) (...) (...) (...) (...) (...) (...) (...) (...) ve hâmamı ve hânları ve kısa çarşıları vardır. Halkının büyük bir kısmı Rûm ve Vonalıdır. Türkleri meşhurdur. Ama güzel demir tutan büyük bir limanı vardır. (Bir mürsel üzere)⁵² Gemilerin demir bırakmadan bir halatla bağlanarak yatması mümkündür.

.....(11 satır boş).....

Buradan yüz mil⁵³ yelken açıp, bir günde

I.4.2. PERŞEMBE' NİN BUGÜNKÜ DURUMU

Perşembe, Ordu iline bağlı Karadeniz sahilinde bir ilçedir. Güneydoğusunda Ordu, güneyinde Ulubey ve güneybatısında da Fatsa ilçeleri ile çevrilidir. İlçenin ne zaman kurulduğu tam olarak bilinmiyor. Fakat 8. yüzyılda Yunanlı kolonistlerce kurulduğu bilinmektedir. Karadeniz sahilindeki yerleşimin 2000-2500 yıllarına dayandığını I. bölümde anlatmıştık buna göre Perşembe ilçesindeki yerleşiminde bu

⁴⁷ Vona'nın Uzun Hasan'ın eline geçtiğine dair kaynaklarda bilgiye rastlamadık. Evliya Çelebi bize bu konuda verdiği bilgiler şüphelidir. (SÜMER, Faruk, TDVİA, "Uzun Hasan", C: 42, s. 261-264. , YINANÇ M. Halil, İ.A. , M.E.B, C: 1, 1965, s. 250-270.)

⁴⁸ Çepni Beylerinden Kuşdoğğan bu tarihler arasından Ünye'den Giresun'a kadar olan toprakları fethetmiştir. Vona'da fethettiği yerler arasındadır.

⁴⁹ http://www.persembe.bel.tr/persembebelediyesi_tr.asp? (24/02/2014)

⁵⁰ Günümüzde 8 mahalle vardır. Evliya Çelebi'nin gördüğü zamanda biri Müslüman biri de Hıristiyan Mahallesi olmak üzere tahminen en fazla 2 mahalle olacağını düşünüyoruz.

⁵¹ Vital Cuinet Karadeniz sahillerinde yaptığı incelemelerini 1891-1894 yıllarında eserinde yazmıştır. Vitali'ye göre, Perşembe nahiyesinde 2873 hane bulunmaktadır. Evliya Çelebi'nin gördüğü zamanda 2873'den az hane bulunduğunu düşünüyoruz.

⁵² Mürsel: "Gemi bağlama halat, bir çeşit halat."

Dankoff Robert, Katkılarla İngilizceden Çeviren Semih Tezcan, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi Okuma Sözlüğü*, "mürsel", İstanbul, 2004, s. 208.

⁵³ Evliya Çelebi'nin 100 mil hesabı akla uygun görünmemektedir. Ordu-Giresun 47 km, Ordu-Perşembe 19 km'dir. $47+19=56$, (56'yı metreye çeviririz), $56.000/1852=30$, 10 da yanaşma payını eklersek en fazla 40 mil eder.

tarihlere dayandığını söyleyebiliriz. İyonlu, Miletli denizcilerin başlattığı deniz ticaretini 13. ve 14. yüzyıllarda Cenevizli denizciler devam ettirmişlerdir.⁵⁴ 1080 yılında Karadeniz sahilleri Büyük Selçukluya bağlandı. Ordu ve yöresine Selçuklular tarafından sınır boylarına yerleştirilmiş olan Çepniler ve Bayramlı beylikleri tarafından Türkleştirilmiştir.⁵⁵ Bu beyliklerin Türkleştirdiği yörelerden biri de Perşembe'dir. Cenevizlilerin Karadeniz hakimiyeti ise Fatih Sultan Mehmet'in Trabzon'u fethetmesiyle tamamen sona ermiştir. Define arayıcılarının tarafından Vona'nın bazı kıyı bölgelerindeki mağara ve harabelerde Venedik ve Cenevizlilerden kalma paralarla madalyalar vs. madeni eşyalar bulunmuştur.

Perşembe 17. yüzyılda Canik Sancağına bağlı bir subaşılık iken günümüzde Ordu iline bağlı bir ilçedir.⁵⁶ Eski tahrir defterlerinde Perşembe, Niyabet-i Satılmış ve Bayramlı, Vilayet-i Satılmış ve Bayramlı, Niyabet-i Satılmış gibi anılıyordu.⁵⁷

Perşembe'nin yıllara göre adları şöyledir:

1. 1455 Nahiye-i Satılmış-ı Bayram;
2. 1485 Vilayet-i Satılmış ve Bayramlı;
3. 1547 Nahiye-i Satılmış;
4. 1613 Nahiye-i Satılmış;
5. 1871 Perşembe Nahiyesi;
6. 1928 Perşembe Nahiyesi;
7. 1930–1945 Vona;
8. 25 Haziran 1945'de Perşembe ilçesi olmuştur.

Perşembe'de, Merkez, Medreseönü ve Kırılı olmak üzere 3 belediye ve 43 köy bulunmakta; merkez ilçe 8 mahalleye, Kırılı Beldesi 6 mahalleye ve Medreseönü

⁵⁴ <http://www.fatsa.bel.tr/tr/tab.aspx?tabid=113> (22/01/2014)

⁵⁵ BİLGİN, Mehmet, Giresun Tarihi Sempozyumu 24-25 Mayıs 1996 Bildiriler, "M.Ö 2000'li Yıllardan Günümüze Giresun Bölgesinde Türkmen Beylikleri ve İskân Hareketleri", Giresun Belediyesi Kültür Yayınları No: 1, İstanbul, 1997. s. 89-102.

⁵⁶ PAKALIN M. Zeki, a.g.e, C: III, s. 259-261.

subaşılık: "Subaşılık biri mirî, diğeri tımar subaşılıkları olmak üzere iki kısımdı. Miri subaşılar şehirlerde ihtisap vazifesiyle sorumlu olan subaşılardı. Tımar subaşılar, sipahilik ile sancak beyliği arasında bir vazife idi. Bunalar eyalet ve sancak merkezlerine bağlı küçük şehir ve kasabaların idare âmirliğini yaparlardı."

⁵⁷ http://www.persembe.bel.tr/persembebelediyesi_tr.asp (24/02/2014)

Beldesi 7 mahalleye ayrılmıştır. ⁵⁸ Günümüzde Perşembe ilçesinde 123 câmî bulunmaktadır. İlçe nüfusu 32.150'dir. ⁵⁹ Perşembe ilçesinde buluna askeri kurumlar; Jandarma Komutanlığı, Hava Radar Kıta Komutanlığı'dır.

Perşembe'de adliye bulunur ve lojmana sahip değildir. Adliye'de Asliye Ceza, Sulh Ceza, Asliye Hukuk, Sulh Hukuk, İcra Ceza, İcra Hukuk Mahkemeleri bulunmaktadır. ⁶⁰

Perşembe Kasabası'nın kuruluşu; 19. yüzyılın ilk yarısında (1824), Kozağzı Deresi' nin güneyinde bulunan, bugünkü meydan câmî ve onun ön tarafında küçük teknelerin yaşayabileceği bir iskelenin yapılışı ile başlamıştır ve zamanla caminin etrafına denizci depoları, dükkanlar ve kayık yapılan atölyeler kurulmuştur. ⁶¹

93 Harbi (1877) Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Çarlık Rusya'nın baskılarından kaçan Gürcüler yöreye yerleşmişler, böylece nüfus daha da çoğalmıştır.

Perşembe, Farsça beşinci gün anlamındaki "Penc-şenbih" sözcüğünden gelir. ⁶² Satılmış nahiyesinde pazar Perşembe günleri kurulduğu için pazar yerine Perşembe kullanılır olmuş. 1945 yılına kadar bir bucak iken aynı yıl, Vona kasabasının bulunduğu yerde Perşembe adıyla ilçe yapılmış ve Vona adı kaldırılmıştır.

Evliya Çelebi'nin anlattığı Vona Kalesi, ilçe merkezinin kuzeyden girişinde bulunan Kışlaönü Balıkçı barınağı ile Çamburnu, Kalecik denilen bir set üzerindeki kale idi. Kale Kışlaönü barınağı olarak bilinen ve çam burnu açıklarına kadar geniş bir kavis çizen limana hakim bir yer idi.

Tarım: Perşembe ilçesinin toraklarında yetişen ürünlerin başında fındık gelmektedir. İlçe topraklarının %70'ini kaplayan fındık bahçelerinden, bazı yıllar düşük bir rekolte edilse de, ilçenin fındık üretimi 7500-11000 ton arasında değişmektedir. ⁶³ İlçede sistemli olarak Fındık bahçelerinin kurulmasına Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren, sahile yakın yerlerden başlamış, sonraları vadi tabanlarından tepelere doğru yayılıp genişletilmiştir. Fındık alanlarının 15000 hektarı

⁵⁸ http://www.persembe.bel.tr/persembebelediyesi_tr.asp? (24/02/2014)

⁵⁹ 2013 www.tuik.gov.tr. (09/03/2014)

⁶⁰ Perşembe Adliyesi Yazı İşleri Müdürlüğünden telefonla bilgi alındı.

⁶¹ http://www.persembe.bel.tr/persembebelediyesi_tr.asp? (24/02/2014)

⁶² DEVELİOĞLU, Ferit, "Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, "Penc-şenbih", Aydın Kitabevi, 24. Baskı, Ankara, 2007, s. 857.

⁶³ http://www.persembe.bel.tr/persembebelediyesi_tr.asp? (24/02/2014)

aştığı söylenmektedir.⁶⁴ Fındık, Perşembe bölgesinin en önemli ihraç ürünüdür. Perşembe köylerinde, hemen her aile, bahçesinin etrafında kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere, çeşitli sebze yetiştiriyor. Yetiştirilen sebzelerin başında kara pancar, maydanoz, taze fasulye, soğan, patates, salatalık, domates, karnabahar, havuç, gelir. Yetiştirilen meyveler; Ceviz, fındık, kiraz, mandalina ve kividir. Çilek, son yıllarda büyük bir pazara kavuşmuştur ve özellikle Anaç, İstanbulboğazı, Ortatepe ve Şenyurt Köylerinde çilek tarlaları bulunmaktadır.

Ordu ilinde çay yetiştirilen tek ilçe, Perşembe'dir. Ortatepe, Anaç, Şenyurt, Kazancılı Köylerinde oturan 38.263 hektar sahada çay dikimi yapılmaktadır.⁶⁵ Yıllık ortalama yaş çay üretimi 85 ton civarındadır.⁶⁶

Fransız coğrafyacısı Vitali Cuinet, Vona elmasının meşhur olduğunu söylemektedir.

Balıkçılık: İlçede balıkçık önemli bir geçim kaynağıdır. İlçede; hamsi, mezgit, istavrit, tirsi, levrek, barbun, palamut, karagöz, zargana, çinekop, çupra, kefal, kalkan, kırlangıç, lüfer iskorpit balıkları avlanmaktadır. Ayrıca ilçede alabalık, çupra, somon, levrek gibi balıkların çiftlikleri bulunmaktadır.

Ekonomi: İlçede halkın çoğunluğu tarımla uğraşmaktadır. Aileler küçük işletmeler halinde, bahçe ve tarla ürünlerini hasat edip ihtiyaçlarından fazlasını pazarlarda satarlar. Son yıllarda seracılığa büyük yer verildiği mantar ve çilek üretme çalışmalarının yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir. Ordu ilinden gelen satıcılar için hafta pazarı kurulmaktadır. Buralarda, başta giyimle ilgili olmak üzere hemen her çeşit ürün pazarlanır. İlçede ticaret ve sanayi, Ordu ilinin yakın mesafede olması sebebiyle gelişmemiştir. Bakkal, market, kuyumcu, beyaz eşya mağazası, manifatura ve tuhafiyeciler, fırın, pastane, manav gibi iş yerlerinin yanında nakliyeciler, balıkçılar, restoranlar, oto tamircileri, soğuk demir işi yapanlar ve ayrıca iki tekstil fabrikası bulunmaktadır.

Vona Limanı⁶⁷ : Trabzon vilayetinde yeniden idari yapılanmaya gidilerek Ordu, Fatsa ve Ünye kazalarından birinin sancak olması gündeme gelince bulunduğu

⁶⁴ http://www.persembe.bel.tr/persembebelediyesi_tr.asp? (24/02/2014)

⁶⁵ http://www.persembe.bel.tr/persembebelediyesi_tr.asp? (24/02/2014)

⁶⁶ http://www.persembe.bel.tr/persembebelediyesi_tr.asp? (24/02/2014)

⁶⁷ Vona Limanıyla ilgili bilgiler aşağıdaki eserden alınmıştır.

coğrafi konum sebebiyle Vona'nın oluşturulacak yeni yapılanmada merkez olması söz konusu olmuştur.

Osmanlı Arşivi'ndeki Vona ile ilgili belgelerde de Vona limanının özelliklerine dair bilgilere rastlanmaktadır. Bu belgelere göre bölgeyle ilgili askeri, idari ticari vb. hususlarda yapılacak düzenlemelerde Vona Limanı daima gündeme gelmiştir. Bu belgelerden 07. Rebülahir 1302 (24 Ocak 1885) tarihli Trabzon vilayetinden Dahiliye Nezareti'ne sunulan belgede “Ordu, Fatsa ve Ünye kazaları birleştirilerek oluşacak yeni sancağın merkezi olarak en uygun yerin Vona olacağı” belirtilmiştir. Vona'nın sancak merkezi olarak önerilmesindeki en büyük sebep, limanı olarak gösterilmiştir. Bu belgede Vona limanı ile ilgili bilgilerin sadeleştirilmiş hali şu şekildedir “Karadeniz boğazından çıkılıp Batum'a varılıncaya kadar ihtiyaç duyulduğunda gemilerin sığınacakları Vona limanından başka bir liman olmadığı gibi bu liman, Sinop limanına göre daha üstündür. Kış mevsiminde her çeşit vapur ve gemiler fırtınaya yakalandıklarında Vona limanına gelerek orada barınırlar. Kışın bu limanda her zaman bu şekilde barınan gemileri görmek mümkündür. Allah tarafından “tabii bir liman olarak yaratılmış” olan bu limanın, gün doğusu ve poyraz yönleri açık ise de arka tarafını çevirmekte olan dağlar, sonbahar, ilkbahar ve kış mevsimlerinde kar eriyinceye kadar poyraz ve gündoğusu rüzgarlarını engellemektedir. Bazı tüccar gemileri bu yüzden limanda kışlamaktadır. Bu kışlama sırasında hiç bir gemi deniz kazasına uğramamıştır.”

Vona Limanı'nın önemine, Osmanlı dönemine ait Trabzon Vilayet Salnamelerinde de yer verilmiştir. 1305 (1888) yılında yayınlanan Trabzon Vilayeti Salnamesi'nde, “Ordu kazasının önemini arttıran asıl sebeplerden biri de, meşhur Vona Limanı'dır ki kış mevsiminde bu doğal liman, Karadeniz'in şiddetli fırtınalarına maruz kalan gemilerin sığınacakları en korunaklı limandır. İşte, Vona limanının sahip olduğu bu büyük önemden dolayı Vilayetçe, Ordu Kasabası'ndan Vona'ya kadar hususi bir yolun yapılmasına karar verilmiştir. Bu sene ilkbaharda yolun yapım işlerine başlanarak tamamlanması sağlanacaktır ve bu sayede Ordu kasabası ile Vona arasında muntazam bir gidiş-geliş yolu açılmış olacaktır.” 1313 (1896) tarihli Trabzon Vilayeti Salnamesi'nde de Vona ile ilgili benzer bilgiler verilerek Vona-Ordu yolunun tamamlandığı belirtilmiştir. Trabzon valisinin Dâhiliye

YÜKSEL Ayhan, “Doğu Karadeniz Araştırmaları”, Bayrak Matbası, İstanbul, Mart, 2005, s. 115-118.

Nezâreti'ne yazdığı bu görüşlerde Vona'nın sancak merkezi yapılmasına dair kayıt yoktur. Vona Sancak Limanı olsaydı.

Ordu ile Vona güzergâhına yapılacak olan yol aradaki mesafeyi 5 saate indirecek dolayısıyla Vona çevresinde bulunan Kozağzı kasabası ticaret merkezi olacaktı. Vona'nı yolu yoktu ve dolayısıyla ticaret yapabilecek bir ard bölgeye sahip değildi.

Vona limanının karayel fırtınalarına kapalı, doğal ve korunaklı bir liman olması sebebiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde bu liman için “gemilerin demir bırakmadan yatması mümkündür” demiştir.

1817-1819 yıllarında bölgeyi dolaşan Per Minas Bıjışkyan ise Vona limanının Yason'a dokuz mil mesafede iyi bir liman olduğunu ve üç ayrı yerde gemilerin konaklayabileceğinden bahsetmektedir.

II. BÖLÜM

II.1. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂMESİ'NDE GİRESUN

Evsâf-ı kal'a-i Giresin

İslâmbol Kostantini binâsıdır. Ba'dehû Uzun Hasan Sultân destine girüp ba'dehû Ceneviz Frengi istîlâ etdi. Ba'dehû sene (---) târihinde Ebü'l-Feth Sultân Mehemmed fethidir, be-dest-i Musahib Mahmûd Paşa. Hîn-i muhâsarada Ebü'l-feth Mehemmed Hân, Mahmûd Paşa'ya "Bu gice kal'a altına giresin" deyü fermân edince kal'aya meterise girüp feth oldukda [248a] ismine "Giresin" dediler. 17 iklîm-i örfiyyedendir. Tarabefzûn eyâletinin ibtidâ hudûdunda paşa hâssıdır, hâkimi müsellemdir ve üç yüz pâyesiyle mükellef kazâdır. Ve (---) aded nâhiyesi vardır. Evvelâ nâhiye-i

..... (1.5 satır boş)

Yeniçeri ocağı serdârı ve kal'a dizdârı (---) aded kal'a neferâtları ve gümrük emîni ve müftîsi ve nakîbi vardır. Leb-i deryâdadır, Canik ile Tarabuzun beyninde vâkı' olmuştur. Bu Giresun'un Tarabuzun cânib-i şarkisinde vâkı' olmuştur. Kadîm-i evvelde Ceneviz frengi elinde iken gâyet şehri mu'azzam imiş. Hâlâ eser-i binâları zâhir ü bâhirdir. Hâlâ ol kadar ma'mûr şehri mu'azzam değildir. Lakin yine (---) aded (---) örtülü, bâğlı ve bâğçeleri ile müzeyyen evleri vardır. Cümle (---) mahalledir ve cümle (---) câmi'dir. Çârsû içinde (---) (---) (---) (---) (---) câmi'i

..... (1 satır boş)

Bundan mâ'ada mesâcidlerdir. Hânı ve hammâmı ve çârsû-yı bâzârları vardır. Ammâ kal'ası leb-i deryâda

..... (1 satır boş)

Ve bâğ u bâğçesinde meyvesi çoktur ve limanında a'lâ demir dutar yataktır. Lâkin batı rüzgârında sehl muhâlifdir. Ve bu limânın cânib-i garbîsinde bir küçük cezîreciği var. Niçe kerre Kazak-ı Ak ol cezîrenin ardına şaykaların pinhân edüp karadan asker döküp bu şehirden mâl-ı firâvân olup ıhrâk-ı bi'n-nâr etmiştir. Zira kal'ası şehrin muhâfaza edemez.

Ziyâretgâh-ı Giresin :

..... (1.5 satır boş)

Bu şehir, Tarabefzûn eyâleti olmağıla Ömer Paşa'nın askerinden niçe yüz âdemler deryâ derdinden cânlarından bîzâr olup şehir a'yânından atlar peyda edüp karadan Tarabefzûn'a gitmeğe azîmet etdiler. Bu şehirden kalkup yine cânib-i şimâle leb-i derya ile,

II.1.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

Giresun⁶⁸ Kalesi'nin Özellikleri

İstanbul Konstantini yapısıdır. Daha sonra Uzun Hasan Sultân'ın eline girip daha sonra Ceneviz Frengi işgal etti.⁶⁹ Daha sonra [1461] tarihinde Fâtih Sultân Mehmed fethidir, Musahib Mahmut Paşa eliyle. Kuşatma anında Fatih Mehmed Hân, Mahmûd Paşa'ya “Bu gece kale altına giresin” diye fermân edince kaleye sipere girip fethedildiğinde ismine “Giresin” dediler. 17. iklîm-i örfiyyedendir.⁷⁰ Trabzon eyaletinin başlangıç sınırında [olan] paşa arazisidir. Paşa rütbesiyle vali tarafından yönetilir ve üç yüz göstergesiyle [maaşı ödenen] cazip hâle getirilmiş kazâdır.⁷¹ Ve [3] adet nâhiyesi vardır. Evvelâ nâhiye-i [Akköy, saniyen Pirazî, sâlisen Uğurca] (...) ⁷²

.....(1.5 satır boş).....

Yeniçeri ocağı[ından atanmış] serdarı ve kale komutanı [30]⁷³ adet kale askerleri ve gümrük emini ve müftüsü ve müftü vekili vardır. Deniz kıyısındadır, Canik ile Trabzon arasındadır. Trabzon Giresun'un [batı]⁷⁴ yönünde bulunmaktadır. Eski zamanda Ceneviz kavmi elinde iken büyük bir şehirdir. Hala yapılarının kalıntıları açık ve bellidir. Şimdi o kadar bayındır ve büyük bir şehir değildir. Fakat

⁶⁸ Günümüzde yörede yaşayan yaşlılar hâlâ Giresin söylenişini kullanmaktadır.

⁶⁹ Trabzon ve Trabzon'un batısının, Uzun Hasan'ın eline geçtiğine dair kaynaklarda bilgiye rastlamadık. Evliya Çelebi bize bu konuda verdiği bilgiler şüphelidir. (SÜMER, Faruk, TDVİA, “Uzun Hasan”, C: 42, s. 261-264. , YINANÇ M. Halil, İ.A. , M.E. B C: 1, 1965, s. 250-270.)

⁷⁰ Ekvatordan kuzey kutbuna doğru yeryüzünün ayrıldığı yedi bölgeden her birine; coğrafi alana, mıntukaya, diyara iklim denir. Dünya 21 iklime ayrılmıştır. Trabzon'da bu bilgiye göre 17. İklimde yer alır.(Bkz. <http://www.diyaretislam.com/iklim.html>-iklim maddesi. (19/03/2014)

⁷¹ Prof. Dr. AKAR Metin tarafından aktarılmıştır. Metinde müsellemler kelimesi var. Müsellemler değil, müsellemler olmalıdır. (Bkz. Develioğlu Ferit, müsellemler: teslim edilmiş, verilmiş; müsellemler: mülkiye kaymakamlarına ve nâhiye müdürlerine verilen bir unvan. s. 882/ 883.)

⁷² Bu kâzalara 146 karye bağlıdır. (YÜKSEL Ayhan, Giresun Tarihi Yazıtları, “*Son Dönem Osmanlı Coğrafya Eserlerinde Giresun*” (Ali Cevâd, Memâlik-i Osmâniyye'nin Tarih ve Coğrafya Lugatı) Bayrak Matbası, 3. Baskı, İstanbul, 2007. s. 56.

⁷³“Fetihten 25-30 yıl (FATSA, Mehmet, XV. ve XVII. Yüzyıllarda Giresun Sosyal Ve Ekonomik Hayat, s. 17.)

⁷⁴ Metinde şark olarak belirtilmiştir.

yine (...) adet **[Ahşap Çatma]**⁷⁵ örtülü, bağlı ve bahçeleri ile süslü evleri vardır. Tamamı **[2]**⁷⁶ mahalledir ve tamamı **[6 adet]** câmi'dir. Çarşı içinde **[Hacı Hüseyin]** **[Hacı Mikdad]** **[Kale]** **[Şeyh Keramettin]** **[Kapu]** **[Soğuksu]** câmi'i⁷⁷

.....(1 satır boş).....

Bunların dışındakiler mescitleridir. Hânı ve hâmamı ve çarşı ve pazar yerleri vardır.⁷⁸ Ama kalesi deniz kıyısındadır.

[İç kalesi yarımada üzerindedir]⁷⁹

.....(1 satır boş).....

Ve bağ ve bahçesinde meyvesi çoktur ve limanı iyi demir tutar ve deniz tabanı kayalıktır. Fakat limanı da rüzgâr almaz. Ve bu limanın **[kuzeydoğusunda]**⁸⁰ tarafında küçük bir adacığı var. Nice defa Ak Kazaklar⁸¹ adacığın ardına düz tabanlı gemilerini gizleyip karadan asker çıkarıp bu şehirden malı bol [alıp]⁸² [şehri] yakmışlardır. Çünkü kalesi şehri koruyamaz [durumdadır].

Ziyaretgâh-ı Giresun⁸³: [Seyyid Vakas Türbesi: Giresun Kapukahve Mahallesi'nde bulunan Türbe, Fatih Sultan Mehmet zamanında Giresun'un alınmasında büyük mücadele gösteren Seyyid Vakkasa aittir. Kesme taştan olup, sekizgen planın üzeri kubbe ile örtülü Türbe 19. yüzyılda yaptırılmıştır.]

.....(1.5 satır boş).....

⁷⁵ Evlerin üzerine kullanmak için doruk veya çam ağacından hazırlanan malzemeye, Giresun ağzında hartama veya hardama denir. (Bkz. AKAR, Metin- Proje Yürütücüsü- Giresun'da Dünden Bugüne Otçu Göçü Geleneği Üzerine Bir Araştırma, Proje No: SOS-BAP-140411-13, Giresun, 2013, s. 173.

⁷⁶ Biri Hıristiyan biri de Müslüman mahallesidir. (Bkz. FATSA, Mehmet, XV. ve XVII. Yüzyıllarda Giresun Sosyal Ve Ekonomik Hayat, s. 19.)

⁷⁷ 1967 Giresun İl Yıllığı s. 192-193.

⁷⁸ Metinde çârsû-yı bâzârları olarak yapılan tamlamanın çârşûy [u] bâzârları olarak okunması daha doğrudur.

⁷⁹ Evliya Çelebi kale hakkında ayrıntılı bilgi vermemiştir. Boşluk bırakılan yere kalenin en önemli özelliklerinden biri olan iç kaleden bahsediyor olabilir diye düşünüyoruz.

⁸⁰ Evliya Çelebi'nin metninde adanın garb tarafında olduğu belirtilmiştir.

⁸¹ Zagrop Kazakları denilen Don veya Rus Kazakları 16. yüzyılın sonlarından itibaren Karadeniz'de kıyısı olan Osmanlı şehirlerine saldırılarda bulundular. Akkirman, Kili, Kefe, Trabzon ve Sinop başta olmak üzere birçok liman şehri Kazaklar'ın saldırı ve yağmalamalarına maruz kaldı. Kazaklar 1615, 1620, 1624 yıllarında İstanbul Boğazı içerilerine kadar girdiler. Bu Kazaklar'ın Kazakistan'da yaşayan halkla ilgisi yoktur. (Bkz. ÜNAL M. Ali, "17. Yüzyılda Karadeniz'de Kazak Saldırıları ve Karadeniz Ticareti", Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 5. Baskı, Samsun, 2013, s. 853.

⁸² Metinde kelime olup şeklinde okunmuştur. Kelimeyi alıp şeklinde yazmak cümleye daha uygundur.

⁸³ Evliya Çelebi'nin yolu üzerinde, kale eteğinde Seyyid Vakas mezarı vardı. 1967 Giresun İl Yıllığı s. 192-193.

Bu şehir Trabzon eyâletine tâbi olduğundan Ömer Paşa'nın⁸⁴ askerlerinden nice yüzlerce adamlar deniz derdinden canlarından bıkip şehir ileri gelenlerinden atlar temin ederek karadan Trabzon'a gitmek için yola çıktılar. Bu şehirden kuzey tarafa deniz kıyısı ile,

II.1.2. GİRESUN'UN BUGÜNKÜ DURUMU⁸⁵

Giresun ili, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Karadeniz, Trabzon, Gümüşhane, Erzincan, Sivas ve Ordu arasında yer alır.

14. yüzyılda Oğuzların Üçok koluna mensup boylardan biri olan Çepniler; Ordu, Giresun ve Trabzon illeri sınırlarına yerleşmeye başlamışlardır. Bayram Bey, Ordu ve çevresini kontrol altına alan Çepni Türkmenlerinin beyidir. Oğlu Hacı Emir Bey döneminde bu bölgeye Bayramlı Beyliği denilmeye başlanmıştır. O da aynı şekilde Trabzon Rum İmparatorluğunu sıkıştırmaya devam etmiş olup, Hacı Emir Bey'in Oğlu Emir Süleyman Bey de, 1397'de Giresun'u fethetmiştir. Giresun'un Türkleşmesi 1397'de Bayramlı Çepni Türkmen Beyi Emir Süleyman Beyin Giresun'u fethetmesiyle gerçekleşmiştir. 1461'de Fatih'in Trabzon'u fethiyle Trabzon İmparatorluğu dağılınca Giresun Fâtih'in Sadrazamı Veli Mahmud Paşa tarafından Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içine dahil edilmiştir.

Evliya Çelebi'nin eserinde sadrazama “bu gece kale altına giresin” diye emir verilince şehrin isminin Giresin olarak söylendiği yazılmıştır. Şehir halk diliyle de Giresun veya Giresin olarak söylenegelmiştir. Kirazın ana yurdu Giresun'dur. Bu nedenle ismini de Yunanca kiraz anlamına gelen Kerasus veya Keresea kelimelerinden aldığı bazı tarihçiler tarafından dile getirilmektedir.⁸⁶ XIII. yüzyıl

⁸⁴ Üçüncüoğlu Ömer Paşa: Karahisar Sancağı mutasarrıflığı yapmıştır. 20 Kasım 1739 tarihinde kendisine Beylerbeyi rütbesi ile Trabzon eyaleti tevcih edilmiştir. (17. Yüzyılın ilk yarısında Trabzon eyaleti, Fırat Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü öğretim Üyesi Doç. Dr. Orhan Kılıç, Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildiriler, Trabzon 6/8 Kasım 1998) (<http://www.gdd.org.tr/yazidetay.asp?id=71>.) (19/03/2014)

⁸⁵ Çalışmada aşağıdaki kaynaklar kullanılmıştır.

http://www.giresun.bel.tr/webs_ust_menu_detay.aspx?uid=11

[http://tr.wikipedia.org/wiki/Giresun_\(il\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Giresun_(il))

Giresun Ticaret ve Sanayi Odası, “Niçin Giresun”, 2012, s. 64-67/70

T.C. Giresun Valiliği İl Turizm Müdürlüğü, “Giresun İl Turizm Envanteri”, 1998.

1973 Giresun İl Yıllığı, Cumhuriyetin 50. Yılında Giresun

⁸⁶ http://www.giresun.bel.tr/webs_ust_menu_detay.aspx?uid=11 (09/03/2014)

İtalyan deniz haritalarında şehrin adı Chirizonda olarak geçen Giresun Kalesi daha sonra Kerasonda (Cera Sonde) Kerasunt vb. isimler bu addan türemiştir.⁸⁷

İl merkezinde; 3 belediye, 26 mahalle ve 48 köy bulunmaktadır. İl merkezinde 2 Jandarma Komutanlığı ve Askerlik Şubesi ve içerisinde PTT, Valilik ve Adıye Kurumları olan bir Hükümet Konağı bulunmaktadır. Giresun merkez nüfusu 123.129'dur.⁸⁸

Tarım: İlçe merkez köylerinde karalahana, mısır, kenevir, fasulye, pırasa, marul, ıspanak, maydonoz, patates, soğan, pazı, mevsiminde domates, mevsiminde salatalık gibi sebzeler yetişir. Giresun ili çeşitli meyvelerin yetiştirilmesi bakımından uygun iklim ve toprak özelliklerine sahiptir. Yetiştirilen başlıca meyveler; elma, armut, şeftali, erik, dut, vişne, kiraz, ceviz, hurma, nar, üzüm, kestane, fındıktır. Ayrıca kıyı şeridinde oturan aileler, bahçelerine mandalina, portakal ve limon ekmektedir. Yörede yetişen kiraz ve fındık kentin ekonomisi açısından önemlidir. Son yıllarda kivi ve çilek ekimi de verimli olmaktadır.

Nisbi nemin yüksek ve güneşlenmenin az olması sebebiyle toplu bağ tesis etmek mümkün olmamaktadır. Vitis babruşka türü asmaları, fındık ve mısır tarlalarındaki ağaçlara sardırılarak yetiştirilmektedir.

Yörede yetişen fındık Türkiye fındık üretimi içinde çok önemli bir yere sahiptir. İlçede tombul fındık türü yaygındır. Bu fındık türü iyi ürün verir. Çotanağında ortalama 3-4 fındık bulunur. Kabuğu ince, parlak, kahverengi yağ oranı yüksektir. Siviri ve kara fındık türü de bulunmaktadır. Tirebolu'da çay yetiştirilmektedir.

Hayvancılık: Giresun Dağlarının 2000 metreyi aşan kesimlerinde hayvancılık açısından önemli birçok yaylalar bulunmaktadır. Yem bitkilerinin ekim alanlarını fındığın alması, kente olan göçler gibi sebeplerle; yörede bulunan hayvan varlığı giderek azalmaktadır. Koyun türü hayvanların çoğu karakaçan ırkından oluşmaktadır, iç kesimlerde ise bir miktar karaman cinsi koyun bulunur. Keçilerin çoğu kıl keçisidir. Kümes hayvanlarından yalnız tavuk yetiştirilmektedir. Yöredeki hayvansal ürünler; süt, yumurta, bal, peynir, yağdır.

⁸⁷ AYDIN Mustafa, "Son Dönem Osmanlı Coğrafya Eserlerinde Giresun", Karadeniz İncelemeleri Dergisi (Journol of Black Sea Studies) Yıl: 6, S: 12, Bahar 2012, Trabzon Serander Yayınevi, s. 40.

⁸⁸ 2013 www.tuik.gov.tr. (09/03/2014)

Giresun balıkçılık açısında önemlidir. Karadeniz'e dökülen akarsular ve kaynak suları üzerinde kurulan balık çiftlikleri, üretim tesisleri bulunmaktadır. Dereler ve akarsularda yetiştirilen alabalık önemlidir. Şebinkarahisar'daki göletlerde sazan balığı yetiştiriciliği yapılmaktadır. İl balıkçılık potansiyeline sahip olsa da imkanlar yeterince kullanılamamaktadır. Avlanan balıklar şunlardır: Hamsi, palamut, torik, tirsi, sargan, kefal, kötek, karagöz, barbun, kalkan, mezigit ve istavrit balıklarıdır. Son yıllarda kültür balıkçılığı ve alabalık çiftlikleri, somon yetiştiriciliği yapılmaktadır.

Madenler: Şebinkarahisar'da alunit, uranyum, bakır, florit; Espiye'de bakır, mermer, bolibden, bakır kurşun, çinko; Tirebolu'da bakır, kurşun, çinko, bentonit, barit, manganez; Merkez Akköy arasında bakır, çinko; Görele'de bakır, Merkez-Dereli barit, Dereli'de demir rezervi, Yağlıdere'de demir, Bulancak'da kaolen rezervleri bulunmaktadır.

Sanayi ve Ekonomi: İlde fındık önemli bir ekonomik getiridir. Fındık kuruluşu olan Fiskobirlik genel müdürlüğü Giresun'dadır. Fındık; çikolata, pasta, bisküvi, şekerleme sanayide yardımcı madde olarak kullanılmaktadır. Ayrıca fındık yağı üretilmektedir. Fındık odunu ise; sepet, baston, sandalye, çit, el aletleri yapımında kullanılır. Tarım Sanayiye yönelik; 41 fındık fabrikası, 1 un fabrikası, 13 çay fabrikası, 1 yem fabrikası, 2 süt fabrikası, 66 yem bayii, 20 tohum bayisi vardır. İlde doğal maden suları vardır. İnşidibi Maden Su Fabrikası çevre illere maden su pazarlamaktadır. Ayrıca Görele ilçesi başta olmak üzere gemi yapımı ve oto karisörü yapımında tesisler bulunmaktadır. Mobilya imalat sanayisi de küçük atölyelere bağlı olarak sürdürülmektedir. Giresun ili kâğıt üretiminin hammaddesi olan odunun en fazla bulunduğu illerden biridir. Bölgede bulunan SEKA (Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları A.Ş), Türkiye'de kâğıt sanayiinde yatırım ve planlamalar yapan kamu kuruluşudur. 1998 yılında özelleştirme kapsamına alınıp anonim şirkete dönüştürüldü. Kuruluş, 2005 yılında Sümer Holding ile birleştirilerek kapatıldı.

Yörede arıcılık çok eski tarihlere dayanır. Bilhassa 1961 yılından sonra köylüler arıcılık konusunda bilinçlendirilmiştir. Kentin kıyı kısmında genellikle gezginci balıkçılık yapılmaktadır. Bu araçlar kaliteli bal almak için ilkbaharın sonlarına doğru kovanlarını kamyonlarla Kars, Erzurum ve Sivas illerine götürmektedir. Kıyı kesimlerde yaşayan halk geçimini balıkçılıkla yapmaktadır.

Yukarılarda yaşayan halk ise bahçelerinde yetiştirdikleri ve hayvanlarından elde ettikleri hayvansal ürünleri çarşıya getirerek kurulan pazarlarda satıp, geçimini yapmaktadır.

Maden yatakları bakımından zengin olan şehirde çıkarılan madenler ya ihraç edilir ya da işletilmek üzere Samsun'daki Karadeniz Bakır İşletmeleri'ne gönderilir.

Ulaşım: Doğu Karadeniz'de bulunan diğer liman kentleri gibi Samsun'u Rize'ye bağlayan sahil yolu önemli bir ulaşım ağıdır. Giresun'un doğusunda bu yoldan ayrılan kuzey-güney doğrultulu bir yol, 2.075 m yüksekliğindeki Eğribel Geçidi'ni aşarak Şebinkarahisar'a ulaşır ve bir yandan Alucra-Bayburt ya da Erzincan'a, öteki yandan da Suşehri üzerinden Amasya doğrultusuna uzanır. Dağlık kesimde bazı orman yollarından yararlanır. Deniz yoluyla yolcu taşıma, eski önemini yitirmiştir. İlde havaalanı yapım aşamasındadır. İlçede hava ulaşımı için Trabzon havaalanı kullanılmaktadır.

Giresun Limanı: 1954 yılında yapımına başlanan liman Trabzon Limanı'nın yakın olması sebebiyle canlı olamamıştır. Sahil yolunun yapılmasıyla daha da geri plânda kalmıştır.

Giresun Mimarisi: Konutlar tek ya da iki katlıdır. Dikdörtgen planlı evler, tek ya da çift kapılıdır. Kapılar doğu yönündedir. İç kesimlerde bilhassa yaylalarda, yapılar ahşaptır. Yayla konutları, köşelerde yarım geçme yapılarak kabaca yontulmuş kütükleri yatay konumunda üst üste dizilmesiyle yapılır. Kaba Ahşap Yığma olarak bilinen bu sistem köylerde daha özenle işlenmiş ahşap ya da taş dolgu kullanılmaktadır. Çatı, genellikle kiremit ile örtülü ve dört yöne eğimlidir. Beşik çatının omuzu dört yöne eğimli olanına da dört omuzlu denmektedir. Evlerin çoğunda kiler bulunurdu. Girişte sağda ocak vardır. Bu bölüme aşhana denir. Aşhana toprak döşelidir. Taştan yapılmış ancak dört köşe ya da yuvarlaktır. Ocağın altında pilaki denilen taş üzerinde ekmek pişirilir. Yanlarda gömme raflar ve dolaplar bulunur.

Tarihî ve Turistik Yerler

Giresun Kalesi: Kalenin MÖ 2. yüzyılda Pontus Kralı 1. Farnakes tarafından yaptırıldığı söylenir, şehrin adının ise Farnakyas olarak adlandırılmıştır. Sur kalıntıları hala ayaktadır. Kalenin çeşitli yerlerinde, oyulmuş taş mağaralar ve tapınak örenleri bulunmaktadır.

Giresun kalesi iç ve dış kale bölümlerinden oluşur. Kente egemen tepe üzerindeki iç kalede saray kalıntısı vardır. Güneybatıdan başlayan kale duvarları kenti çevreleyerek kuzeydoğuya uzanmaktadır. Büyük kaba taşlardan örülmüş surlar restore edilmiştir. Daha aşağıdaki kayada görülen Bizans yazısında burada küçük bir kilisenin bulunduğu bildirilmektedir. Kalenin kuzeyinde mağara sığınakları vardır.

Giresun Adası: Kıyıdan 1,6 km. açıktadır. 40.000 metrekare alana sahiptir. Adada, Akdeniz defnesi ve Yalancı Akasya başta olmak üzere 71 tür doğal otsu ve odunsu bitki türü bulunmaktadır. Sonradan 10 adet ağaç türü daha ilave edilmiştir. Karadeniz’de karabatak ve martıların doğal olarak ürediği Ada aynı zamanda göçmen kuşların uğrak ve dinlenme yeridir. Adanın eski adı Aretias’dır. Ayrıca Grek Mitolojisinde geçmektedir.

Zeytinlik Mahallesi: Kalenin güneydoğusunda yer alan tarihi evlerden oluşur.

Camiler

Hacı Hüseyin Câmii: Kayıtlara göre merkez ilçede en eski câmîdir. Kent merkezinde bulunan câmî Hacı Hüseyin tarafından 1594’de yaptırılmıştır. Daha sonra yıkılana câmî Murat Bey’in kızı, Ayşe Emetullah hayratı olarak yaptırılmıştır.1901 tarihli kitabesinden mermer şadırvanın Hattatzâde Hacı Ömer Ağa tarafından yaptırıldığı anlaşılmıştır.

Hacı Miktad Câmii: 1661 yılında Hacı Miktad tarafından yaptırılmıştır. Daha sonra 1841 ve 1889 tarihinde yenilenmiştir. 1841 tarihli kitabesinden Hacı Çalık Kaptanın hayratı olduğu bilinmekte, ana kapı üzerindeki 1889 tarihli kitabeden câmîyi Hacı İsmail Efendi’nin yeniden yaptırdığı bilinmektedir.

Çekek Câmii: Giriş kapısı üzerindeki 1884 tarihli kitabeden bu câmîden önce yerinde bir mescidin bulunduğu, harap olduğundan sarı Alemdar Zade tarafından bugünkü Câmî inşa ettirildiği öğrenilmektedir.

Kale Câmii: Hükümet konağı yakınında bulunur. İki kitabesi vardır. Giriş kapısı üzerindeki 1830 tarihli kitabesinde ilk camiye Dizdarzâde Emetullah Hanım'ın yaptırdığı bilinmektedir. 1911-1912 tarihli kitabesinde Sarı Mahmutzade El-Hac Mustafa Efendi tarafından yeniden inşa ettirildiği bilinmektedir.

Şeyh Keramettin Câmii: Aynı adla anılan mahallede bulunur, Şeyh Keramettin tarafından yeri vakfedilerek inşa ettirilen ahşap câminin yerinde yaptırılmıştır. Fakat câmî zamanla harap olmuş 1900 yılında Sarı Alemdarzâde İzzet Kaptan'ın varisleri tarafından hayrat olarak yeniden inşa ettirilmiştir.

Kapu Câmii: Kapu Mahallesi'nde bulunan câmî 1461 yılına tarihlendirilmektedir.

Soğuksu Câmii: Kapısı üzerindeki kitabeden, Müslim adında bir zat tarafından yaptırıldığı; 1896 yılında da Giresun Kaymakamı Mahmut Rüştü Bey tarafından genişletildiği öğrenilmektedir.

Kiliseler: Çınarlar Mahallesi'nde 18. yüzyıldan kalma bir kilise ve Çocuk Kütüphanesi olarak kullanılan bir kilise mevcuttur.

II.2. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂMESİ'NDE TİREBOLU

Evsâf-ı kal'a-i Perpulom : Leb-i deryâda bir püşte üzre şehri murabba' bir köhne kal'a-i sağî-

redir. Dizdârı ve neferâtları (---) ve latîf limanı vardır. Kasabası ol kadar ma'mûr değildir. (---) (---) (---) Tarabuzun nâhiyesidir. Halkı çiftalan Urûmudur. Andan (---) mil Zümreburnu dağlarında ma'mûr kurâları vardır. Anı ubûr edüp yine cânib-i şimâle (---) mil gidüp (---) (---) (---) (---),

II.2.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKEÇESİNE ÇEVİRİSİ

Perpulom Kalesi'nin Özellikleri: Deniz kıyısında bir tepe üzerinde kare şekilli eski küçük bir kaledir. Kale muhafızı, neferatları (...) ve hoş bir limanı vardır. Kasabası o kadar bayındır değildir. (...) (...) Trabzon nahiyesidir. Halkı çiftalan Rûmudur.⁸⁹ Buradan (...) mîl Zümreburnu [=Alacadağ] dağlarında bayındır köyleri vardır. Onu geçip yine [doğu]⁹⁰ yönüne [~10]⁹¹ mîl gidip (...) (...) (...) (...),

II.2.2. TİREBOLU'NUN BUGÜNKÜ DURUMU⁹²

Tirebolu Giresun iline bağlı bir ilçedir. İl merkezi olan Giresun'un doğu yönünde, Karadeniz kıyısında, Espiye, Görele ve Güce ilçeleriyle sınırları bulunmakta olup il merkezi Giresun'a 45 km. uzaklıktadır. Nüfusu 30,428 kişidir.⁹³

Tirebolu tarihi ile ilgili kaynaklarda çeşitli kavimlerin farklı zamanlarda bölgeye geldikleri ve yaşadıkları yazılıdır. MÖ 800. yıllarda Miletoslular'ın Doğu Karadeniz'de bir takım koloniler kurdukları, bu koloniler arasında Karasus adıyla, şimdiki Giresun ilinin çok yakınlarında bir koloni bulunduğu bilinmektedir. MÖ 47 yılında İmparator Sezar tarafından Roma İmparatorluğu topraklarına katılmış, İmparatorluğun bölünmesine müteakip MS 395 -1204 yılları arasında Bizans hakimiyeti altında kalan bölge daha sonra Pontus Krallığının egemenliği altına girmiştir. 1461 yılında Fatih Sultan Mehmet'in Trabzon'u almasından sonra Osmanlı Devleti topraklarına katılmıştır.

Tirebolu adı şehirde ve çevresindeki üç kalenin varlığından almıştır. Şehre önceleri Yunanca “üç kaleli kent” anlamında ‘Tri-Poli’ veya ‘Tripolis’ adı verilmiştir. Bahsi geçen kaleler; Tirebolu (İschopolis), Halkovalı (Argyria), Görele

⁸⁹ Halkı selem usulü tarım yapan Rumlardır. Toprakları için vergi ödeyip, bu toprakları kiraya veriyorlar.

⁹⁰ Metinde şimal yönüne yazılıdır.

⁹¹ Tirebolu Görele arası 16 km, 16000/1609(bir kara mili)=9 mil

⁹² Bu kısımda aşağıdaki adreslerden yararlandık

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Tirebolu> (12/03/2014)

http://www.tirebolu.gov.tr/default_B0.aspx?content=1001 (12/03/2014)

FATSA, Mehmet, XV. ve XVII. Yüzyıllarda Giresun Sosyal Ve Ekonomik Hayat, s. 80-82/85-86/89.

SÜMER Faruk, “Tirebolu Tarihi”, İstanbul, 1992, s. 147-149.

⁹³ 2013 www.tuik.gov.tr.(12/03/2014)

(Philokaleia) Kaleleri'dir. Faruk Sümer; Tirebolu'nun Tiri-poliden geldiğini kabul edip, bu adın yan yana bulunan üç çıkıntı veya burun üzerinde, onların arkasında kurulmuş olmasından geldiğini düşünür. Bir dönem şehrin adı Akçayurt adı olarak değiştirilmiş fakat tekrar Tirebolu ismini almıştır.

Tarım: Tirebolu halkının ana geçim kaynağını tarımsal faaliyetler oluşturmaktadır. Toprak çeşitli ürünlerin yetiştirilmesine elverişli olmasına rağmen tarımsal faaliyetler fındık, çay ve mısır üretiminde yoğunlaşmaktadır. İlçenin ekonomik yapısının tarıma dayalı olması ve ana ürünün fındık olması nedeniyle fındık üretiminin düşük olduğu yıllarda bölgede iktisadi bir durgunluk söz konusu olmaktadır. İlçe Tarım Müdürlüğü öncülüğünde 1994 yılından bu yana yapılan çalışmalar sonucu özellikle kivi, çilek ve örtü altı (sera) sebzeçilik yetiştiriciliğinde belli bir seviyeye ulaşılmıştır.

Hayvancılık: Yörede bulunan hayvanlar; Koyun, sığır, at ve katırdır. Ayrıca yörenin bitki örtüsünün arıcılığa uygun olması sebebiyle çok sayıda arı kovanı bulunmaktadır. Ayrıca kıyıda balıkçılık yapılır.

Ekonomi: En önemli geçim kaynağı fındık ve çay tarımıdır. Bunun yanı sıra balıkçılık ve arıcılık da ekonomiye katkı sağlamaktadır. İlçede tarıma dayalı olarak faaliyet gösteren Çay Fabrikası ve Fındık Tarım Satış Kooperatifi vardır. Bunlar ilçe ekonomisi bakımından önemlidir. Bu sanayi kuruluşlarının dışında özel sektöre ait 4 adet çay fabrikası ve 2 adet fındık kırma fabrikası mevcuttur.

Ulaşım: Eskiden deniz yolu ulaşımı vardı fakat günümüzde deniz yolu ulaşım amaçlı kullanılmamaktadır. İlçe merkezinin köylerle olan ulaşımı gerek arazi yapısı, gerekse yerleşim yerlerinin çok dağınık olması nedeniyle bugüne kadar iyi bir seviyeye ulaştırılamamıştır. Aşırı yağışlar sonucu köy yollarının bir kısmı kardan, bir kısmı da heyelan nedeniyle kapanmaktadır. Havayolu ulaşımında ise Trabzon Hava Limanı kullanılmaktadır.

Kaleler

Tirebolu Kalesi: Saint Jean ismiyle anılır. Roma döneminde yapıldığı, Bizans döneminde de kullanıldığı sanılmaktadır. Kentin ortasındaki burnun ucundaki bir kaya kütesinin üzerinde bulunur. Surları aşınmış olmasına rağmen, bu kale günümüzde ayakta. Kaleye 120 merdivenle çıkılır, mazgalı ve kalın duvarları

vardır. Ayrıca kalenin içinde silah, eşya ve erzak konulan mahzenler ve su sarnıçları vardır.

Bedrama Kalesi: Söylentilere göre Türk fethi sırasında Rumlar uzun yıllar burada barındıkları için Bedrum adını almış ve bu isim Bedrama olarak günümüze taşınmıştır. Giresun, Tirebolu ilçesinden yaklaşık 8 km. güneydoğuda Harşit Çayı vadisinin doğusunda bulunan kalenin küçük ölçüde bir karakol veya gözetleme kalesi olduğu düşünülüyor. Kalenin bulunduğu yer çok dik, ulaşılması zordur. Ne zaman ve kimin tarafından yapıldığı kesinlik olmamakla beraber Roma döneminde yapıldığı ve Pontuslular tarafından da kullanıldığı sanılmaktadır.

Kale günümüze yıkık durumda gelmiş olmasına rağmen ana hatları ile plânını belli etmektedir. Oldukça iri blok ve moloz taşlardan yapılmıştır. Kenarlarında burçlara ait kalıntılar dikkati çekmektedir. Faruk Sümer Kale'nin Gümüş Şehri Argiria'yı (bugünkü adıyla Gümüşhane) koruduğunu ifade eder.

II.3. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂMESİ'NDE GÖRELİ

Evsâf-ı kal'a-i Görelî : Tarabuzun hükmünde nâhiyedir. Kal'ası leb-i deryâda bir püşte üzre Ceneviz binâsı şekl-i murabba'dan tûlânîce bir küçük kal'adır.

II.3.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

Görelî Kalası'nın Özellikleri: Trabzon'a bağlı kasabadır. Kalesi deniz kıyısında bir tepe üzerinde Ceneviz yapısı dikdörtgen şeklinde eski küçük bir kaledir.

.....(2.5 satır boş).....

Buradan yine kuzeye [14]⁹⁴ mîl gidip,

⁹⁴ Görelî-Beşikdüzü arası 23 km'dir. Metreye çevirince 23000 eder. 23000/1609=14,29 mil eder.

II.3.2. GÖRELE’NİN BUGÜNKÜ DURUMU

Görelle’nin adı ve yeri konusunda farklı görüşler söylenegelmiştir.⁹⁵ Görelle, Koralla adıyla MÖ 1. yüzyıldan itibaren adı geçen bir yerleşim yeridir. Bu isim Yunanca ‘mercan’ anlamına gelen koralla ile aynı olmakla beraber muhtemelen Yunanca değildir ve burada daha önceden yaşamış olan kavimlerin dilinden alınmış bir kelimedir. Eski Koralla limanı bugünkü yerinden 12 km kadar daha doğuda, Eynesil ilçe merkezinin hemen batısındaki Koralla kalesinin bulunduğu yerde idi. Bugünkü ilçe merkezinin yerinde Milattan hemen önce veya hemen sonra kurulmuş olan Liviopolis kenti vardı. Bu isim Selçuklular ve Osmanlılar zamanında Yavubolu şeklinde Türkçeleştirildi.

Bir rivayete göre; I. Mahmud (1699-1754) tarafından çıkan bir ayaklanma sırasında gönderilen donanma ile yakıldı ve geriye kalan halk da şimdiki Görelle’ye (Elegü) yerleşti. I. Mahmud ve II. Mahmud zamanında çıkan olaylar sebebiyle esk Görelle dağılmış ve geriye kalan halk da şimdiki Görelle’ye (Elegü) yerleşmiştir.⁹⁶ İlçenin 30.276 nüfusu vardır.⁹⁷ Görelle iki kısımdan ibaretti. Esas bölüm bugünkü Görelle burnu denen yerde kalenin çevresindeki kasabaydı; burası önceleri daha çok yazlık olarak kullanılırdı ve buranın bir kilometre doğusunda bulunan Yavubolu, sonradan Yobul ve Adabük olarak anılmıştır; burası da önceleri kışlık kasaba olarak kullanılırdı. Fâtiş Sultân Mehmet, Sinop ve Amasra dolaylarını kolayca fethedip, ordusuyla beraber, Erzincan üzerinden Trabzon’a yöneldi. Niksar, Şebinkarahisar ve Gümüşhane’ye fethedip Doğu Karadeniz Dağları üzerinden yeniden yol açarak Trabzon’a geldi. Daha önce gelen Mahmut Paşa komutasındaki Osmanlı donanması

⁹⁵ Bilge UMAR’a göre, “Görelle adının kökeni Luwi dili ardıllarında (Pontos’ta da konuşulan Kappadokia dilidir: Kor-uwa-la, Çıkıntı-lık-çık” (Bkz. UMAR Bilge, Türkiye’deki Tarihsel Adlar, “Görelle”, İnkılâp Kitapevi, 2. Baskı, İstanbul, 1993, s. 293.). P. Kurumahmutoğlu, “Görelle’nin eski isminin ‘Kuralı-Kurale-Kuralla’ (mercan) olduğunu bildirir (Bkz. BİLİR Ali, Geçmişten Günümüze Görelle, “Görelle Adı”, İstanbul, 2007, s. 30.) Ana Britannica’da (Görelle mad.), “antik çağda Philokaleia kentinin yıkılmasından sonra Cenevizler, şimdiki kasabanın yerinin doğusunda, Coralla(Mercan kentiçliğini kurdular daha sonra bu kent genişleyerek, Görelle adını aldı. Osmanlı döneminde Yavebolu diye anıldı.” yazar. (Bkz. UMAR, Bilge, a.g.e s.293.) Arrianos’a göre, “bu kent Körelle/Görelle Burnu’na lokalize edilmektedir.” (Bkz. UMAR, Bilge, a.g.e s.293.) Ali Bilir’e göre, “Görelle adı antik çağda bugünkü Eynesil kasabası çıkışında Görelle Burnu diye anılan, harabe halinde kalıntılara rastlanan ‘Coralla/Koralla’ şehrinde gelmektedir. Halkın birbirine ‘haydi görelim’ yahut ‘git gör hele’ demelerinden dolayı Görelle adının ‘Görhele’ sözcüğünden çıktığı bir yakıştırma’dır.” (Bkz. BİLİR Ali, Geçmişten Günümüze Görelle, “Görelle Adı”, İstanbul, 2007, s. 30.)

⁹⁶ <http://www.gorele.gov.tr/genel-bilgiler/gorele-ulasim.html> (03/03/2014), rivayetler için Bkz. BİLİR Ali, a.g.e, s. 40-41.)

⁹⁷ 2013 www.tuik.gov.tr. (17/03/2014)

bekliyordu. Fatih Sultan Mehmed'i Pontos Kralı Davit şehir dışında karşıladı. Şehrin anahtarlarını teslim ederek af dileğinde bulundu. Affedilerek gemi ile İstanbul'a gönderildi. Fatih Sultan Mehmet komutanlarından Hızır Bey'i Trabzon valiliğine tayin ederek çevredeki kaleleri fethetmelerini emretti. Bu kumandan Görele Kalesini fethederek kesin olarak Osmanlı Devleti'ne kattığı anlaşılmaktadır.

Don Kazaklarının, Karadeniz sahillerine yaptığı baskınlardan Görele'de etkilenmiştir. Kazakların şayka adı verilen tabanı düz, ince, uzun, kürekli ve yelkenli süratli gemiler Doğu Karadeniz sahillerini vururdu. 1625 ve 1633 baskınlarında Görele Kalesi tamamen harap oldu.⁹⁸

Salnamelere göre Görele; Trabzon ilinin dört sancağı vardı, Bunlar; 1. Merkez Trabzon Sancağı, 2. Lazistan Sancağı (Rize), 3. Gümüşhane Sancağı, 4. Canik Sancağı (Samsun). Trabzon Merkez Sancağı'na bağlı sekiz ilçe vardır: Of, Sürmene, Akçaabat, Vakfikebir, Görele, Tirebolu, Giresun, Ordu.

Tarım: İklim koşullarının elverişli olması sebebiyle ilçede çeşitli tarım ürünleri yetişir. Fındık, erozyon tehlikesi ile karşı karşıya olan bölgede verimli toprakların yok olmasını engelleyip çevreye olumlu katkı sağlamaktadır. Fındık tarımı genellikle küçük arazilerle ve aile işletmeciliği biçiminde yapılmaktadır. Görele'de fındık 7700 hektarlık alanda yetiştirilmektedir. Fındık önemli bir gelir kaynağı olup ihraç maddelerinin başında gelir. Yaygın olarak tombul fındık türü yetiştirilir. Yetiştirilen diğer türler ise Palaz, Foşa, Çakıldak, Kalınkara, Sivri, Badem Fındıklarıdır. Mısır, yöre ihtiyacını karşılamak üzere ekilir. 1953'te deneme ürünü olarak ekilen çay ekimine, 1956'da yetiştirme izni almıştır.

İlçede meyve olarak elma, armut, incir, dut, üzüm, erik, vişne, kiraz, yenidünya, Trabzon hurması, portakal, limon, ceviz, kestane, ayva, nar ve sahilde zeytin yetiştirilir. Ekilen başlıca sebzeler ise; patlıcan, biber, kabak, soğan, sarımsak, pırasa, ıspanak, havuç, turp, nane, kekik, fasulyedir. Ayrıca uzun yıllardır kendir ekimi yapılmaktadır.

Hayvancılık: Tarla, mera, çayır ve otlaklarda yeşil otlar vardır. Köy evlerinde inek beslenir. Manda yok denecek kadar azdır. Sahilden uzak köylerde koyun

⁹⁸ http://www.goreleses.com/gorele/forum/forum_posts.asp?TID=60 (03/03/2014)

yetiştirilmektedir. Otlakların daralması, arazilerin parçalanması, yem darlığı ve göç nedenleriyle koyun yetiştiriciliği azalmıştır. En yaygın koyun cinsi karabaş, ikinci olarak kara kıl keçisidir. Kümes hayvancılığı diğerlerine göre gelişmiştir. Sahil kesiminde ise balıkçılık yapılmaktadır. Hamsi, zargana, kefal, karagöz, izmarit, mezigit, levrek, kırlangıç, tirsi, barbunya, kalkan, istavrit, tirsi, palamut gibi balıklar avlanmaktadır.

Madencilik: Kelete, Akköy, Sadegöre, köylerinde etüd çalışmaları yapılmaktadır. Bu köylerde, odunla maden eriten ocak kalıntılarına rastlanmaktadır. Görele'nin pek çok köyünde bakır filizlerine rastlanmaktadır. Çanakçı Bucağı'nda değirmen taşı, kireç kayaları, Beyli Mahallesi'nde şep, Karadere Köyü'nde kömür, Başış Mahallesi'nde kırmızı toprak boyasına, Alimeydan Dağı'nda kırmızı torak boya ve köstüre taşı yataklarına rastlanmıştır. Çavuşlu'da yapı taşları ve ocağı bulunmaktadır.

Ormancılık: Görele'de iklim ve toprağın uygunluğu ormanın tabi olarak yetişmesini sağlamıştır. En çok yetişen ağaç cinsi kayıngiller olup bunu takiben çam, meşe, yaygın, kızılbaş, kestane, ladin ve taflan yetişir. Orman altı ürünü olarak avu denen çalılardan bol odun elde edilir.

Ekonomi: İlçenin ekonomisi tarıma dayanmaktadır. En önemli tarım ve ihracat ürünü fındıktır. Fındık taze ve meyve olarak tüketildiği gibi çikolata ve tatlı sanayide kullanılır. Ezik, buruşuk ve çürük fındıklardan yağ yapılır. Fındık dallarından sepetler üretilir. Fındık kabuğu kışın ısınmak için kullanılır. Ayrıca üretilen kendir sanayide kullanılmaktadır. Hayvanların etinden sütünden ve derisinden faydalanılır. Fındıktan sonra çay ve balıkçılık ülke ekonomisi için çok önemlidir. Tavuk ve yumurta ihracatı ilçe ekonomisine katkı sağlamaktadır. Son yıllarda Kaynak Kullanımı Destek Fonu (KKDF) prim uygulaması ile kültür balıkçılığında da önemli bir ilerleme sağlanmıştır. 1997 yılı itibariyle il genelinde toplam 65 adet kayıklı alabalık tesisinin 7 adeti Görele'de bulunmaktadır. Günümüzde ormancılık, Görele ekonomisine az oranda ekonomik katkı sağlamaktadır. İlçede Demirci, bakırcı, marangoz atölyeleri vardır.

Ulaşım: Eskiden ulaşım deniz yolu ile yapılırdı. 1960 yılında yapımı bitirilen 120 metre boyunda 6-8 metre eninde olan iskeleye küçük tonajlı gemiler yanaşır. Karayolu ulaşımı gelişmiştir. Dağınık yerleşim ve engebeden dolayı yollardan yeterince faydalanılamamaktadır.

Görelle Kalesi: Yukarıda da belirttiğimiz üzere şehir adını kalesinden almıştır. Yunanlıların yöreye gelişleri İÖ 756 yılına kadar dayanmaktadır. Yunanlılardan sonra İÖ 670 yılında yöre Miletoslular'la tanışmıştır. Miletoslular Eynesil'in de içinde yer aldığı Karadeniz kıyılarında 90 civarında ticaret kolonisi kurmuştur. Eynesil'de kalenin de, (Görelle Kalesi) ilk olarak bu dönemde inşa edildiği sanılıyor.⁹⁹ Evliya Çelebi'nin anlattığı kale günümüzde Giresun'un Eynesil ilçesinde bulunan kale Eynesil Kalesi adı ile bilinir. Kale harap ve yıkıntı halinde gelmişti. Moloz ve kesme taştan yapıldığı temel kalıntıları ile çevreye yayılmış kalıntılardan anlaşılmaktadır. Arkeolojik sit alanı ilan edilen ve altında mağaralar bulunan Eynesil Kalesi'nin restorasyon çalışmaları 2003 yılında yapılmıştır. Kale ile ilgili bilgiler tahrir defterlerinde bulunmaktadır.¹⁰⁰

Trabzon sancağı Tahrir Defterlerinde yer alan bilgilerden en eskisi 1486 tarihlidir. 1486'da Akçaabad nahiyesine tâbi olan Görelle kasabası 9 nefer Müslüman kale görevlisi, 60 hane, 6 biye (dul), Hristiyan nüfusa sahip idi. Buna göre Görelle kalesinde 33'ü Müslüman, 334'ü Hristiyan olmak üzere 357 kişinin yaşadığı tahmin edilebilir. 1583-1600 yılları arasında kurulan beş kaza arasında “Yavebolu nam-ı diğer Görelle” vardır. 1650-52 tarihli bir Avârızhane Defteri'nde de “Yavebolu nâm-ı diğer Görelle” kaza olarak zikredilir.

⁹⁹ <http://www.eynesil.bel.tr/Sayfalar.asp?id=103> (03/03/2014)

¹⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için Bkz. FATSA, Mehmet, XV. ve XVII. Yüzyıllarda Giresun Sosyal Ve Ekonomik Hayat, s. 82-84.

III. BÖLÜM

III.1. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂMESİ'NDE BEŞİKDÜZÜ

Menzil-i Popoli : Bir körfez-i azîme vâkı' olmuş câ-be-câ harâb kal'aları var ammâ Popoli nâhiyesi nâmıyla ma'mûr kurâları vardır. Başka subaşılıktır ve niyâbetdir. Gâyet ma'mûr ildir. Andan yine şimâle (---) mil gidüp,

III.1.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

Popoli Menzili: Büyük bir körfez kurulmuş yer yer harap kaleleri var ama Popoli nâhiyesi adıyla bakımlı köyleri vardır. Başka subaşılık ve naipliktir. Gâyet bayındır kasabadır.

Buradan yine [doğuya]¹⁰¹ [3]¹⁰² mil gidip,

III.1.2. BEŞİKDÜZÜ'NÜN BUGÜNKÜ DURUMU¹⁰³

Beşikdüzü'nün doğusunda Vakfikebir, batısında Giresun'un Eynesil ilçesi, kuzeyinde Karadeniz, güneyinde Şalpazarı ve kısmen Tonya'nın İskenderli Beldesi ile çevrilidir. Nüfus 21.978 kişidir.¹⁰⁴ İlçe merkezi ile Oğuz ve Yeşilköy Beldelerinde Belediye teşkilatı mevcuttur. Merkez belediyesine bağlı 7 mahalle, Oğuz Beldesi'ne bağlı 3 mahalle ve Yeşilköy Beldesi'ne bağlı 1mahalle olmak üzere toplam 11 mahalle bulunmaktadır. 25 köy vardır.

Beşikdüzü'nün kuruluş adı Şarlı'dır. Kurulduğu yer ise, Kalaburnu üzerinde kalıntısı olan kalenin arkası ve çevresinde kurulmuştur. Bu yer Yobol denilen

¹⁰¹ Evliya Çelebi metinde kuzeye demiştir.

¹⁰² Beşikdüzü Vakfikebir arası 5 km'dir. 5000/1609 (bir deniz mili) =2,6

¹⁰³ Bilgilerin kaynağı için bkz. Aşağıdaki bilgilere

<http://www.besikduzu.bel.tr/lcontent.asp?id=53&d> (20/03/2014)

<http://www.besikduzu.gov.tr/> (20/03/2014)

¹⁰⁴ 2013 www.tuik.gov.tr. (19/03/2014)

Çeşmeönü, Adacık Mahalleleri ve Denizli Köyü'nün kapladığı alandır.1894'de Trabzon'un kazalarından Görele'ye bağlı bir nahiye idi. 1914 yılında askerlik işleri için Vakfıkebîr'e, diğer idari işler için Trabzon'a bağlıydı. 1922'de Şarlı bucağı, Vakfıkebir ile birleştirildi. Bucağın kapatılmasını halk kabullenmedi ve Akhisar adıyla yeniden bucak olarak kuruldu. Ancak başka bir ilde aynı adı taşıyan ilçe olması nedeniyle yazışmalarda meydana gelen karışıklıklar yüzünden bucağın adı, yeniden Şarlı olarak değiştirildi. Şarlı'ya 1939 yılında Beşikdağı'ndan esinlenerek Beşikdüzü adı verilmiştir.

Tarım: En önemli tarım ürünü fındıktır. İlçede çay ekimi de yapılmaktadır. Ekilen başlıca sebzeler; kıvırcık, maydanoz, fasulye, mısır, patates, soğan, karalahana, pancardır. Yetiştirilen meyveler ise; çilek, kivi, turunçgil, kestane, ceviz, elma, armut, dut, Trabzon hurmasıdır. Ayrıca yem bitkilerinin de ekimi yapılmaktadır.

Hayvancılık: İlçede 2100 adet büyükbaş, 1267 adet küçükbaş, 8000 adet kümes hayvanı vardır. Ayrıca ilçede 65 adet küçük balık teknesi mevcuttur. 3885 arı kovanı bulunmaktadır.

Ekonomi: Halkının geçim kaynağı genellikle tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Bunların dışında küçük el sanatları, ticaret önemlidir. Firmalar gıda, orman, cam, makine, plastik ve tarım sanayi alanlarında üretim yapmaktadır. Belediye ye ait küçük sanayi sitesinde 48 işletme faaliyet göstermektedir. Kıyıda yaşayan halk için balıkçılık, iç kesimlerde yaşayan halk için de arıcılık önemli bir geçim kaynağıdır.

III.2. EVLİYA ÇELEBİ’NİN SEYAHATNÂMESİ’NDE VAKFIKEBİR KALESİ¹⁰⁵

Evsâf-ı kal’a-i Kiliye : Bu dahi Tarabefzûn nâhiyelerinden gâyetü'l-gâye ma’mûr [u] âbâdân Laz kurâları vardır. Başka ze’amet subaşları vardır. Kal’ası leb-i deryâda bir âlî püşte üzre Ceneviz binâsı bir köhnedir.

..... (1.5 satır boş)
Andan (---) mil gidüp,

III.2.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

Kiliye Kalesi’nin Özellikleri: Bu da Trabzon nahiyelerinden olup fazlaca bakımlı ve şenlikli Laz köyleri vardır. Başka ze’amet subaşları vardır. Kalesi deniz kıyısında yüksek bir tepe üzerinde Ceneviz yapısı eski bir kaledir.

.....(1.5 satır boş).....

Buradan [6]¹⁰⁶ mîl gidip,

¹⁰⁵“Vakfikebîr’in tarihi hakkında ikisi antik, birisi de ortaçağlara ait belgelerden Biopolis/Viopolis ve Bio sözcüğünden üretilen bios hareketli anlamını taşıdığından, hareketli insanlar sıfatına varılır ki, yörenin antikçağ halkı olan Mosynekerin hareketli olma sıfatlarıyla birleşiyor. Polis kelimesi şehir anlamına geldiği gibi kale, müstahkem mevki anlamlarına da geliyor. Biopolis, hareketli insanların kalesi ya da müstahkem mevki anlamındadır. Antikçağla ilgili en önemli kanıt Kalita/Galitta/Gelita/Gilita (Yalıköy) şekillerinde geçen bir kalenin kalıntılarıdır. Ortaçağlarda ise Vakfikebîr’in adı Sthlabopiasstis’dir. (KARAGÖZ, İlyas, “*Grek Bizans ve Eski Türk Kaynaklarına Göre Trabzon Yer Adları*”, 2. Basım, Derya Kitabevi, 2006, s. .)

¹⁰⁶ Vakfikebîr ile Yorožburnu (Çarşıbaşı) arası 10 km’dir. 10000/1609=6 mil eder.

III.2.2. VAKFIKEBİR'İN BUGÜNKÜ DURUMU¹⁰⁷

Vakfikebir'in eski adı Fol olup, pek çok Karadeniz kenti gibi adını, ilçenin 45 km güneyinden doğan ve ilçe merkezinde denize dökülen aynı isimli dereden almıştır. Vakfikebir, Trabzon'un batısında olup, ilçe toprakları doğuda Çarşıbaşı, batıda Beşikdüzü, güneyde Tonya ilçeleri ve kuzeyde Karadeniz ile çevrilidir. İlçe merkezi; doğuda Işıklı (Yeros), batıda Zeytin (Yobol) Burunları arasında meydana gelmiş genişçe bir merkezin en uç noktasında kuruludur. Bu sebeple ilçe adı, Büyükliman olarak da söylenir.

Bugünkü adını, Osmanlı sultanı I. Selim'in annesi Gülbahar Hatun'dan almıştır. Gülbahar Hatun Trabzon'da kurmuş olduğu Hatuniye Vakfı'na Vakfikebir topraklarının gelirlerini de dahil etmiş, o zamanki adıyla Büyükliman olarak anılan kasaba bu tarihten sonra Vakfikebir olarak (Büyük Vakıf) olarak anılmaya başlanmıştır. Bir rivayete göre; Yavuz Sultan Selim'in annesi Gülbahar Hatun, gençliğinde şehzade ve Trabzon valisi olan oğlunu görmek için deniz yoluyla İstanbul'dan Trabzon'a gelirken, bir fırtınaya yakalanmış ve kurtulması halinde karaya ayak bastığı yeri vakfedeceği adağında bulunmuştur. O zamanki adıyla Büyükliman olan mevkide karaya çıkıp, sözünü tutarak burayı vakfetmesinin ardından yöre büyük vakıf anlamına gelen "Vakfikebir" adıyla anılmaya başlamıştır.

Vakfikebir de Trabzon'un diğer ilçeleri gibi 1461 yılında Osmanlı topraklarına katılmış, ilk dönemlerde Kul Köyü merkezli, Trabzon merkez sancağına bağlı bir kaza idi. Belediye Teşkilatı 1877 yılında kurulmuştur. 1922'de Şarlı bucağı, Vakfikebir ile birleştirildi. Vakfikebir ilçesinden 1954 yılında güneyindeki Tonya, daha sonra batısındaki Beşikdüzü, Şalpazarı ve doğusundaki Çarşıbaşı ilçeleri ayrılarak bağımsız ilçe olmuşlardır. Nüfusu 26.291 kişidir.¹⁰⁸

Tarım: İlçenin başlıca tarım ürünü fındıktır. Üretim aile işletmeciliği şeklinde yapılmaktadır. Fındıktan sonra çay, mısır önemli tarım ürünleridir. Çay, Trabzon

¹⁰⁷ Bilgilerin kaynağı aşağıdaki adreslerdir:

http://www.vakfikebir.gov.tr/default_B0.aspx?content=209 (22/03/2014)

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Vakf%C4%B1kebir> (22/03/2014)

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Kalek> (25/03/2014), <http://www.carsibasi.gov.tr/Sayfalar.asp?id=26> (22/03/2014)

¹⁰⁸2013 www.tuik.gov.tr. (22/03/2014)

çevresinde ilk defa 1952 yılında Of İlçesinde denemesi yapılmış ve iyi sonuç verdiği anlaşılınca çevreye yayılmıştır. 1958 yılında da Vakfikebir ilçesinde üretimine başlanmıştır. Başlıca sebzeler; karalahana, fasulye, bezelye, kıvırcık, maydanoz, patates, soğandır. Yetiştirilen meyveler ise; elma, armut, Trabzon hurması, dut, kiraz, vişne, erik, kestane, ceviz, kivi ve çilektir.

Hayvancılık: Hayvancılık daha çok aile işletmeciliği şeklinde yapılmaktadır. Toprakların darlığı, mevcut toprakların halkın geçimini sağladığı tarımsal ürünlerin ekimine ayrıldığı ve hayvanlar için yeterli otlakların olmaması nedeniyle hayvancılık yeterli düzeyde değildir. İlçedeki büyük baş hayvanlar 5.500 baş olup, küçükbaş hayvanlar 2.500 baştır. Eskisine oranla inek, koyun, keçi ve özellikle at, katır ve merkep sayısında oldukça yüksek seviyede azalma olmuştur. İç kesimlerde arıcılık, kıyı kesimlerde ise balıkçılık önemli bir uğraş alanıdır.

Ekonomi: İlçenin başlıca geçim kaynağı tarım, hayvancılık, fındık ve balıkçılık ve arıcılıktır. İlçede bir organize sanayi bölgesi ile çeşitli mandıralar bulunmaktadır. Şehir, taş fırınlarında pişen Vakfikebir ekmeği ve tereyağı ile ünlüdür. İlçedeki süt üretimi Ketaş Gıda San. Tic. A.Ş. , İskenderoğlu Koll. Şti. ve Karadeniz Kardeşler Gıda San. Tic. A.Ş. adındaki tesislerde işlenmektedir. İlçedeki süt üretimi yıllık 8.000 ton, et üretimi 650 ton, tereyağı üretimi 370 ton, peynir üretimi 950 ton ve bal üretimi 70 ton, çay üretimi 3.400 tondur.

1871 yılından beri Pazartesi günleri alış-veriş için ilçe merkezinde pazar kurulmakta ve mahalli ürünler bu pazarda tüketime sunulmaktadır. 1998'den beri her hafta Cuma günleri ilçe merkezinde üretici pazarı kurulmaktadır.

Limanı: Büyükliman koyu, karayele kısmen kapalı olup, denizciler için iyi sayılan bir demir atma yeri olarak söylenir.

Tarihî Yerler:



GELİDA KALESİ¹¹⁰

Giresun'u Rize'ye bağlayan devlet kara yolunun hemen sol tarafındadır. Gelida ya da Kiliye adıyla anılan küçük tabya kalıntıları Çarşıbaşı ilçe merkezinin 1-1,5 km batısında, Vakfikebir'in Yalıköy Beldesi'nin sınırında doğal bir kayalık burun üzerinde 13-14. yüzyıllarda kolonistler tarafından kurulmuştur. Ancak araziyle bütünleşen bu savunma yapısının kesin olarak hangi tarihte hangi amaçla yapıldığı bilinmemektedir. Bazı yabancı araştırmacıların görüşlerine göre tabyanın yapılma amacının körfezin güvenliğinin sağlanması için Ortaçağda 13-14. yüzyıllarda da kurulmuş gözetleme veya nöbetçi kulesi ya da garnizon tabyası olabileceğini söyleniyor.

Kare planlı tabyaların bugün sadece batı ve kuzeybatısında ki birer bölümü en fazla 6 metre yüksekliğe kadar ayakta. Ayakta olan bir kıvrımlı iki duvar, Horasan harçlı yapılmış olup oldukça düzensiz bir taş işçiliğine sahiptir. İrili ufaklı gri ve siyah renkli taşlar düzgün kesilmemiştir. Duvarların iç yüzeyleri de aynı taşlar gibi düzgün değil, girintili-çıkıntılı bir düzleme sahiptir. İç yüzeyinin bazı yerlerinde ahşap hatıl izlerine ve küçük kiremit parçalarına rastlanmaktadır. Duvarların

¹⁰⁹ Melih Yıldız, <http://www.kelimeatolyesi.com/gelida-kalesi/> (22/03/2014)

¹¹⁰ Melih Yıldız, <http://www.kelimeatolyesi.com/gelida-kalesi/> (22/03/2014)

kalınlıkları da birbirinden farklıdır. Kuzeybatıda ki bir kıvrımı yapan duvarın doğuda oturduğu temel 2 metreye yakın bir kesit vardır. Tabyanın üst kısımlarında ki duvar kalınlığı ise daha incedir. Bazı bölümleri yabancı otlarla kaplıdır. Fakat tabyayı oluşturan ve büyük bölümü yıkılan duvarların temel izleri görülebilir niteliktedir. Arazinin büyük bir bölümü yabancı otlarla kaplı olduğu için tam bir plan çıkaramamakla birlikte; tabyanın biçimini arazinin doğal yapısını deniz üzerinde çıkıntı yapan yüksek burunun belirlemiştir. Kuzeyde kayakların bitiminde başlayan duvarlar, batıda güneye doğru yükselerek devam ederken; güneyde arazinin en yüksek noktasından doğuya doğru döner. Burada küçük bir içyapının (kulenin) bulunduğu söyleniyor. Tabyaya giriş kapısının da buradan olması muhtemeldir. Duvarlar daha sonra kuzeye kayalık üzerine doğru kıvrım yaptığı düşünülürse kareye yakın bir plan ortaya çıkmaktadır.

Kale Köy: Çarşıbaşı ilçesinin 4 km batısında olup, nüfus 460, hane sayısı 282'dir. Kale Köyü'nün kuzeyinde Karadeniz, doğusunda Çarşıbaşı ilçesi, batısında Yalıköy Beldesi, güneyinde Vakfıkebir/Çavuşlu Köyü bulunmaktadır. Köyün eski adı (Rumca) Makrımanos'tur. Altmışlı yıllarda köy ve kasaba adlarının Türkçeleştirilmesi sırasında, deniz kenarında bir tepenin üzerinde bulunan Klita kalesinin varlığından dolayı Kaleköy adı verilmiştir. Ayrıca köy sınırları içerisinde yedi adet tepe bulunmasından dolayı Yedikıran (Yeditepe) denilmiştir. Bunun dışında köyün bir diğer ismi Rumca kestane suyu anlamına gelen kastanostur.

III.3. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂMESİ'NDE YOROZBURNU KALESİ (ÇARŞIBAŞI)

Evsâf-ı kal'a-i Yorozburnu : Leb-i deryâda bir kayalı burun üzre şekl-i murabba' bir küçük Şeddâdî binâdır. Cânib-i erba'asında ma'mûr kurâları vardır. Rûm keferelerinden bir papas binâsı olmağ ile Yoroz kal'ası derler.

..... (2 satır boş)

Andan (---) mil, [248b]

III.3.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

Yorozburnu Kalesi'nin Özellikleri:¹¹¹ Deniz kıyısında bir kayalı burun üzerinde kare şeklinde küçük gayet sağlam bir yapıdır. Dört tarafında bayındır köyleri vardır. Rûm keferelerinden bir papaz yapısı olduğundan Yoroz Kalesi derler.

.....(2 satır boş).....

Buradan [~10]¹¹² mîl,

III.3.2. ÇARŞIBAŞI'NIN BUGÜNKÜ DURUMU¹¹³

Çarşıbaşı, Trabzon ilinin bir ilçesidir. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Trabzon-Giresun sahil yolu üzerinde, Trabzon'un 34 km batısında bulunur. Eski adı İskefiye'dir.¹¹⁴ Bu ad 1962'de değiştirilmiştir. Vakfikebir ' de kurulan pazara gidecek olan insanların konaklama yeri olduğu için Çarşıbaşı'na Pazarönü'de denilmekteydi.

¹¹¹ "Yoroz (Burnu): Giresun yakınlarında. Yoros adı, Helen dilinde Hieron Oros (tapınak dağı, kutsal dağ) adından bozmadır. Bu Hieron Oros'u Rodoslu Apollonios anmıştır." (UMAR, Bilge a.g.e s. 821.)

¹¹² Yoroz ile Akçakale Köyü arası 16 km'dir. 16000/1609=9,9 mil eder.

¹¹³ Bilgilerin kaynağı aşağıdaki adreslerdir.

<http://www.carsibasi.bel.tr/Sayfalar.asp?id=20> (23/03/2014)

<http://www.carsibasi.gov.tr/Sayfalar.asp?id=10> (22/03/2014)

¹¹⁴"İskefiye: Trabzon ili Vakfikebir ilçesine bağlı bucak merkezi iken şimdi kendisi de ilçe merkezi yapılan Çarşıbaşı kasabasının eski adı. Eski Helen dilinde 'kayık' anlamına gelen skaphe'den gelmekte" (UMAR, Bilge a.g.e s. 347.) "İskefiye, Yunanca Scepto kelimesinde gelmektedir. Hendek, siper kazma, toprak işçiliği, yıkmak, yerle bir etmek, tekne, yalak, maslak, sahan, gemi anlamlar vardır. (KARAGÖZ İlyas, a.g.e, s. 361.)

Çarşıbaşı ise Vakfıkebir'e bağlanmış ve bu bağlılık uzun süre devam etmiştir. Çarşıbaşı, 1944 yılında bucak olmuş, 1954 tarihinde Çarşıbaşı Belediyesi kurulmuş ve 1991'de ilçe olmuştur. 15.814 nüfusu vardır.¹¹⁵

Tarım: Arazi yapısı dağlık olan ilçenin yapısına uygun tarım ürünleri yetiştirilmektedir. Başlıca tarım ürünleri fındık, çay, mısırdır. İlçede mısır ekimi yapılmasına rağmen yetersidir. Bunun nedeni mısır tarımında geleneksel metotların kullanılması ve yöre içinde tüketilmesidir. Çarşıbaşı'nda, her ailenin kendi ihtiyacına göre belirli sebze çeşitlerini yetiştirdiği görülmektedir. İlçede, karalahana, salatalık, domates, marul, biber, patlıcan, patates, maydanoz gibi sebze çeşitleri yetiştirilmektedir. Taze fasulye başta olmak üzere bazı çeşitler az da olsa pazara getirilip satılmaktadır. Armut, elma, erik, kiraz, incir, dut, karayemiş, kestane, ceviz, turunçgil gibi meyveler yetiştirilmektedir.

Hayvancılık: İlçede büyükbaş hayvanlardan sığır, küçükbaş hayvanlardan koyun ve keçi, tavuk bunların yanı sıra fazla olmamakla birlikte iç kesimlerde arıcılık da yapılmaktadır. Ayrıca balıkçılık özellikle Yoroz'da önemlidir. Mezgit, istavrit, palamut, lüfer, çinekop, sarkan, kalkan, barbun, kefal, tirsı, izmarit, hamsi avlanmaktadır. Son yıllarda balıkçılıktan deniz salyangozu avcılığına yönelme görülmektedir.

Ekonomi: İlçe ekonomisi tarım, hayvancılık, balıkçılık ve arıcılığa dayanır. İlçede yetiştirilen tarım ürünlerinin ve hayvansal ürünlerin fazlası ilçe pazarlarında satılmaktadır. Ekonomi gelir sağlayan fındık ve çay ilçe ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. İlçede 40'a yakın büyük, 80 civarında küçük balıkçı teknesi bulunmaktadır. İlçede 2 adet balık unu ve yağı fabrikası ile 1 adet işleme değerlendirme tesisi (işlenmiş ve dondurulmuş ürün) mevcut olup bu tesislerde mevsimlik olarak ortalama 80-100 kişi çalışmaktadır. Ayrıca ilçede 3 adet işleme değerlendirme tesisi bünyesinde, 2 adette sadece soğuk hava deposu vasfında 5 adet soğuk hava deposu bulunmaktadır.

Limanlar: Çarşıbaşı'nda 2 adet liman bulunmaktadır. Bu limanlarda mevsime göre balıkçı gemileri ve tekneler bulunmaktadır. Limana bağlı balıkçı gemilerinin bir kısmı uluslararası sularda avcılık yapabilecek donanıma sahiptir.

¹¹⁵ 2013 www.tüik.gov.tr. (17/03/2014)

Ulaşım: İlçede karayolu ulaşımı gelişmiştir. Eski zamanlarda deniz ulaşım da yapılmaktaydı. Fakat karayolu ulaşımının gelişmesiyle, deniz yolcu taşıma amacıyla kullanılmamıştır. İl sınırları içerisinde bir hava limanı bulunmaktadır.

Fener(Yoroz) Köy: Trabzon ilinin Çarşıbaşı ilçesine bağlı bir köydür. İlçeye uzaklığı 4 km'dir. 428 hanesi, 1026 kişilik nüfusa sahiptir. Yoroz (Fener Köyü) adını Fransızlar tarafından inşa edilen Yeros Fenerinden almıştır. Daha sonra köyün adı Fener olarak değiştirilmiştir. Erozyona uğramış tarihi kalesi vardı ancak bugün kalıntılara rastlanılmamaktadır.

III.4. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂMESİ'NDE AKÇAABAT KALESİ¹¹⁶

Evsâf-ı kal'a-i Ahça-âbâd : Tarabuzun hük-
münde ma'mûr [u] âbâdân nâhiye-i kübrâdır.
Başka subaşısı vardır. Kal'ası leb-i deryâda şekl-i
muhammes Şeddâdî binâdır. Bu dahi Rûm keferesi
binâsıdır, ammâ bânîsf ismi ma'lûmımız değildir.

..... (2 satır boş)
Andan (---) mil,

III.4.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

Akçakale Köyü Kalesi'nin Özellikleri: Trabzon'a bağlı bakımlı ve bayındır büyük nahiyedir. Başka subaşısı vardır. Kalesi deniz kıyısında beşgen şekilli gayet büyük ve sağlam bir yapıdır. Bu da Rûm keferesi yapısıdır, ama yapanın ismini bilmiyoruz.

.....(2 satır boş).....

Buradan [4]¹¹⁷ mîl,

¹¹⁶Hermonassa: Helen dilindedir. Hermes, Anax (efendi, buyruk yürüten) kelimelerinden türetilmiştir. Buyruk Yürüten Hermes (in kenti) demektir." (UMAR, Bilge, a.g.e s. 316)

¹¹⁷ Akçakale Köyü ile Akçaabad merkezinin arası 7 km'dir. $7000/1609=4,3$ mil eder.



118

III.4.2. AKÇAABAT KALESİ'NİN BUGÜNKÜ DURUMU

Akçakale Beldesi, Akçaabat'ın 7 km batısında, Trabzon'a ise 22 km uzaklıktadır. Akçakale'nin halen duvarları durmaktadır. Tarihi kalenin yapımına 1195-1204 yılları arasında başak bir kaynak ise 1297-330 yılları arasında yapılmış olduğunu göstermektedir. Bu tarihi kayıtlara göre Akçakale'nin 800 yıldan daha eski bir tarihe sahip olduğu görülmektedir.

Kale, Trabzon'da prenslik yapan II. Alexios tarafından yaptırılmıştır. II. Alexios 1340-1390, Kordyle'de (Akçakale) bir Phokas Kilisesi ile yanında bir manastır kurdu muştur. Kale denize yakın bir tepe üzerinde bulunur.

1461 yılında Trabzon, fethedildiği zaman kalenin Rum halkı 6 yıl gibi bir süre daha burayı savunmuştur. Fâti h Sultân Mehmet'in komutanlarından Mahmut Paşa tarafından kale bu savaş sonucunda ele geçirilmiş ve Mahmut Paşa burada şehit olmuştur. Mahmut Paşa bu kalede defnedilmiştir. Ancak kalenin yıllarca bakımsız kalmasından dolayı mezarının yeri belli değildir.19. yüzyıl Osmanlı resmi kaynaklarında, Larhana Köyü'ne bağlı görünen Akçakale bu yüzyılda kale harabesi durumunda idi.

Kalenin duvarlarının çoğu kısmı yıkılmasına rağmen; yapı özelliğini halen korumaya devam etmektedir. Harap durumda bulunan kale surları ve burç, dış etkilerden kalın ve yüksek duvarları sayesinde korunmuştur. Deniz tarafındaki surların testere dişleri gibi sıralanan mazgallarla korunduğu anlaşılmaktadır. Kale 2006 yılına kadar özel mülkiyet olarak sahipli idi. Bu sahiplik 1953 yılından itibaren süregeldiği tahmin edilmektedir. Kale, 2006 yılından itibaren kamulaştırılmıştır.

¹¹⁸ <http://www.akcakale.bel.tr/Sayfalar.asp?id=25> (24/03/2014)

Hatuniyye Vakfiyesi: Gülbahar Hatun Camii, Büyük İmaret Cami, Hatuniye Camii adları ile bilinir. Yavuz Sultan Selim tarafından annesi Gülbahar Hatun adına 1514 yılında Trabzon'da yaptırılmış bir camidir.

Gülbahar Hatun Camii kendi adıyla anılan mahallede Atapark'ın güneyinde yer alır. Zamanla, etrafındaki medrese, imaret, mektep, dar'l-kurra ve türbe ile bir külliye oluşturmuştu. Bugün diğerleri yıkılarak sadece doğusundaki Türbe ayakta kalmıştır.

III.5. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂMESİ'NDE AKÇAABAT

Evsâf-ı Polata bâzârı : Bu dahi Tarabefzûn hükmünde nâhiye ve subaşılıktır. Etrâf [u] eknâfında niçe yüz pâre ma'mûr ü âbâdân kurâlar olmağıla bu vâdide haftada bir bâzâr-ı azîm olur kim on bin âdem cem' olur ve bu mahalde olan büleyde-i ma'mûre-i Tarabefzûn'da Hâtûniyye nâmıyla ma'rûf Selîm Hân-ı Evvel vâlidesinin evkâfıdır. Mütevellî subaşı hükm eder. Ve bunda bir limân-ı azîm vardır. Bahr-i siyâh mellahları mâbeyninde Polata limanı demekle meşhûr-ı âfak liman-ı ma'mûredir. Ve sekiz rûzgârdan emîn a'lâ demir tutar yataklı liman-ı latîfdir. (---) Andan (---) mil

III.5.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

Polata¹¹⁹ Pazarı'nın Özellikleri: Bu da Trabzon hükmünde nâhiye ve subaşılıktır. Çevresinde ve dolaylarında yüzlerce bayındır ve şenlikli köyler olduğundan bu vadide haftada bir büyük pazar olur ki on bin insan toplanır ve bu mahalde Trabzon'a bağlı olan bakımlı ve şenlikli yerleşim yerleri Hâtuniyye adıyla bilinen Sultân I. Selim Hân'ın annesinin vakıflarıdır. Mütevellî subaşı hükm eder. Ve burada bir liman vardır. Karadeniz gemicileri arasında Polata Limanı demekle çok tanınmış bakımlı ve iyi bir limandır. Sekiz rûzgârdan korunmuş, iyi demir tutar sakın hoş bir limandır. [8]¹²⁰ Buradan mîl,

¹¹⁹ "Polathane: Trabzon'a bağlı ilçe merkezi Akçaabat'ın daha önceki adı, Osmanlı döneminde buraya Akçaova'da denirdi. Büyük Larousse'a göre kasabanın en eski adı Platana'dır; demek, Polathane, bunun Türkleşme döneminde çarpıtılmış biçimidir. Plinde atana adı, Hellen dil 'çınar' anlamındaki Platonos'la ilgili görünüşüne rağmen, o dilinden değildir. Belli ki bu da, daha eski, Luwi dilinin ve ardıllarının wana/ana takısıyla türetilmiş bir adın Helenleşme döneminde çarpıtılmış biçimidir." (UMAR, Bilge, a.g.e, s. 671.) "Platana, Helen dilinde Platanos-Çınar anlamındadır. Ancak Helen ve Luwi dillerinden değildir. Ermeni dilindedir. (KARAGÖZ, İlyas, a.g.e, s. 65.)

Şakir Şevket Pulathane sözcüğünün kökenini şöyle açıklar: "Trabzon Hükümeti putperestlerin elinde iken bu kasaba halkı platane denilen kavak ağacına taptığından bucağın adı o ağacın adından gelmektedir."

Bijışkyan (1817) seyahatnamesinde kentin adı hakkında şu açıklamayı yapmıştır: "Platana, altı mil uzakta Yoros Koyu'nun içinde bir kasabadır. Platana çınar ağacı demektir, çünkü eskiden bura halkı aynı ağaca tapardı. Bununla beraber, bazıları Polathane yani 'demir fabrikası' olarak zikreder"

¹²⁰ Akçaabat ile Trabzon arası 14 km'dir. 14000/1609=8,7 mil eder.

III.5.2. AKÇAABAT'IN BUGÜNKÜ DURUMU¹²¹

Doğusunda Trabzon, batısında Çarşıbaşı, güneyinde Düzköy, Maçka ile çevrilidir. Akçaabat, yörede bulunan yaylaların geçiş noktasındadır.

Şehrin bugünkü ilçe merkezinin olduğu yere Pulathane, çevresine ise Akçaabat denirdi. Bu kelime Polathane biçiminde de söylenmiştir. Kelime tarihsel süreç içerisinde Platona, Polta ve Polathane gibi farklı şekillerde söylenerek günümüze gelmiştir. Pulathane ile Akçaabat adı uzun süre bir arada kullanıldı. Pulathane' deki Rumlar kavak ağacına taparlardı. Rum dilinde pulathane kavak ağacı anlamına gelirdi. Kavak ağacına tapan bu insanların yaşadığı bu bölgeye Pulathane denirdi. MÖ 500 yıllarında yöreyi ele geçiren İranlıların sabahın ilk saatlerinde Akçaabat'a girdiklerinde beyaz badanalı evler görünce buraya parlayan yer anlamına gelen Akçaabat adını verdikleri rivayet edilir. Fakat bu rivayeti doğrulayan deliller fazla değildir. Adla ilgili diğer görüş ise, halkının zengin oluşu nedeniyle 'Abat olmuş zengin' anlamına gelen 'Akçaabat' adını almıştır. Akçaabat kelimesinin aslı Akçeâbad'dır. Akçaabat adına ilk kez 1486 yılında Trabzon Sancağı Tapu Tahrir Defteri'nde rastlanmıştır. Günümüzde sadece Akçaabat adı kullanılıyor. Akçaabat 1887'de Trabzon iline bağlı bir kaza (ilçe) merkezi oldu. İlçe merkezinde 9 adet belde 56 adet mahalle bulunmaktadır. Nüfusu 113. 117 kişidir.¹²²

Tarım: Fındık, zeytin, tütün ilçenin önemli tarım ürünleridir. Yetiştirilen sebzeler; kıvrıcık, maydanoz, patates, mısır, fasulyedir. Yetiştirilen meyveler ise; elma, armut, turunçgil, dut, incir, kestane, ceviz, kiraz, kivi, çilektir.

Hayvancılık: Hayvancılık daha çok aile işletmeciliği şeklinde yapılmaktadır. İlçede büyükbaş hayvanlardan sığır, küçükbaş hayvanlardan koyun, keçi, tavuk mevcuttur. İç kesimlerde arıcılık, kıyı kesimlerde ise balıkçılık önemli bir uğraş alanıdır.

Ekonomi: Akçaabat köftesinin şehrin ekonomisi içerisinde yeri büyüktür. Diğer yandan tarım ve hayvancılık ekonomik açıdan önemlidir. İlçenin tereyağı meşhurdur. Akçaabat'ta Salı günleri kurulan Akçaabat Halk Pazarı'da bölgenin

¹²¹ <http://akcaabat.meb.gov.tr/www/akcaabat/icerik/238> (24/03/2014)

<http://www.akcakale.bel.tr/Sayfalar.asp?id=25> (24/03/2014)

<http://www.akcaabat.gov.tr/tarim/fig-macar-figi.html> (24/03/2014)

¹²² 2013 www.tuik.gov.tr. (22/03/2014)

sebze, meyve ve hayvansal ürün ihtiyacını karşılayan önemli bir ticari merkezdir. Şehrin değişik yerlerinde hayvansal ürünlerin işlendiği işletmeler mevcuttur. Özellikle kıyıları balık varlığı bakımından oldukça zengin olduğundan balıkçılık yaygındır. Tarımsal üretim içerisinde tütünün yeri büyük olup Doğu Karadeniz’de tütünün yetiştiği tek yerdir.

Limanı: Karadeniz kıyısındaki en önemli limanlardan biri olması nedeniyle tarihin her döneminde Akçaabat'ın ticari hayatı canlı olmuştur.

Ulaşım: Karayolu ulaşımı doğu-batı yönünde gelişmiştir. Deniz yolu ulaşımı yapılmamaktadır. İlde Hava Limanı bulunmaktadır.

III.6. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂMESİ'NDE KALATİMANA DERESİ

Kalatimana deresi : Tarabzan dağlarından tulû' edüp bu Polata kurbunda Karadeniz'e mahlût olur. Andan (---) mil

III.6.1. GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

Kalatimana Deresi: Trabzon dağlarında doğup bu Polata yakınında Karadeniz'e karışır. Buradan (...) mil

III.6.2. BUGÜNKÜ KALENİMA¹²³ DERESİ

Trabzon ili içinde, Akçaabat ilçesine yakın bir konumdadır. Söğütlü adıyla da anılır. Koordinatları ise 41.00 enlemi ve 39.58 boylamıdır.¹²⁴

¹²³ “Pontos Ansiklopedisi’nde Kale-nemas, yörenin en büyük deresi olarak gösterilir. Sözcük iki kısımdan oluşur. kala ve nema, Yunanca’da Kalos, ‘iyi, güzel’ anlamındadır. Nema sözcüğü Pontos Leksikonu’nda kökeni belirsiz olarak verilir. Anlamları arasında ‘en yüce varlık’ anlamı dikkat çeker. Çünkü, yukarıda geçtiği gibi, Yunan yakınlarında yörenin en büyük deresi olarak tanınır. Yani, Nema sözcüğünün kutsallık anlamı da vardır. Osmanlıca kullanılan ‘nema’ sözcüğü ‘artma, çoğalma, büyüme, uzama’ anlamındadır. Yunanca kala sözcüğünün anlamları arasında Tanrıyı anımsatan yüce varlık sözcüğü yörenin çok tanrılı dinler dönemindeki varlığını bildirir. Nema sözcüğü ise yörenin verimli olmasından gelir.” (KARAGÖZ, İlyas, a.g.e, s. 70.)

¹²⁴ Bkz. <http://www.haritatr.com/harita/Kalenima-Deresi/66369> (24/03/2014)

III.7. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂMESİ'NDE SİRE DERESİ

Menzil-i Sire deresi : Ma'mûr ve müzeyyen kurâları vardır. Cümle ahâlîleri meneksile kayıklar

ile Tarabefzûn'a bâzâra varup gelirler. Ta'ife-i Rûm ve müslim re'âyâları vardır. Bu büleydeler Tarabun'un cânib-i cenûbuna vâki olmuş kurâlardır.

III.7.1. GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

Sire Deresi Menzili: Bakımlı ve bayındır köyleri vardır. Bütün halkı meneksile kayıklar ile Trabzon'a pazara gidip gelirler. Rum ve Müslüman halkı vardır. Bu yerleşim yeri Trabzon'un güney tarafında kurulmuş köylerdir.

III.7.2. BUGÜNKÜ SERA DERESİ¹²⁵

Sera Gölü, Trabzon'un Akçaabat ilçesi sınırları içerisinde bulunan bir heyelan set gölüdür. Göl, Yıldızlı ve Derecik belediyelerinin arasında yer alan Derecik Vadisi'nde oluşmuştur. İsmi hudutları içerisinde olduğu Yıldızlı'nın eski adı olan Sera'dan almıştır. Göl, aşırı yağış sonucu 1950'de Derecik Vadisi yamaçlarından kopan büyük kayaların vadi tabanını tıkaması sonucu oluşmuştur. Kopan parçaların bazıları o kadar büyüktür ki, günümüzde dahi kopmaların yaşandığı bu bölgeler anlaşılabilir. Bu kopmalar vadide derin uçurumların oluşmasına neden olmuştur ve kopmaların olduğu gün küçük çapta yerel bir deprem oluşmuştur. Göl on sekiz günde tüm halini almış, yöre halkı bizzat bir gölün oluşumuna tanıklık etmiştir.

¹²⁵ “SERA-SOR/YILDIZLI: Pontos dilinde hareketli dans, horon oynayanların bölgesinden akan Sera deresinden söz edilir. Adın o dere çevresinde oynanan sera horonundan aldığı söylenir.” (KARAGÖZ, İlyas, a.g.e, s. 76.)

Bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Sera_G%C3%B6l%C3%BC (24/03/2014)

III.8. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂMESİ'NDE TRABZON

III.8.1. DOÇ. DR. YÜCEL DAĞLI'NIN TESPİTİNE GÖRE EVLİYA ÇELEBİ'NİN ŞEHİR TANITIM PLANI

1. Şehrin tarihi, isminin kaynağı, özellikleri
2. Kalesinin özellikleri
3. Varsa iç kalesinin şekilleri
4. Şehrin anlatılması
5. Mahallelerinin isimleri
6. Seçkin saraylarının adetleri ve isimleri
7. Camilerinin özellikleri
8. Mescitlerinin anlatılması
9. Kur'an darulkurralarının anlatılması
10. Peygamber darülhadislerinin anlatılması
11. Ebced okuyan çocuk mekteplerinin anlatılması
12. Şanlı derviş tekkelerinin anlatılması
13. Kırk Nisa hikayesi
14. Hayat suyu çeşmelerinin anlatılması
15. Sebilhanelerinin anlatılması
16. Kervansarayların anlatılması
17. Tüccar ve esnaf hanlarının anlatılması
18. Çarşı pazarının özellikleri
19. Ana cadde dükkânlarının anlatılması
20. Önemli çarşılar teker teker anlatılır
21. Yaşlı ve gençlerinin yüz renklerinin anlatılması
22. Mahublarının özellikleri
23. İleri gelenlerin ve seçkinlerin anlatılması
24. Usta tabiplerinin anlatılması
25. Usta cerrahların anlatılması
26. Şeyhlerinin anlatılması
27. Şairlerinin anlatılması
28. Ermişlerinin ve meczuplarının anlatılması
29. Erkek ve kadınlarının giyeceklerinin anlatılması
30. Halkın dillerinin anlatılması
31. Cana can katan güzel esen havasının anlatılması
32. Beldenin ikliminin anlatılması
33. İmâristanının taliinin anlatılması

34. Evlerdeki tatlı su kuyularının anlatılması
35. Tatlı su nehirlerinin anlatılması
36. İbret verici yapıların anlatılması
37. Hamamların anlatılması
38. İleri gelenlerin özel hamamlarının anlatılması
39. Erkeklerin isimlerinin yazılması
40. Kadınlarının isimleri
41. Kölelerinin isimleri
42. Cariyelerinin isimleri
43. Kiliselerinin isimleri
44. Güzel havasının özellikleri
45. Hububat ürünlerinin anlatılması
46. San'atları ve kazançlarının anlatılması
47. Yiyeceklerinin anlatılması
48. Susuzlukları giderici içeceklerin anlatılması
49. Meyvelerinin anlatılması
50. İmâret aşevinin anlatılması
51. Cennet bahçelerinin anlatılması
52. İrem bağları gibi mesire yerlerinin anlatılması
53. Kayseri külliyesi enlem boylam ve çevresini kuşatan şehirler, geliş gidiş yolları vb.
54. Belli başları dağları, ovaları, nehirleri ve diğer acaip eserleri bildirir
55. Diğer ibret verici olaylar
56. Büyük ermişlerin nur dolu kabirlerini bildirir

III.8.2. DOÇ. DR. YÜCEL DAĞLI'NIN TESPİTİNE GÖRE EVLİYA CELEBİ'NİN ŞEHİR TANITIM PLÂNI VE BU PLÂNA GÖRE TRABZON ŞEHİRİ

1. ŞEHRİN TARİHİ, İSMİNİN KAYNAĞI, ÖZELLİKLERİ

Şehrin tarihi

Evsâf-ı şehri-i azîm ve kal'a-i ma'mûr-ı kadîm
Vilâyet-i Legzi [Lezgi], Belde-i Tarabefzûn

hamâhallahu min âfâti'd-dehri'd-denîyyi'l-gerdûn

İbtidâ bânisi İskender-i Kübrâ asrında (---) (---)
(---) kral binâ etdükde lisân-ı Yunanîde ismi (---)
(---) idi. Ba'dehu sene (---) târîhinde Rûmeli'nden
Ceneviz küffârı istîlâ edüp lisân-ı Frenk'de ismi (---)
(---) idi.

Ba'dehu sene (---) târîhinde Azerbaycân sâhibi
Sultân Hasan, dest-i Ceneviz'den feth edüp ismine
Tarab-zen dediler. Zirâ içinde hâkimi, ehl-i zevk bir
krala avret olmağıla Tarab-zen dediler. Ba'dehu
Timur hâdisesinde Sultân Hasan, Mâverâu'n-nehr'e
Timur Hân istikbâline müteveccih oldukda küffâr
hâksâr-ı dûzah-karâr olıcak İslâmbol Tek[f]uru
Rûm Kostantin fırsat bulup istîlâ etdiler. Ba'dehu
sene 878 târîhinde Ebü'l-Feth Sultân Mehemmed
{İbtidâ deryâdan Tarabefzûn'u feth etdi kim (...)
(...) (6 sene sonra Uzun Hasan) (...)} Mehemmed
{Hân İslâmbol'dan donanma-yı hümâyûn ile kal'a-i
Tarabefzûn'a gelüp andan deryâ-misâl asker-i bî-
pâyân ile Canha yollarından} Uzun Hasan ile
Tercan sahrâsında ceng-i azîm edüp Sultân Hasan'ın
kırk bin askerin dendân-ı tîğdan geçirüp Sultân
Hasan münhezimen kal'a-i Azerbaycân'a firâr edüp
ol feth-i fütûha "*Butlânu keydü'l-hâyinîn*" târîh
olmuşdur sene 878. Diğêr târîh ¹ وينصرک الله نصرأ عزیرأ
{âyet-i şerîfi târîhdir} sene 878. Sultân Murâd-ı
Evvel'in Kosova cenginden sonra Ebü'l-Feth'in bu
gazâsı gibi Âl-i Osmân'da bir gazâ-yı ekber olma-
mışdır. Bu gazâdan on üç {sene mukaddem Sultan}
Ebü'l-Feth Mehemmed Hân deryâ-misâl asker ile
berren ve bahren Tarabzen üze çöküp hâh [u] nâ-
hâh yetmiş günde Rûm keferesi destinden sene 865
târîhinde feth edüp âb [u] hevâsının letâfetinden
hazz edüp bu şehrin ismine Tarabefzûn dediler.
Hakkâ ki ayş u ışret yeridir. Bir ismi dahı şehri-
Bâtum'dur ve bir ismi şehri- Lezgi'dir ve bir ismi
Tarabzen'dir. Galat-ı meşhûru Tırabzen'dir. Ba'zılar
Tarab-efsûn derler ve niçeler Tarabozan derler
ammâ lüğat-i sahîhi Tarabefzûn'dur. Ba'de'l-feth
Mehemmed Hân taht edinüp sikke kesüp hutbe
tilâvet edüp üç sene bu şehre sâkin olup cânib-i
şimâlinde olan Gürcîstân Mikrîlistân ve Abazîstân'ı
bî'l-cümle mutf' [ve] münkâd edüp Şehzâde
Bâyezîd Hân'ı hâkim edüp bi'z-zât kendüleri taht-ı
sâlisi olan İslâmbol'a gitdiler. Ba'dehu Bâyezîd-i

¹ Kur'ân, Feth, 3; "Ve sana kimsenin güç getiremeyeceği
şekilde yardım eder".

Velî müstakil pâdişâh olup oğlu Selîm'i bu Tarabefzûn'a hâkim edüp Selîm Hân iki kerre bu şehirden karşı Kırım'a geçüp Tatar askeriyle babası üzre hurûc edüp bir kerre Varna altında ceng edüp münhezim oldu. Bir kerre yine Edirne kurbunda cidâl edüp münhezim olup Varna'dan gemiyle Tarabefzûn'a geçüp oğlu Süleymânı kâ'im-makâm edüp kendüsi tebdîl-i câme diyâr-ı Acem'e varup Şâh İsmâ'îl ile şatranç oynayup andan me'zun olup Bağdâd'a, andan İmâm-ı Alî'ye, andan huccâc-ı Acem ile Mekke'ye, andan Medîne'ye, andan Mısır'a gelüp Ebu's-su'ûd Cârihî ve Hazret-i Merzûk Kifâfî ile müşerref olup "*Yâ Selîm, rûh [249a] ile'r-Rûm, ile'l-Acem tecî ale'l-Mısır*"¹ buyurduklarında du'â-yı hayrlarıyla şeref-yâb olup tebdîl-i câme Mısır'ın cümle ahvâlinin Gavri ile gavrine irüp andan yine üçüncü senede Tarabefzûn'a gelüp Âsitâne-i sa'âdet yeniçerisiyle yek-dil [ve] yek-cihet olup yine Tarab-efzûn'dan deryâ-misâl Tatar askeriyle Menkli Girây Hân bile gelüp Çorlu sahrâsında pederi Bâyezîd Hân ile ceng edüp hâh u hâh cümle asker bî'at edüp babasını Dimedoka'ya nefy edüp Havsa nâm kasabada babası Bâyezîd Hân merhûm olup Selîm-i Evvel müstakil pâdişâh olup ibtidâ Acem'de Şâh İsmâ'îl ile gazâ-yı Çaldır meşhûr-ı âfâkdır. Andan gazâ-yı Mısır fethi başka tevârîhdır.

Ez-în-cânib Şehzâde Süleymân Tarabozan'da müştakk olup yine anda hâkim idi. Âl-i Osmân'dan dörd pâdişâha bu Tarabefzûn tahtgâh olmuş. Cemî'î düvelde taht-ı kadîm Tarabefzûn'dur. Ba'dehû Süleymân Hân sene (---) târihinde pâdişâh olmağın bu Tarabefzûn maskat-ı re'si olmağıla vâlidesin bu Tarabefzûn'a nefy edüp bu şehri tahrîr edüp Batum sancakların dahı ilhak edüp başka eyâlet etmişdir. İki tuğlu mîr-î mirânlıktır, ammâ zamân-ı Murâd Hân-ı Râbi'de ve asr-ı İbrâhîm Hân'da niçe kerre üç tuğlu vüzerâlara ber-vech-i arpalık mansıb-ı âlî ihsan olunmuşdur. Paşasının, taraf-ı pâdişâhîden kânûn-ı Süleymân Hân üzre 40.000 hâssı vardır. Sancağında on bir subaşısı vardır. Senevî ber-vech-i adâlet on tokuz bin guruş cevz-i ma'dûdu var. Ta'addî ile zabt olursa senevî otuz bin guruş dutar.

Eyâletinde beş sancakdır. Evvelâ livâ-yı Canha ve livâ-yı Batum-ı Zîr ve livâ-yı Batum-ı Bâlâ [ve] livâ-yı Gönnye ve livâ-yı Tırabozon, paşa sancağıdır. Kânûn üzre timar defterdârı [ve] defter kethüdâsı ve defter emîni ve çavuşlar kethüdâsı ve çavuşlar emîni ve timar defterdârı ve mâl defterdârı vardır.

Ve defterdâr-ı timarhâ-yı livâ-yı Batumeyn hâssı 40.299. Livâ-yı Tarabefzûn'da ze'âmet 43 ve timar 226. Ve livâ-yı Batum ze'âmet 13, timar 72. Eyâlet-i Trabuzun'da cümle dört yüz elli dörd kayddır. Kânûn üzre cebelûleri bin sekiz yüz yarar nâmdâr askerdir. Paşasının dahı cebelûleri bin yiğit olur.

¹ Selim! Anadolu'ya ve Acem'e git. Sonra Mısır'a yürü.

Alay beğisi ve çeribaşısı ve yüzbaşlarıyla cümle üç bin müsellah asker olur. Hîn-i seferde bu cümle asker-i pür-silâh Paşa sancağı ve alaybeğisi bayrağı altında eşmek şartıyla ma'mûr [u] âbâdân kurâların senevi (---) (---) yük akçe mahsûlâtların yiyüp sefer eşerler. Nâ-mevcûd bulunsalar ze'âmet [ü] timarları âhara tevcîh olur.

GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

Büyük şehir, eski ma'mur kale Lezgi Vilâyet-i Trabzon Beldesi Allah bu alçak dünyanın kötülüklerinden korusun

İlk binalar Büyük İskender zamanında (...) (...) kral yaptırmıştır.¹²⁶ Yunanca ismi [Trapeza] [Trapezus] idi. Daha sonra (...) târîhinde Rûmeli'nden Ceneviz kâfirleri istilâ etti, Frenk'de ismi (...) (...) idi. Daha sonra (...) târîhinde Azerbaycân sâhibi Sultân Hasan, Ceneviz elinden feth edip ismine Tarab-zen dediler.¹²⁷ Zîrâ içinde hâkimi, zevk sâhibi bir krala avret olduğundan Tarab-zen dediler. Daha sonra Timur hâdisesinde Sultân Hasan, Maverâu'nehr'e Timur Han'ı karşılamaya yöneldiğinde, yüzü toprağa gelip yeri cehennem olası kâfirler İstanbul Tekfuru Rûm Konstantin fırsat bulup işgal ettiler. Daha sonra 878 (1473) târîhinde Fâtih Sultân Mehmet {ilk defa denizden Trabzon'u fethetti¹²⁸ ki (...) (...) (6 sene sonra Uzun Hasan) (...) } Fâtih Sultân Mehmet {Hân İstanbul'dan donanma-yı hümâyûn ile Trabzon Kalesi'ne geldi. Buradan denizler gibi kalabalık bir ordu ile Canha

¹²⁶ Makodonya'nın Trabzon hâkimiyetinin M.Ö 334 -298 yıllarında olduğunu biliyoruz. (Bkz. Trabzon Tarihi Bölümümüze) Trabzon'un Tarihiyle ilgi kaynaklara baktığımızda Trabzon ve çevresinde verimli toprakların, su kaynaklarının, doğal geçitlerin ve ticarete elverişli doğal limanların bulunması gibi pek çok sebeplerle birçok milletin yöreye yerleşmesinde etkili olmuştur. (Prof. Dr. Mehmet ÖZSAİT, "İlkçağ Döneminde Trabzon ve Çevresi"...KÖSE, İsmail, 4000 Yıllık Mirasın Kutsal İzleri, 1. Baskı, İber Matbacılık, 2009, s. 9-22.).

¹²⁷ Trabzon ve Trabzon'un batısının, Uzun Hasan'ın eline geçtiğine dair kaynaklarda bilgiye rastlamadık. Evliya Çelebi'nin bize bu konuda verdiği bilgiler şüphelidir. (SÜMER, Faruk, TDVİA, "Uzun Hasan", C: 42, s. 261-264. , YINANÇ M. Halil, İ.A. , M.E.B C: 1, 1965, s. 250-270.) Ayrıca M.C. Şehbeddin TEKİNDAĞ, "Cenevizlilerin XIV. yüzyılda Leontocastrum (Güzel-saray) adı verilen mahallede oturdukları, imparatorlar üzerinde nüfuz sâhibi oldukları, II. Aleksios zamanında önemli ayrıcalıklar elde ettikleri hakkında bilgiler verir ve II. Aleksios'un Cenevizlilere karşı, tedbir amaçlı kale ile deniz arasındaki bugünkü Mumhâne önüne kadar gelen surları yaptırdığını belirtir." Görüyoruz ki Trabzon, Cenevizliler'in hakimiyetinde değil o dönemde Trabzon İmparatorluğu'nun hakimiyetinde bulunuyordu. (Bkz. M.C. Şehbeddin TEKİNDAĞ, İslâm Ansiklopedisi, "Trabzon", MEB. Yayınları, İstanbul, 1974, s. 439.

¹²⁸ Evliya Çelebi'nin belirttiği tarih Trabzon'un fethinden 12 yıl sonra 11 Ağustos 1473 yılında Uzun Hasan ile Fâtih arasında olan Otlukbeli Savaşı'dır. Trabzon'un fethiyle bir ilgisi yoktur.

(Erzincan) yollarından} Uzun Hasan ile Tercan Ovası'nda büyük bir savaş edip Sultân Hasan'ın kırk bin askerini kılıçtan geçirince Sultân Hasan yenilgiye uğramış olarak Azerbaycân Kalesi'ne kaçtı. O büyük fethi ; “ Butlânu keydü'l-hâyinîn” târih olmuştur. Sene 878 (1473). Diğer târih وینصرک اللہ نصرأ عزیزاً¹²⁹ {âyet-i şerîfi târihidir} Sultân I. Murad'ın Kosova savaşından sonra Fâtih'in bu savaşı gibi Osmanlılar'da büyük bir gazâ olmamıştır. Bu savaştan 13 sene önce Fâtih Sultân Mehmet Hân denizler gibi kalabalık bir ordu ile karadan ve denizden Trabzon üzerine çöküp isteklerine bırakmadan 70 günde Rûm kâfirleri elinden 865/1461 târihinde fethetti.¹³⁰ Fetihden sonra Fâtih Sultân Mehmet Hân taht edildi. Sikke kesip hutbe okutup üç sene bu şehirde oturarak **[doğu]**¹³¹ tarafında olan Gürcistan, Mikrilistân ve Abazistân'ı tamamen emri altına alıp Şehzâde Bâyezîd Hân'ı hâkim etti ve bi'z-zât kendileri üçüncü taht yeri olan İstanbul'a gittiler.¹³² Daha sonra Sultân Bâyezîd-i Velî bağımsız padişah olunca oğlu Selim'i bu Trabzon'a vali etti.¹³³ Selim Hân iki kere bu şehirden karşı Kırım'a geçip Tatar askeriyle babasına karşı ayaklanarak bir kere Varna altında ceng edip yenildi. Bir kere yine Edirne yakınlarında savaşıp bozguna uğrayarak Varna'dan gemiyle Trabzon'a geçti. Orada oğlu Süleymân'ı kendi yerine bırakıp kendisi kıyafet değiştirerek Acem memleketine varıp Şâh İsmâîl ile satranç oynadı. Oradan izin alarak Bağdad' a, oradan imam-ı Ali'ye oradan İran hacıları ile Mekke'ye, oradan Medine'ye oradan Mısır'a geldi. Buradan Ebusuud Cârîhî ve Hazret-i Merzûk Kıfâfî ile tanışıp “Ey Selim! Anadolu'ya ve Acem'e (İran'a) git. Sonra Mısır'a yürü!” buyurdularında hayır dualarıyla şereflendi. Kıyafet değiştirerek Mısır'ın bütün hallerine Gavrı ile vâkıf oldu. Oradan yine üçüncü senede Trabzon'a gelip Âsistâne-i Sa'âdet (İstanbul) yeniçerisiyle gönül ve

¹²⁹ Fetih Suresi 3. ayet, “Yansurakellahü nesran azîza”, “Ve eşsiz bir zafer ile Allah, sana yardım edecek ve üstün kılacak”tır.

¹³⁰ Evliya Çelebi olayları kronolojik sırada vermemiştir. 1473 Otlukbeli Savaşı'nı Trabzon'un fethinden önce yazmıştır.

¹³¹ Evliya Çelebi'nin metninde şimal olarak yazılıdır.

¹³² Fâtih Sultan Mehmet Trabzon'u fethettikten sonra Trabzon'da kalmamıştır. Kalan kalelerin fethi için Kâsım Beyi görevlendirmiştir. Evliya Çelebi bize bu konuda doğru bilgi vermemektedir. (Bkz. KÖSE, İsmail, 4000 Yıllık Mirasın Kutsal İzleri, 1. Baskı, İber Matbacılık, 2009). 1448'de Şehzâde Beyâzîd Dimetoka'da doğmuştur ve 7 yaşında iken Amasya'ya vali olmuştur. Trabzon'da hakim olduğu bilgisi doğru değildir. (http://tr.wikipedia.org/wiki/II._Bayezid)

¹³³ “I. Selim'in ilk görev yeri Trabzon sancağıdır. Buraya tayin tarihi bazı arşiv belgelerine göre 892 (1487) olmalıdır. Annesi yanında olduğu halde geldiği Trabzon'da 916 (1510) yılına kadar yaklaşık yirmi dört yıl sancak beyliği yapmıştır. (Şahkulu İsyanı sırasında babasına yolladığı bir mektupta yirmi beş yıldır Trabzon'da bulunduğunu belirtmiştir)” (EMECEN Feridun, “I. Selim”, TDVİA, C: 36, s. 407-414)

fikir birliği edip yine Trabzon'dan denizler gibi Tatar askeriyle Mengli Girây Hân¹³⁴ bile gelip Çorlu Ovası'nda babası Sultân Bâyezîd Hân ile savaştı.¹³⁵ İster istemez bütün askerler Selim Hân'a itaat etti. Babasını Dimetoka'ya sürdü. Havsa adlı kasabada babası Bâyezîd Hân vefât edince I. Selim Hân bağımsız padişah olup¹³⁶. İlk olarak, Acem'de Şâh İsmâîl ile Çıldır (Çaldıran) savaşı meşhurdur. Bundan Mısır gazâsı ve fethi başka târihtir. Diğer taraftan Şehzâde Süleymân Trabzon'da doğup, yine orada hakim idi.¹³⁷ Osmanlılar'da dört padişaha bu Trabzon taht yeri olmuş¹³⁸. Bütün devletlerde eski taht merkezi olmuş. Bütün devletlerde eski taht merkezi Trabzon'dur. Daha sonra Süleymân Hân [17 Şevval 926/30 Eylül 1520] tarihinde padişah olunca bu Trabzon doğum yeri olduğundan annesini bu Trabzon'a sürüp¹³⁹ şehri yazdırmış, Batum sancaklarını da ekleyip başka eyâlet etmiştir. İki tuğlu mîr-i mîrânlık¹⁴⁰, ama Sultân IV. Murâd Hân zamanında ve İbrâhim Hân devrinde nice kez üç tuğlu vezirlere¹⁴¹ arpalık¹⁴² üzere yüksek makam olunmuştur. Paşanın, padişah

¹³⁴15. yüzyılda Kırım Hanı olan Mengli Giray aynı zamanda I. Selim'in kayınpederidir. http://tr.wikipedia.org/wiki/I._Mengli_Giray 06/01/2014)

¹³⁵Evliya Çelebi'nin bu kısımda verdiği bilgileri kronolojik bir sıra ile vermemiştir. Olayların zamanları ve yerlerinde bilgi yanlışları vardır. (Bkz. EMECEN, Feridun, "I. Selim", TDVİA, C: 36, s.407-414.)

¹³⁶ Babasının vefatından sonra yeniçerilerin desteği ile tahta çıkan II. Bayezid uzun bir saltanatın sonunda yine yeniçerilerin baskısıyla tahttan çekilmiş ve tahtı I. Selim'e bırakmıştır. I. Selim tahta babası sağ iken geçmiştir. Böylece I. Selim 9. Padişah olarak 1512 (918)'de tahta çıkmıştır. Evliya Çelebi'nin bu bilgisi doğru değildir. (Bkz. EMECEN, Feridun, "I. Selim", TDVİA, C: 36, s.407-414.)

¹³⁷ Şehzade Süleymân Trabzon'da doğmuştur. Fakat Trabzon'da görev almamıştır. (KÖSE, İsmail, KÖSE, İsmail, 4000 Yıllık Mirasın Kutsal İzleri, 1. Baskı, İber Matbacılık, 2009, s. 9-25.)

¹³⁸ Bu bilgi doğru değildir. Trabzon sadece II. Selim'e Paşa Sancağı olmuştur. (Bkz. EMECEN, Feridun, "I. Selim", C: 36, s. 407-414.)

¹³⁹ Kanun'nin annesi Ayşe Hafsa Sultan olup, Trabzon'a sürülen Yavûz Sultân Selim'in annesi II. Gülbahar Hatun'dur. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgi doğru değildir.

¹⁴⁰Mir-i Miran: "Beyler Beyi demektir. Beylerbeylik Osmanlı teşkilâtında valilik mertebesidir. Aynı zamanda askerî hizmetlerden sorumludur." (PAKALIN, M. Zeki, a.g.e, C: II. s. 545.)

¹⁴¹Tuđ: "At kuyruğu bağlanmış ucuna da altın yıldızlı top geçirilmiş mızrak nev'inden alâmet adıdır. Osmanlı'da tuç hükümdarlık, vezirlik, beylerbeylik, sancak beyliği ve daha açık tâbirle askeri vazife ve memuriyet alâmeti idi. Vazifenin derecesine ve önemine göre adedi az veya çok olurdu. Vezirler ise üç tuğlu idi." (PAKALIN, M. Zeki, a.g.e, C: III. s. 522.)

¹⁴²Arpalık: "On dokuz bin dokuz yüz doksan dokuz akçeden ibaret olan timara arpalık, yani sahibinin daima harekete hazır bulundurmaya mecbur olduğü süvari takımının idaresine mahsus 'arpa parası' denilirdi. Sonraları arpalık bir masraf mukabilinde yahut yapılan bir hizmetin karşılığı olarak verilmekteydi." (PAKALIN, M. Zeki, a.g.e, C: I. s. 84.)

tarafından Süleymân Hân kanun üzere 40.000 hâssı¹⁴³ vardır. Sancağında 11 subaşısı vardır. Senelik adalet üzere en çok¹⁴⁴ 19.000 kuruş var.

Eyâletinde beş sancaktır¹⁴⁵. İlk olarak Canha Livası¹⁴⁶, Aşağı Batum Livası, Gönne Livası ve Trabzon Livası, Paşa Livasıdır. Kânûn üzere timar defterdârı¹⁴⁷, defter kethüdası¹⁴⁸, defter emini¹⁴⁹, çavuşlar kethüdası, çavuşlar emini¹⁵⁰ ve mal defterdârı¹⁵¹ vardır.

Ve İki Batum Sancağının timar defterdarının hâssı 40.299. Trabzon Sancağında ze‘âmet 43 ve timar 226. Batum Sancağında ze ‘âmet 13, timar 72. Trabzon eyâletinde tamamı dört yüz elli dört kayıttır. Kânûn üzere cebelüleri¹⁵² bin sekiz yüz yiğit olur. Paşanın da cebelüleri bin yiğit olur. Alay beyisi¹⁵³ ve çeribaşısı¹⁵⁴ ve yüzbaşlarıyla tamamı üç bin silâhlı askerler olur. Sefer vâktide silâhlı askerler paşa

¹⁴³Has: “Yüz bin akçaden fazla hâsılat temin eden timarlara verilen addır.” (PAKALIN, M. Zeki, a.g.e, C: I s. 750.)

¹⁴⁴“Cevz-i ma’dud: sayılı cevizler; mecaz olarak gelir, kazanç. (“Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü”, Robert DANKOFF Katkılarıyla İngilizceden çeviren Semih Tezcan, Türk Dilleri Araştırma Dizisi-37, İstanbul, 2004. Bkz. cucir kelimesine.

¹⁴⁵ “Sancak: Memleketin idarî taksimatından birine verilen addır. Bunun yerine ‘Liva’ ismi de kullanılırdı.” (PAKALIN, M. Zeki, a.g.e, C: III. s. 116.)

¹⁴⁶Liva: “İki alaydan meydana gelen askerî oluşuma ve bu oluşumun kumandanına verilen addır. Eski memleketin mülkî taksimatı şöyle idi: Nahiyeye, kaza, liva(sancak), vilâyet.” (PAKALIN, M. Zeki, a.g.e, C: II. s. 867.)

¹⁴⁷Timar Defterdarı: “Timar işlerine bakan, Timar defterlerinin kaydını tutan memura verilen isimdir.” (PAKALIN, M. Zeki, a.g.e, C: III. s. 507.)

¹⁴⁸ “Defter Kethüdası: “Timar işlerine bakan ve timar defterdarı namını alan memurun âmirine verilen isimdir.” (PAKALIN, M. Zeki, a.g.e, C: I. s. 429.)

¹⁴⁹Defter Emini: “Osmanlılar’da arazi kayıtlarını oluşturan defterlerin saklandığı ve bu defterlerle ilgili günlük işlemlerin yapıldığı Defterhâne’nin âmirine verilen addır.” (ÖZCAN, Nuri, TDVİA. , C: 9, s. 91.)

¹⁵⁰ Çavuşlar Emini: “Divan-ı Hümayun çavuşlarının âmirlerinden idi. Kanun hükümlerine göre verilen cezaların infazıyla meşgul olurdu.” (PAKALIN, M. Zeki, a.g.e, C: I. s. 339.)

¹⁵¹ Mal Defterdarı: Eyaletlerde devlete ait gelirlerin tahsili ve hesaplarının tanzimi ille sorumlu mal memurlarına verilen isimdir. Diğer adıyla Hazine Defterdarıdır. (PAKALIN, M. Zeki, a.g.e, C: II. s. 394.)

¹⁵² Cebellü: “Timar ve ze‘amet sahiplerinin sefer zamanında kendisinden başka götürmeye mecbur oldukları savaş askerlerine verilen isimdir.” (PAKALIN, M. Zeki, a.g.e, C: I. s. 264.)

¹⁵³ Alay Beyi: “Vaktiyle miralay rütbesinde olan vilâyet merkezlerindeki jandarma kumandanlarına verilen addır. Bu tabîr daha evvel de ze‘amet sahipleri hakkında kullanılırdı.” (PAKALIN, M. Zeki, a.g.e, C: I. s. 45.)

¹⁵⁴ Çeribaşı: “Memur olduğu yerlerin asayişini temin eden zabıtlardır.” (PAKALIN, M. Zeki, a.g.e, C: I. s. 353.)

sancağı ve alaybeyisi bayrağı altında eşmek¹⁵⁵ (savaşa gitmek) şartıyla bakımlı ve şenlikli köylerin senelik (...) (...) yük akçe ürünlerini yiyip sefere giderler. [Savaşlarda] mevcut bulunmasalar ze 'âmet ve timarları başkalarına verilir.

¹⁵⁵ Eşmek: "Eskiden askerin bir yerden diğer yere hareketi ve sefere memuriyeti yerinde kullanılır." (PAKALIN, M. Zeki, a.g.e, C: I. s. 563.)

2. İsmnin kaynağı

âb [u] hevâsının letâfetinden hazz edüp bu şehrin ismine Tarabefzûn dediler. Hakkâ ki ayş u işret yeridir. Bir ismi dahı şehri-Bâtum'dur ve bir ismi şehri-Lezgi'dir ve bir ismi Tarabzen'dir. Galat-ı meşhûru Tırabzen'dir. Ba'zılar Tarab-efsûn derler ve niçeler Tarabozan derler ammâ lüğat-i sahîhi Tarabefzûn'dur.

GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

Suyu ve havasının güzelliğinden hoşlandığı için bu şehrin ismine Tarabefzûn dediler. Gerçekten de ayş u işret yeridir. Bir ismi de Bâtum şehridir, bir ismi Lezgi şehridir ve bir ismi Tarabzen'dir.¹⁵⁶ Meşhûr olmuş galatı (bozulmuş ismi) Tırabzen'dir. Bazıları Tarab-efsûn derler ve niceleri Tarabozan derler ama doğrusu Tarabefzûn'dur.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Bu konuda Evliya Çelebi'nin yanlış olduğunu sanıyoruz. Çünkü Batum şehir adı, Lezgi kavim adıdır. Batum Trabzon'dan ayrı bir şehirdir.

¹⁵⁷“Trabzon adı Antik Çağdan beri kullanılmaktadır. Anadolu'da yer adlarının birçoğunun çevresinde birtakım efsaneler söylenir. Trabzon adıyla da ilgili şöyle bir efsane vardır. Efsanede adın kökeninin Tuğrabozan'a dayandığı anlatılır. Bir zamanlar Trabzon'un bulunduğu yerde küçük bir kasaba varmış. Bir gün kasabaya toz duman bir yiğit girmiş. Atını doğru nalbant dükkanına çekmiş. Nalbanta sağlam nallarsan sana bir altın demiş. Nalbant dört nal hazırlamış, yiğit nalları şöyle bir yoklamış, avucunda sıkarak iki büküm edivermiş. Nalbant bu sefer çelik dört nal daha hazırlamış, neyse at nallanmış. Yiğit memnun, cebinden bir altın çıkararak nalbantı uzatmış. Nalbant altını parmaklarıyla sürtüştürmüş, altının tuğrası ve yazıları silinivermiş. Yiğide uzatmış: al bu geçmez parayı tuğrası yok demiş. Yiğit şaşırarak bir altın daha vermiş. Nalbant onun da tuğralarını bozuverince; hey demiş atla atına düş peşime sen bir nalbant dükkanına değil er meydanına layıksın. O günden sonra kasabanın adı Tuğrabozan yani Trabzon olmuş. Bir başka rivayete göre, Trabzon'a yerleşen aileler toprağı işlerken, sofrta şeklinde birçok taşlar gördüklerinden Yunanca sofrta şeklinde birçok taşlar gördüklerinden Yunanca sofrta, masa, dörtgen anlamına gelen 'trabesa', 'trapez', 'trapezus' demişlerdir. Trabzon adı yapısal bakımından birleşik ad, ek durumundaki zon(zun) yer, mekan bildirir. Trab'ların ülkesi anlamına gelir. Tarab adı bir Türk boyunun adıdır. Türkler töreye uyarak yurt yaptıkları yerlere kendi adlarını verir. Dede Korkut Destanlarında geçen Turabuzon olarak geçer. Farsların kullandığı 'Tur/Tuz' sözü Türk anlamındadır. Ab bağlayıcı görevindedir. Tur-Ab-zon, Türklerin yurdu, Türkeli anlamındadır. Kenti Orta Asya'dan göçen Tarab ve benzeri Türk boyları kurmuş ve adlandırmıştır (GÜLLÜDAĞ, Nesrin, Trabzon Tarih ve Kültür Yazıtları, Uluslararası Trabzon ve Çevresi Kültür ve Tarih Sempozyumu 16-18 Mayıs 2006, "Trabzon Yer Adları Üzerine Bir Değerlendirme", Türk Ocakları Trabzon Şubesi Yayınları, 1. Baskı, 2011, s. 30.).

Ş. TEKİNDAG'A göre, kalelerin şimdiki hali masaya benzemiyor, kaleler güneyden kuzeye doğru çok meyilli ve oldukça da engebeli bir biçimde uzanır. Bu sebeplerden dolayı kalenin en eski şekline (Aşağıhisar'a) Trapezus (masa) adının verilmesinin mantıklı olduğunu belirterek Trabzon'nun eski paraları üzerinde masa şeklinin bulunuyor olmasıyla bu yargısını doğrulamaktadır (TEKİNDAG, M.C. Şehbeddin, İslâm Ansiklopedisi, "Trabzon", MEB Yayınları, C: 12, İstanbul, 1974, s. 456.).

2. KALESİNİN ÖZELLİKLERİ

Bâlâda tahrîr olunan a'yân-ı kibârın
maskat-ı re'sleri olan kal'a-i
Tarabefzûn'un eşkâli ve hudûdu ve
âsâr [u] binâları ve cümle hayrât [u]
hasenâtların ayân u beyân eder

Der-sitâyiş-i eşkâl-i kal'a-i Tarabefzûn: Evvelâ cebel-i Bozdepe dâmeniyle Karadeniz sâhil mâbeyninde iki kal'a-i azîmdir ve üç bölüktür. Birine Aşağı Hisâr derler, birine Orta Hisâr derler ve iç kal'asına Kulle Hisâr derler. Cümleden bu kal'a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîndir. Zirâ Bozdepe ensesine havâle vâkı' olmuşdur. Ammâ ol tarafı çâh-ı derk-esfelden nişân verir handak-i amîki vardır. Yetmiş yedi adım girme handaktır ve sâfi kesme kayadır. İçinde bir câmi'i var ve muhâfazacı hâneleri ve mahâzinleri ve cebehâneleri vardır.

Ve şimâl cânibi dîvârında Orta Hisâr'a açılır bir kapusu var, taşra şehre çıkar kapu budur, gayrı yokdur. Ve bir Uğrun Kapusu dahı var, ammâ dâ'ima mesdûd durur. Hîn-i hâcetde açılır. Ve Orta Hisâr bir tûlânî sûr-ı metîn ve müstahkemdir. İbtidâ bu kal'anın şark tarafı dîvârında Kulle demekle ma'rûf kal'anın Orta Hisâr'a meftûh olan kapusu kurbunda **Yeni Cum'a Kapusu** derler.

Ve ikinci kapu kezâlik bu dîvârın şarkîsinin nihâyetindedir. Cümle debbâğların kârhâneleri bu kapudan taşradır. Anınçün bu kapuya **Debbâğlar Kapusu** derler. Ve bu kapu önünde bir küçük nehr cereyân eder. Cânib-i şarkdaki Bozdepe ve Lezgi dağlarından cem' olup bu tabahâneler içinden

Şakir Şevket, Trabzon sahilinde sofra gibi düz müdevver (yuvarlak) pek çok taşın olduğunu ve bunlara 'harmanlı kaya' denildiğini belirterek trapezo sözüne değinmektedir. Aynı müellif Acemlerin Trabzon'u istila edip Boztepe'ye vardıklarında güneşin şehrin ve denizin üstünde parlamasından dolayı Trabzon'a halk arasında 'hurşid-âbâd' denildiğini belirtiyor. (ŞEVKET, Şakir, a.g.e, s. 48/116.)

Ortaçağ'da İslam müellifleri Trabzon'a Atrâbazunda veya Tarâbazun da denilmiştir. (Ş.TEKİNDAĞ, a.g.m, s. 456.) Batıda ise Trebexonda, Trebezonda, Trebisond, Trepezunt, Trabison olarak adlandırılmıştır. (ÖKSÜZ Melek, Kuruluşundan 19. Yüzyıla Kadar Trabzon Tarihine Kısa Bir Bakış, "Trabzon Adının Menşei", Karadeniz Araştırmaları, S. 5, Bahar 2005, s.11.)

"Trapezontos/Trapezous: Helen dilindedir ve o dilde 'düzüklük' demektir. Fakat bunun, Adra tanrının adı ile bağlantılı Anadolu bir adın Helenleşme döneminde çarpıtılmış biçimi olabileceği de göz önünde tutulmalıdır. Gerçekten, Trabzon'un hayli yakınında Edre adıyla karşılaşmıştık. Trapezontos/Trapezous'un da Helenler öncesinden kalma bir adın çarpıtılmış biçimidir (UMAR, Bilge, a.g.e, s. 798.).

geçüp ol mahalde deryâya mahlût olur. Ba'zı zamân tuğyân üzre cereyân eder. Ve bu Debbağlar Kapusu'ndan taşra Tabbâğlar Çârşûsu içre kârgîr binâ-yı azîmlerle inşâ olunmuş bir cistr-i azîmi var. Bânîsi Sultân Uzun Hasan'dır kim Erzurûm'un cânib-i şarkîsinde Hasankal'ası sâhibi idi kim Tarabefzûn'a mâlik olmuşdu.

Üçüncü kapu bu kal'anın hâ'it-i garbîsinde **Zindân Kapusu**'dur kim cümle kâtil ve medyûn-ı müstağrak bu kapu kulesinde mahpûslardır. Ve bu Zindân Kapusu'ndan taşra yine [250b] bir kârgîr binâ cistr ile Bâb-ı Zağanos'a ubûr olunur ki bu kantaraya gelecek kal'a dîvârı dâhilinde mahsub ve ma'dûddur. Ve Bâb-ı Zindan'dan Bâb-ı Zağanos'a varınca bu cisre muttasıl kal'a dîvârı uzamışdır.

Andan dördüncü kapu bu sûrun şimâl cânibi dîvârından aşağı hisâra açılır. Bu kapuya **Aşağı Hisâr Kapusu** derler.

Evsâf-ı Aşağı Hisâr: Şimâl tarafındaki dîvârı leb-i deryâdadır. Ve murabba'u-ş-şeklden tûlânîce vâkî' olup dâiren-mâdâr cirmi (---) adımdır. Bunun dahi dörd kapusu vardır.

Bâb-ı evvel **Zağanos Kapusu**'dur kim Zindan Kapusu ile mâbeyninde kal'a dîvârına muttasıl bir cistr-i tavîledir.

Sânî Bâb-ı Süthâne'dir ki bu kapudan taşra leb-i deryâda bir nasârâ mahallesi vardır.

Bâb-ı sâlis **Moloz Kapusu**'dur. Lisân-ı Urum'da *moloz*, hürde safra taşına derler. Bu mahallin leb-i deryâsında serâpâ moloz taşları olduğundan Moloz Kapusu derler. Ve Laz lisânı lugatinde moloz, bir dîvâr münhedim olmağa meyl etse ana pâyeler binâ ederler. Laz kavmi eyle binâyâ moloz derler. Ve bu mezkûr kapu deryâya açılır. Ve bu Aşağı Hisâr'ın iki cânibindeki kal'a dîvârları bahre muttasıldır. Ve bir kûşeden bir kûşeye derya içre dîvârlar binâ olunmuşdur kim memerr-i nâs ve memerr-i düşman olmasın deyü bu kûşelere dîvâr çeküp sed etmişlerdir. Ve bu Moloz Kapusu ol kadar güzergâh yol değildir.

Ve Bâb-ı râbi' **Mumhâne**'dir. Tarabefzûn'da şem'-i asel ve şem'-i rukan gâyet çok olmağıla bu kapudan taşra işlenir, gayrı yerde işleyemezler. Zirâ şem'ahâne mîrî olmağıla başka emîni vardır. Ve kal'anın cümle on bir aded kapuları bu mahalde tamâm oldu.

Ve bu bâlâda tahrîr olunan Tarabefzûn'un üç kat kal'ası dâiren-mâdâr tokuz bin adımdır. Ve bu cirmde olan kal'a-i azîm içre cümle (---) mahalle-i müslimîndir ve (---) mahalle-i keferedir. Gayrı Yahûdî mahallesi yokdur. Ebeden ve bir Yahûdî görseler ol ân katl ederler. Ve bu şehir içre cümle (---) aded kat-ender-kat sarây-ı âlîler ve gayrı büyütlardır kim cümle hâneleri biri biri üzre vâkî' olup revzenleri cümle cânib-i şimâle ve taraf-ı yıldıza ve cânib-i garba nâzır manzaralardır. Ve

cümle hâneleri la'l-gûn kiremitler ile mestûr bir
nümâyîşli şehr-i ma'mûrdur.

GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

Yukarıda yazılan ileri gelenlerin ve seçkinlerin doğum yerleri olan Trabzon Kalesi'nin şekli, sınırları, eserleri, yapıları ve bütün sanat eserlerini açık seçik bildirir:

Trabzon Kalesi'nin şeklinin anlatılması hakkında: Evvelâ Boztepe Dağı etekleriyle Karadeniz sahili arasında iki büyük kaledir ve üç bölüktür. Birine Aşağı Hisâr derler, birine Orta Hisâr derler ve iç kalesine Kule Hisâr derler. Bunlardan hepsinden sağlamı ve dayanıklısıdır. Çünkü Boztepe ensesine doğru yapılmıştır. Ama o tarafta cehennem çukurlarına benzer derin hendekler vardır. 77 adım girme hendektir¹⁵⁸ ve sâf'i kesme kayadır. İçinde bir câmi var, koruyucuların evleri, mahzenleri cephâneleri vardır.

Kuzey tarafı duvarında Orta Hisâr'a açılır bir kapısı var, şehir dışına çıkar kapı budur, başka yoktur. Bir uğrun (gizli) kapısı da var, ama dâima kapalı durur. Lazım olduğu zaman açılır. Orta Hisâr uzunlamasına sağlam ve dayanıklı duvardır. Birinci olarak bu kalenin doğu tarafı duvarında Kule adıyla bilinen [ve] Orta Hisâr'a açılan kapısı[na] yakınında¹⁵⁹ **Yeni Cuma Kapısı** derler.

Ve ikinci kapı yine bu duvarın doğusunun bitimindedir.¹⁶⁰ Bütün debbağların işyerleri bu kapıdan dışarıdadır. Bunun için bu kapıya **Debbağlar Kapısı** derler. Ve bu kapı önünde [adı Kuzgun Dere olan] bir küçük nehir akar. Doğu tarafındaki Boztepe ve Lezgi dağlarından toplanıp bu tabakhâneler içinden geçip o mahalde denize katılır. Bazı zaman taşkın akar. Ve bu debbağlar Kapısı'nda dışarı Debbağlar Çarşısı içinde taştan yapılmış büyük duvarlarla inşa olunmuş büyük bir köprü var, yapanı Erzurum'un doğu tarafındaki Hasankalesi sâhibi Sultân Uzun Hasân'dır ki, [o] Trabzon'a [da] sâhip olmuştu.

¹⁵⁸ (<http://www.sevecensohbet.com/trabzon-kalesi.html> 06/01/2014) Belirtilen adreste yetmiş yedi adam girer diye okunmuştur.

¹⁵⁹ Bu cümledeki "yakınında" ifadesi fazladır ve kale plânına uygun bir tanıma engeldir.

¹⁶⁰ Evliya Çelebi'nin bu kapı ile ilgili cümlesinde geçen "nihayetindedir" hükmü kısmen doğru değildir. Çünkü kale plânına göre ikinci kapı doğu duvarının kale surlarına birleştiği yere epeyce uzaktır.

Üçüncü kapı bu kalenin batı duvarında **Zindân Kapısı**'dır ki bütün katiller ve çok günaha batmışlar bu kapı kulesinde hapsedilmiştir. Bu Zindân Kapısı'ndan dışarı yine bir taştan yapılmış köprü ile Zâğnos Kapısı'na geçilir ki bu köprüye gelecek kale duvarı içine belli ve hesap edilmiş şekilde yerleştirilmiştir. Zindan Kapısı'ndan Zâğnos Kapısı'na varıncaya kadar bu köprüye bitişik kale duvarı uzanmıştır.

Buradan dördüncü kapı bu surun duvarının kuzey tarafındaki duvarından aşağı hisara açılır. Bu kapıya **Aşağı Hisâr Kapısı** derler.

Aşağı Hisâr'ın özellikleri: Kuzey tarafındaki duvarı deniz kıyısındadır ve dikdörtgen şeklinde uzunlamasına yapılmış çevresinin uzunluğu (...) adımdır. Bunun da dört kapısı vardır.

Birinci kapı **Zâğnos Kapısı**'dır ki Zindân Kapısı ile arasında kale duvarına bitişik uzun bir köprüdür.

İkincisi **Süthâne Kapısı**'dır ki bu kapıdan dışarı deniz kıyısında bir Hıristiyan mahallesi vardır.

Üçüncüsü **Moloz Kapısı**'dır. Rûm dilinde moloz, ufak çıkıntı taşına derler. Bu bölgenin deniz kıyısında baştan başa moloz taşları olduğundan Moloz Kapısı derler. Ve Laz ağzı lûgâtinde moloz, bir duvar yıkılmaya meyilli olduğunda ona ayaklar yaparlar, Laz kavmi lûgâtinde öyle yapıya moloz derler. Ve bu zikredilen kapı denize açılır. Bu Aşağı Hisâr'ın iki tarafındaki kale duvarları denize bitişiktir. Bir köşeden bir köşeye deniz içinde duvarlar inşa edilmiştir ki insanlara ve düşmanlara geçit yeri olmasın diye bu köşelere duvar çekip set kurmuşlardır. Ve bu Moloz Kapısı gelip geçilen yol değildir.

Dördüncü kapı **Mumhâne**'dir. Trabzon'da bal mumu ve yağ mumu gayet çok olduğundan bu kapının dışında imâl edilir, başka yerde işleyemezler. Çünkü şem'ahâne mîrî olmadığından başka emîni vardır. Kalenin tamamı on bir adet [olan] kapıları burada tamamlandı.

Ve bu yukarıda yazılan Trabzon'un üç kat kalesi çepeçevre dokuz bin adımdır.¹⁶¹ Ve bu büyüklükte olan büyük bir kale içinde tamamı [23]¹⁶² Müslüman

¹⁶¹ Dokuz bin adım yaklaşık 4 km'ye tekabül eder ki bunun doğru bir rakam olduğu şüphelidir.

¹⁶² TEKİNDAG, M.C. , Şehbeddin, İslâm Ansiklopedisi, "Trabzon", MEB Yayınları, C: 12, İstanbul, 1974, s. 468.

mahallesi ve [14]¹⁶³ kefere mahallesidir. Başka Yahûdî mahallesi yoktur. Bir Yahûdî görseler o an katlederler. Ve bu şehir içinde tamamı (...) adet kat kat daha yüksek saraylar ve başka evler vardır ki bütün evleri birbiri üzere yapılıp pencerelerinin tamamı kuzey tarafa ve yıldız yönüne ve batı tarafa bakar manzaralardır. Evlerin tamamı kırmızı renkli kiremitler ile örtülmüş gösterişli ve şenlikli bir şehirdir.

GÜNÜMÜZDE TRABZON KALESİ¹⁶⁴

Günümüzde varlığını koruyan Trabzon surlarının en eski yapısı 5. yüzyıla dayandırılmaktadır.

Yukarı (Kule) Hisarın Özellikleri: Buradaki surların sağlamlığının sebebi Boztepe Dağlarına dayanmasından dolayıdır. Bu kısım Fâtih'ten itibaren silah deposu olarak kullanılmıştır. Güney tarafın Kuzgundere'ye inen Kule Kapısı denen çift kapısı vardır. Doğu tarafında bulunan kitabeye göre 897/1494'de İç Kale sağlamlaştırılmıştır. Bu kısımda mahzenler, mihraba benzer oyuklar, Komnenoslar'a ait bir saray kalıntıları vardır. Saray olarak sanılan bu yapı kesme taştan ve kare plânlı olduğu sanılıyor. Bu sarayın günümüzde kalıntıları bulunur. Bu kısım günümüze değişikliklere uğrayarak gelmiştir.

Orta Hisar: 1297-1330 yıllarında II. Aleksios zamanında yapılmıştır. İç kalenin devamı niteliğindedir. İç Kaleden demir bir kapıyla ayrılmıştır. Kapının yanında taş kemer vardır. Surlar bir kaya üzerine temellendirilmiştir. İç Kale'den bu kaleye açılan batıdaki kapıya Yeni Cuma (Zebelik) Kapısı denir. Garpta surun doğu ucunda Debbaghâne Kapısı vardır. Burada Orta Hisâr Câmîsi (Panagia Chrysokephalos Kilisesi), Yeni Cuma Câmîsi (Hagios Eugenius Kilisesi), Hükümet Konağı, Zağnos Köprüsü, Kule Hamamı, Çifte Hamam, Amasya Câmîsi ve Musa Paşa Câmîsi bulunur. Fakat Kule Hamam, Çifte Hamam, Amasya Câmîsi günümüzde yıkık durumdadır.

Aşağıhisâr: Bu kapının üzerinde Fâtih Sultan Mehmet'in yaptırdığını bildiren bir tuğra ile kitabe bulunmaktadır. Üçüncüsü Zindan (İmaret) Kapısıdır. Dördüncüsü surun kuzeybatısında, Hıristiyan Mahallesi bulunan Suthâne (Sathâne, Sotya)

¹⁶³ TEKİNDAĞ, M.C. , Şehbeddin, a.g.m, s. 468.

¹⁶⁴TEKİNDAĞ, M.C. , Şehbeddin, a.g.m, s.468. ...ŞEN, Zafer, "Trabzon'da Osmanlı Eserleri"

(trbde_osmanli_eserleri) <http://tarihenotdus.com/yerel-tarih/trabzonda-osmanli-eserleri/#axzz31XDHIrh> (06/01/2014)

Kapısıdır. Bu kapının karşısında Paşa Sarayı bulunurdu. Günümüze ulaşamamıştır. Bu çevrede Mollo Siyah Câmî (St Andrean Kilisesi), Hoca Halil Câmî, Pazarkapı Câmî, Kundupoğlu ve Yarımbıyıkoglu Evleri, Sekiz Düzenli Hamam, Tophâne Hamamı, Hacı Arif Hamamı, İskender Paşa Çeşmeleri gibi eserler bulunur.

5. MAHALLELERİNİN İSİMLERİ

Esmâ-i mahallât-ı Tarabefzûn

..... (4 satır boş)

[926-929 (1520-1523) tarihli Tâhriir Defteri'ne göre; Trabzon'da 9 müslüman mahallesi vardır: Atik Câmî Mahallesi, Sultân Abdal'ın Validesinin Mahallesi, Kıssa-hân Mescid'i Mahallesi, Hacı Baba Mescid'i Mahallesi, Mevlânâ Şucâ Mescid'i Mahallesi, Mescid-i der Bab-ı Bazar Mahallesi, Amasya Mescid'i Mahallesi, Cedîd Câmî Mahallesi, Hoca Kasım Cemâati Mescid'i Mahallesi'dir.

14 adet Gayr-i Müslim Mahallesi mevcuttur: Ayasofya (Ohunç) Mahallesi, Kastori Miso Mahallesi, Obyan Mahallesi, Zoğraf Mahallesi, Meydan Mahallesi, Papasân Mahallesi ve bunlar- dan hariç 4 adet daha Rum Mahallesi vardır. Ermeni Mahallesi ise Ermeniyân Mahallesi olarak adlandırılır. Efrenc, Beksid, Değirmen Deresi olmak üzere üç adet Frenk Mahallesi vardı.

961 (1554) tarihli Tâhriir Defteri'ne göre; Bu defterde yeni Müslüman Mahalleleri'nin isimlerine raslanmaktadır. Bu Mahalleler şunlardır: Tabakhâne, Sarmaşık Mescid'i, Tabakhâne (Eski Hamâm yanı), Kabak Meydanı, Şehre Küstü, Halil Ağa Mescidi, Hâtûniye İmâreti, Ahmed Çelebi Mescid'i, Bayram-zâde Mescid'i, Zoğnos, Tekfur Çayırı, İskender Paşa, Hacı Hasan, Mağara Mahalleleri'dir. Hristiyan Mahalleri azalmıştır. Meydan ve Çömlekçi Mahalleleri'ne ise Hristiyan halk eklemiştir.]¹⁶⁵

¹⁶⁵ TEKİNDAG, M.C. , Şehbeddin, a.g.m , s. 468.

6. SEÇKİN SARAYLARININ ADETLERİ VE İSİMLERİ

Trabzon saraylarının övülmesi:

.....(3.5 satır boş).....

Bunlardan başka nice yüz saraylar vardır. Ama bildiğimiz saraylar bunlardır. Bazı eski yapı hâneler var ki insanı büyüler.

7. CÂMİLERİN ÖZELLİKLERİ/43. KİLİSELERİN ANLATILMASI

Evsâf-ı câmi'-i selâtin ve gayrı
cevâmî'-i vüzerâ ve a'yân-ı kibâr

Evvelâ **Orta Hisâr**'da keferde destinde bir kenîse-i musanna' imiş. Sene hamse ve sittin [ve] semânie mi'e'de bu kal'a Ebü'l-feth Sultan Mehemed Hân-ı Gâzî (feth) edince nass-ı kâtî' ki *قول وجهك شرط المسجد الحرام* ¹ fermân-ı şerîfi üzere bu deyr-i mu'azzamın mihrâbın şarkdan cânib-i kibleye vely edüp bir câmi'-i nûr-ı mübîn etmişdir kim ilâ hâze'l-ân derûn-ı câmi' nûr ile mâl-â-mâldir. Mihrâbı ve minberi kâr-ı kadîmdir. Ammâ bu câmi'in şarkî tarafına muttasıl bir hünkâr mahfil-i vardır. Üstâd-ı neccâr-ı hürdekâr buna bir tişe ve erre ve sühân urup arz-ı ma'rifet edüp bir mahfil-i münîf tarh etmişdir kim vâcibü's-seyridir. Cümleden ahşâbları servi levhası ve ceviz levhası ve çimşir levhası ile binâ olunmuş pâdişâhlara mahsûs mahfil-i kürsî-i vâlâdır. Şeb [u] rûz [na]-mesdûd durur bir makâm-ı âldir. Ve bu makam-ı fevkâniden gayrı bu câmi'in cânib-i selâsinde fevkânî sütûnler üzere mahfiller vardır. Cemâ'at vefret üzere oldukda cemâ'at bu mahfillerde ibâdet ederler. (---) Kapsu ve bir minâre-i ra'nâsı vardır ve taşra hareminin cânib-i erba'asında medrese hücreleri var. Bu câmi' rûşen-binâ ser-â-pâ (---) ile mestûr, bu câmi' ile kullede olan **Yeni Câmi'**den mâ'adâ câmi'ler hâric-i sûr ki Tarabefzûn'in garbî tarafıdır.

Anda olan rabtda dört câmi' vardır ve şark [251a] tarafında olan rabtasında iki câmi' vardır. Ve garb cânibinde olan rabtda dört câmi' vardır. Ammâ **Orta Kulle Câmi'**i gâyet ma'mûr ve müzeyyen bir minâreli câmi'-i şîrindir. (---) (---) binâsıdır.

Ve garb tarafındaki rabtda **Câmi'-i Hâtûniyye**: Selîm Hân-ı Evvel, bu Tarabuzun'da mütevellid olmağile vâlîde-i mükerremesi binâ etmişdir bir câmi'-i rûşendir. Sâfî (---) mestûr bir minâreli câmi'-i nûr'dur. Gâyet metîn evkâfı vardır. Hatta Polata Bâzârı nâmıyla ma'rûf olan kasaba bu Hâtûniyye evkâfıdır ve niçe ma'mûr kurâları dahı vardır. Yekpâre kubbe-i mînâsı içre her şeb kanâdiller ile müzeyyen olup cemî'i cemâ'at ibâdet ederler. Ve bir tabaka minâre-i musanna'ı serv-i bâlâ-misâl eflâke ser çekmişdir. Ve bu câmi'in der-

dîvârlarının bir sıra taşları mücellâ senglerdir ve bir saffı beyâz ve musaykal hucerâtlar ile inşâ olunmuşdur. Târih-i câmi' budur:

Ez be-hâhî beytü'l-ibâd âmed¹ sene 920.

Câmi'in itmâmına târih *fe-temmet* lafzı vâkı' olmuşdur sene 920.

Ve Câmi'-i Süleymân Beğ: Hâtûniyye Câmi'inin garbindadır. Bu iki câmi'in mâbeyni bir mildir ve Kavak Meydânı'nda binâ olunmuş cemâ'at-i kesîreli câmi'-i Süleymân Beğ'dir. Bir minâreli (---) örtülüdür.

Ve Ayasofya Câmi': Süleymân Beğ Câmi'inin garb tarafındadır ve deryâ kenarında vâkı' olmuşdur. Küffâr asrında binâ olunmuşdur. Ba'dehu Kürd Alî Beğ nâmında bir vali-i vilâyet pâdişâha arz edüp emr-i sultânîyle dest-i nasârâdan alup bir câmi'-i latîf ve bir mahfil-i münîf ve bir minber-i nasîf ihdâs edüp sene 982 târihinde cemâ'at-i kesîreye mâlik bir ürd-i behîst-misâl bir câmi'-i dilkûşâdır. Kible kapusundan mihraba varınca tûlânîce vâkı' olmuşdur. Ve câmi' içre gûnâ-gûn sommâkî ve zenbûrî ve mermer-i hâm amûd-ı müntehâlar var kim midhatinde diller kâsırdır ve serâmed bir minâre-i mevzûnu (---) kapsu var. Mihrâbı ve minberi tarz-ı kadîm sâde güzeldir ve mâ-havlı bâğ-ı İrem-misâl zeytûn bâğları ve bâğçeleri vardır.

Ve Erdoğdu Beğ Câmi': Bu câmi' Hâtûniyye câmi'inin cenûbında vâkı' olmuşdur. Bu iki câmi' mâbeyni nisf mildir ve bu câmi' Tekfur Sarâyı mahallesindedir. Kadîm-i eyyâmda mescid binâ olunmuş, ba'dehu Durgud Beğ emr-i pâdişâhiyle câmi' etmiş. Câmi' olması târihi budur sene 985. (---) Kapsu ve bir minâre-i mevzûnu var, gâyet musanna'dır.

Ve Yeni Câmi': Mâ-tekaddem kenîse imiş. Ba'dehu "Mahalle-i müslimîn içinde deyr-i küffâr memnû'dur" deyü emr-i pâdişâhîyle dest-i küffârdan ahz edüp câmi' olmuşdur. Zemîni bir mürtefi' yerde vâkı' olmağıla bir hevâdâr câmi'-i pür-envârdır.

Ve İskender Paşa Câmi': Kâfir Meydânı nâmıyla meşhûr bir meydân-ı azîmin şarkî tarafında yek-pâre kubbe-i nîl-gûn rusas-ı hâs ile mestûr (---) kapsu ve içriden mebnî bir minâre-i mevzûnu var. Ve bu şehîr içre bilüp ibâdet etdiğimiz câmi' [u] ma'bed-i kadîmler bu tahîr olunan câmi'-i selâtin [ü] vüzerâlardır.

¹ Kur'ân, Bakara, 144; "Yüzünü artık Mescid-i Haram tarafına çevir".

GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

Sultân câmîleri, başka büyük ileri gelenlerin ve vezirlerin câmîlerinin vasıfları:

Evvelâ **Orta Hisâr**'da kefere elinde süslü bir kilse imiş. 865/1461 târîhinde bu kaleyi Fâtih Sultân Mehmet Hân Gâzî feth edince açık Allah emri ki قَوْلٌ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ¹⁶⁶ şerefli fermanı üzere bu büyük kilisenin mihrabını doğudan kible tarafına çevirip apaçık nurlu bir câmî yapmıştır ki câmî içi nûr ile doludur. Mihrâbı ve minberi eski usûlde yapılmıştır. Ama bu camiin doğu tarafına bitişik bir padişah[in] toplantı yeri vardır. İnce işli marangoz ustası buna bıçkı, keser ve törpü vurup ustalığını sergileyerek öyle bir mahfil yapmış ki seyretmeye değer. Tümünden ahşâpları servi levhası, ceviz levhası ve şimşir levhası ile yapılmış pâdişâhlara mahsus toplantı yeri yüce kürsüdür. Gece ve gündüz açık durur yüce bir makâmıdır. Bu yüksek sütunlar üzere mahfiller vardır. Cema 'ati çok olduğunda cemâ'at bu mahfillerde ibadet ederler. [2] Kapısı ve güzel bir minâresi vardır ve dış avlusu dört tarafında medrese odaları var. Bu câmî, aydınlık yapı baştan başa **[kurşun] [terek]** ile örtülüdür. Bu câmî ile kulede olan **Yeni Câmî**'nden başka câmîler sur dışındadır ki Trabzon'un batı tarafıdır.

Orada olan yerleşim yerinde¹⁶⁷ iki câmî vardır. Ama **Orta Kule Câmî** gâyet bakımlı ve süslü bir minâreli şîrîn câmîdir. (...) (...) yapısıdır.

Ve batı tarafındaki yerleşim yerinde **Hâtuniyye Câmî**: Sultân I. Selîm Hân, bu Trabzon'da doğduğundan dolayı saygı değer annesi yapmıştır. Aydınlık bir câmîdir. Temiz **[kurşun]** örtülü bir minâreli nûrlu câmîdir. Gâyet sağlam vakıfları vardır. Hatta Polata Pazarı adıyla bilinen kasaba bu Hâtuniyye vakıflarına aittir ve nice köyleri de vardır. Tek parça olan parlak kubbesi içinde her gece kandiller ile süslenip bütün cemâ 'at ibadet ederler. Ve bir kat süslü minâresi uzun servi ağacı gibi göklere baş uzatmıştır. Ve bu câmînin duvarlarının taşlarının bir sıra taşları cilâlî taşlardır, bir sırası beyaz ve parlatılmış taşlar ile yapılmıştır. Câmînin târîhi budur:

¹⁶⁶ Bakara Suresi 144. ayet, "Yüzünü artık Mescîd-i Hâram tarafına çevir"

¹⁶⁷ Rabât: Şehir dışında bulunan meskûn mahal genellikle burada kışlalar olur. Bu kelime metinde rabt olarak okunmuştur. Fakat râbat olarak okunması daha doğru olur.

Ezbe-hâhı beytü'l-ibâd âmed-sene 920/1514. Câmî'in tamamlanmasına târîh “fe-temmet” lafzı uygun düşmüştür. Sene 920/1514

Ve **Süleymân Bey Câmî**¹⁶⁸: Hâtuniyye Câmî'nin batısındadır. Bu iki câmî'in arası bir mildir. Sülymân Bey Câmî Kavak Meydânı'nda yapılmış bol cemâ 'atli bir câmî'dir. Bir minâreli (...) örtülüdür.

Ve **Ayasofya Câmî'i**: Süleymân Bey Câmî' nin batı tarafındadır ve deniz kenarında yapılmıştır. Kafir zamanında inşa olunmuştur. Daha sonra vilâyetin Kürt Ali Bey adında bir vilâyet valisi padişaha [düşüncesini] arz edip sultanın emriyle Hıristiyanlar'ın elinden alıp bir lâtif, yüce mahfil ve bir minber ilâve edilerek 982/1574 târîhinde kalabalık cemâ 'at ile cennet bahçesi gibi gönül açan bir câmî ibadete açılmıştır. Kible kapısından mihrâba doğru uzunlamasına yapılmıştır. Câmî içinde çeşit çeşit mermer, sarı ve gri mermer [ile] sütunlar var ki övülmesinde diller yetersiz kalır ve yüksek ve düzgün bir minâresi [3] kapısı var. Mihrâbı ve minberi eski tarzda sade güzeldir. Etrafında İrem bağı gibi zeytin bağların ve bahçeleri vardır.

Ve **Erdoğdu Bey Câmî**: Bu câmî Hâtuniyye Câmî'nin güneyinde yapılmıştır. Bu iki câmîin arası yarım mildir ve bu câmî Tekfur Sarâyı mahallesindedir. Eski zamanlarda mescit olarak yapılmış, daha sonra Turgud Bey pâdişâh emri ile câmî etmiş. Câmî olmasının târîhi budur sene 985/1577. [1] Kapısı ve düzgün bir minâresi var, gayet süslüdür.

Ve **Yeni Câmî'i**: Önceden kilise imiş. Daha sonra “Müslüman Mahallesi içinde küffar kilisesi yasaktır” diye pâdişâh emriyle kafirlerin elinden alıp câmî yapılmıştır. Zemini yüksek bir yerde kurulduğundan havadar aydınlık bir câmî'dir.

Ve **İskender Paşa Câmî'i**: Kâfir Meydânı adıyla meşhur büyük bir meydânın doğu tarafında tek parça kubbesi lacivert renkli kurşun ile örtülü[dür]. [3] Kapısı ve içeriden yapılmış düzgün bir minâresi var. Ve bu şehir içinde bilip [bizzat] ibadet ettiğimiz câmî ve eski mabedler bu yazılan sultanlar ve vezirlerin câmîleridir.

¹⁶⁸ “1970’li yıllarda yıkılarak 1977-80 yılları arasında günümüzdeki biçimiyle aynı yerde yeniden inşa edilen İncirlik Camii’nin özgün yapısı 20 yy. başlarına tarihlendirilmektedir. Tuluk ve Düzenli Osmanlı kayıtlarında Câmî’-i Süleymân Bey ve Kabak Meydanı Câmî olarak geçen caminin bugünkü İncirlik Câmî’nin yerinde yer aldığını iddia etmektedirler. Dolayısıyla bugünkü İncirlik Camii’nin, aynı yerde inşa edilmiş en az üçüncü câmî olduğu söylenebilir.” (Trabzon Kent İçi Kültür Envanteri, T.C Trabzon Valiliği İl Turizm Müdürlüğü Yayınları, s. 70)

GÜNÜMÜZDE TRABZON'DA CAMİLER¹⁶⁹

Orta Hisar (Fâtih) Câmî: Orta Hisar Mahallesi'nde bulunur; Pontus Kralı Flavius Julius Konstantin tarafından yaptırılmıştır. Aleksios zamanında tâmir edilmiştir. Fetihden sonra 1469'da vali Sofu Bey tarafından son cemaat yeri, minare ve minber eklenmiş ve câmîye çevrilmiştir. Yapı Altınbaşı Meryem Kilisesi (Chrysokephalos) olarak adlandırılmıştır. Kubbesi on iki kenarlı, pencereler câmîye çevrildikten sonra açılmış, iç duvarındaki freskler sıva ile kapatılmış, mihrâbın doğu tarafında ustanın adı ve târihi var; Ömer1215 (1800), câmînin giriş kapısı kuzey tarafında olup sonradan açılmıştır, üzerinde Esmâ'ül-Hüsna var, yine kuzeyinde tek şerefeli minare eklenmiştir.

Hatuniye Câmî: Gülbahar Hatun Mahallesi'nde olup, İmaret adıyla anılan bu câmî; Atapark ve Zağnos Paşa burcunun güneyindedir. I. Selim'in annesi adına yapılmıştır. Cami; imaret, medrese, hamam, sıbyan mektebi ve türbeden meydana gelmiştir. Zamanla diğer yapılar yıkılıp günümüze sadece cami ile türbe gelebilmiştir. Sıbyan mektebinin yerine de 1899 yılında günümüzdeki Gülbahar Hatun İlköğretim Okulu yapılmıştır.¹⁷⁰ Ayşe-Gülbahar Hatun Türbesi'nin 911/1505–1506¹⁷¹ tarihlidir. Caminin giriş kapısı üzerindeki 1301/1885 tarihli kitabe onarım kitabesidir. Câmî kare harim üzerinde tek kubbe, yanlardan birer kubbeli tabhane eklenmiş, beş kubbeli son cemaat yeri ve kuzeybatısındaki minareden oluşmaktadır.

Ayasofya Câmî: Ayasofya Mahallesi'nde olup, Komnenos Devleti Kralı I. Manuel (1238-1263) zamanında (1250-1260) Roma Tanrısı Apollo adına daha önceden inşa edilmiştir.¹⁷² Kilisenin adı Hagia Sophia (Kutsal Bilgelik)'dir.¹⁷³ 1453 tarihinden câmîye çevrilmiştir. 1864'de Bursalı Rıza Efendi tarafından onarılmıştır. 1958-1962 yılları arasında Edinburg Üniversitesi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce restore edilip, 1964'te müze yapılmıştır. Hıristiyan sanatının ve Selçuklu Dönemi İslam sanatının etkileri görülmektedir. Kuzey ve batıdaki revak cephelerinde olan geometrik geçmeli bezemeleri ve madalyonlarla, batı cephesinde görülen mukarnaslı

¹⁶⁹ ŞEN, Zafer, a.g.m.

¹⁷⁰ www.trabzon.gov.tr

¹⁷¹ 911 (1505)'de yapıldığını belirtir. Fakat metinde 920 tarihi olarak belirtmektedir.

¹⁷² Köse İsmail, "Ayasofya Müzesi", a.g.e, s. 57.

¹⁷³ Köse İsmail, "Ayasofya Müzesi", a.g.e, s. 48.

nişler Selçuklu taş işlemlerindeki özellikleri taşımaktadır. haç planlı, yüksek kasnaklı bir kubbeye sahiptir. Kuzey, batı ve güneyinde revaklı üç girişi bulunmaktadır. Müze ana kubbenin üzerine değişik tonozlarla örtülmüş ve çatıya farklı yükseltmeler verilerek kiremitle örtülmüştür. Yapını güney tarafı Adem'le Havva'nın yaratılışı kabartma olarak bir freskler mevcuttur. Ayrıca güneydeki kemerin kilit taşı üzerinde Trabzon'da 257 yıl hüküm süren Komnenos hanedanının sembolü haline gelmiş tekbaşlı kartal motifi bulunmaktadır.

Erdoğdu Bey Câmî: Tekfur Sarayı Mahallesi'nde olup, mescidi ve 985/1577'de Erdoğdu Bey tarafından cami olarak yaptırılmıştır. Dikdörtgen şeklinde taştan yapılmış câmî son cemaat yeri ve harimden meydana gelmektedir. Kubbesi yoktur ve minaresi sonradan eklenmiştir. Burada bulunan 1317/1899 tarihi caminin son onarımına aittir. Minber ahşap olup sade bırakılmıştır.¹⁷⁴

Yeni Cuma Câmî: Aşağı Hisar'ın karşısında Boztepe'nin güneyinde bulunan Yeni Cuma Mahallesi'nde bulunur, I. Aleksios tarafında St. Evgenios'a ithâfen yapılmıştır. Fâtih Sultan Mehmed, Hagios Evgenios Kilisesi'ni câmîye çevirmiş fetihten sonraki ilk cuma namazını burada kılmıştır. Dikdörtgen şeklinde olup, onaltıgen kasnaklı, on altı pencere, batı güney kapıları kapatılmış, kuzey kapısı bırakılmış ve minare yapılmış, freskleri sıvanmıştır.

İskende Paşa Câmî: Kuzey doğuda yer alır. Ana giriş kapısındaki kitabeden 1529'da Kanuni Sultan Süleymân zamanında yapıldığı öğrenilmektedir. Sekizgen bir kasnağın üzerinde büyük bir kubbe, beş bölümlü son cemaat yeri bulunur. Kubbelere ve son cemaat yeri kiremit ile kaplanmıştır. Minaresi batı tarafındadır. Câmînin geçiş mekanına girilen kapıda, mihrap ve bahçe kapısını üzerlerinde bulunan kitabelerde tamir tarihleri yer almaktadır. 1856-1914 yıllarındaki kitabede hattat Mahmut Esat Efendi'nin adı geçer.

8. MESCİDLERİN ANLATILMASI

Evsâf-ı Mesâcid-i Tarabefzûn :

..... (3.5 satır boş)

¹⁷⁴<http://www.forumgercek.com/karadeniz/71745-turklerin-anadolu-da-fethettiği-son-baskent-trabzon-trapezus-3.html>

[Kıssahân, Sarmaşı, Pazar Kapısı, Hoca Ali-zâde Mehmet Çelebi, Mevlânâ Şüca, Amasya, Hacı Baba, Bayram-zâde Hâlil Ağa, Hoca Kasım, Şirin Hatun Mescitleri]¹⁷⁵

9. KUR'AN DARULKURRALARININ ANLATILMASI

Evsâf-ı dârü'l-kurrâ-yı Tarabefzûn

Cümle (---) aded kurrâdır. Evvelâ **Orta Hisâr kurrâsı**: Ebü'l-feth'in eski câmi'indedir. Kırâet-ı hıfz ve kırâat-ı İbn Kesîr tilâvet olunur. Ve **Hâtûniyye kurrâsı**: Kırâet-i hıfz ve kırâet-i seb'a ve *kitâb-ı Cezerî* ve *kitâb-ı Şâtıbiyye* tilâvet olunur. Dârü'l-kurrâ-yı mücevvîdîn ve dâr-ı hamele-i Kur'ân [u] mekân-ı huffâzândır. Ve **Dârü'l-kurrâ-yı İskender Paşa**: Nâmî Efendi nâmında aşere ve takrîb sâhibi bir sulehâ-yı ümmetden şeyhu'l-kurrâsı vardır.

GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

Trabzon'un hafız mekteplerinin vasıfları

Tamamı [3] adet dârülkurradır. Evvelâ **Orta Hisâr kurrâsı**: Fâtih'in eski camiindedir. Hıfz kırâtı ve İbn Kesîr¹⁷⁶ kırâtı okunur. Ve **Hâtuniyye kurrâsı**: Hıfz kırâtı, *kitâb-ı cezerî* ve *kitâb-ı Şâtıbiyye*¹⁷⁷ okunur. Tecvîd okutulan dârülkurrâ ve

¹⁷⁵ TEKİNDAG, M.C. , Şehbeddin, İslâm Ansiklopedisi, "Trabzon", MEB Yayınları, C: 12, İstanbul, 1974, s. 473.

¹⁷⁶ İbn Kesîr: Kur'ân-ı Kerimi hadislere göre tefsir eden hafızdır.

¹⁷⁷ "Al-Şâtibi, kıraat ilminde ve tefsirinde geniş bilgisiyle meşhurdu. Abu'l- Kâsım al-Şâtibî diye anılır. Şâtiba Câmî'nin vâzilîğini yaptı. Kıraat ve hadîs ilmlerinde tahsil gördü. Hirz al-amânî va vach al- tahânî adını verdiği fakat müellifinden dolayı al-Şâtibiya olarak tanınan, -l kafiyeli, 1173 beyitlik manzûmesi ile ünlüdür. Bu manzûme, 'Osman b. Sa 'id Abû 'Amr al- Dâni'nin aynı konuda ve al-Taysîr fi'l kirâ'ât al-sab' adlı risâlesinin nazma çekilmiş şeklidir." (F. KRENKOW, *İslâm Ansiklopedisi*, "Şâtibi" MEB Yayınları, 1957, C: 11, s. 352-353.)

17 KERVANSARAYLAR¹⁸³ ve TÛCCAR VE ESNAF HANLARIN ANLATILMASI

<p>Evsâf-1 hân-1 hâcegân</p> <p>Cümle (---) evvelâ mihmân-sârây-1 Hâtûniyye; yüz tavla at alır bir ıstabl-1 anteri var.</p> <p>..... (2 satır boş)</p> <p>Evsâf-1 hân-1 mücerredân</p> <p>Cümle (2.5 satır boş)</p> <p>Evsâf-1 çeşme ve sebil-i âb-1 hayât</p> <p>Cümle (2.5 satır boş)</p>
--

GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

Tüccar hanlarının özellikleri

Tamamı (...)dır. Evvelâ **Hâtuniyye mihmansarayı**; 100 tavla at alır büyük bir ahır var.

.....(2 satır boş).....

[**Taşhan (İskender Paşa), Meydan, Kâhyâ-oğlu, Gümrük, İki Kapılı, Giriğin, Acem(Hacı Yahya-oğlu), Baraşkeva, Paşayanoğlu**]¹⁸⁴

Bekar hanlarının özellikleri

Tamamı

.....(2.5 satır boş).....

¹⁸³ YÜCEL DAĞLI'NIN plânında yok

¹⁸⁴ TEKİNDAĞ, M.C. , Şehbeddin, a.g.m. s. 474.

18. ÇARŞI PAZARLARIN ÖZELLİKLERİ

Evsâf-ı esvâk-ı ma'mûr-ı sultânî

Cümle (---) dükkânlardır. Cemî'î çârsû-yı bâzârlarının güzîdesi Mumhâne Kapusu'ndan taşra esnâf-ı gûnâ-gûnu andadır. Ve bu Şem'ahâne kapusu'nun mahâzisinde ve leb-i deryâda kat-enderkat izdihâm bâzâr-ı muhabbet dekâkînleridir. Ve bir kârgîr binâ bezzâzistânı vardır kim cümle Arab u Acem [252a] hâcegîleri sâkindir. Gâyet mâldâr ve mün'im-i ehl-i vakâr ve muhteşem bâzargânları vardır. Ve Orta Hisâr'da Küçük Bâzâr derler her esnâf-dan bulunur, yetmiş seksen mikdârı dükkânlardır. Bunlardan gayrı câ-be-câ dükkânlar dahi çoktur.

GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

Tamamı (...) dükkândır. Bütün pazarlarındaki çarşıların seçkini Mumhâne Kapısı'ndan dışarıda çeşit çeşit esnaf oradadır. Ve bu Şem'ahâne Kapısı'nın karşısında ve deniz kıyısında üst üste kalabalık muhabbet pazarları dükkânları vardır.¹⁸⁵ Ve bir taştan yapı bezzâzistân bedesteni var ki gayet zengin, cömert, vâkarlı ve ihtişamlı pazar yerleri vardır.¹⁸⁶ Ve Orta Hisâr'da Küçük Pazar denilen [bir yer vardır] her çeşit esnaftan bulunur; yetmiş seksen kadar dükkânlardır. Bunlardan başka [şehrin içine] dağılmış dükkânlar da çoktur.

21.YAŞLI VE GENÇLERİN YÜZ RENKLERİNİN ANLATILMASI

Evsâf-ı reng-i rûy-ı ahâlî-i Tarabefzûn

İklîm-i hâmisde bulunmağın âb [u] hevâsının letâfetinden cümle halkı ehl-i zevk ve ehl-i teferrüc olup ayş [u] nûşa meşgûllerdir. Bî-gam ve bî-kayd yârân-ı zarîfân [u] âşıkân kimesneler olmağıla reng-i rûyları humret üzredir ve nisâ tâ'ifeleri Abaza ve Gürcî ve Çerkez mahbûbeleri olmağıla mahbûb u mahbûbe ciğer-küşeleri olur kim gûyâ her biri birer meh-pâre pençe-i âfitâblardır. (---) (---) (---)

¹⁸⁵ Birbirine çok yakın, sık dükkânlardır. Sadece alış-veriş yapılmaz. Aynı zamanda sohbetler de yapılıyor.

¹⁸⁶ Mün'im-i ehl-i vakâr: Burada tamlamaya gerek yoktur.

GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

Trabzon halkının yüz renklerinin vasıfları

Beşinci iklimde bulunduğu için suyu ve havasının tatlılığından bütün halkı gezip eğlenmeye hevesli ve zevk sâhibi olup içmeye ve eğlenmeye düşkünlerdir. Gamsız ve kayıtsız zarif dostlar ve âşık kimseler olduklarından yüzlerinin renkleri kırmızımsıdır. Kadınlar kısmı Abaza, Gürcü ve Çerkez güzelleri olduklarından güzel erkek ve kız çocukları olur ki sanki her biri birer ay parçası ve güneş pençesilerdir.
(...) (...) (...)

23. İLERİ GELENLERİN VE SEÇKİNLERİN ANLATILMASI

Eyâlet-i Tarabuzun'da Kânûn-ı
Süleymân Hân üzre mutî' [ve] münkâd
olan boy beylerin beyân eder

Mîr-i aşâ'ir-i Abaza: Evvelâ aşîret-i Câclar ve aşîret-i Arlan ve aşîret-i Candalar-ı cebelî ve aşîret-i Büyük Candalar, kenar-ı bahredirler. Ve aşîret-i Keçler ve aşîret-i Arıtlar ve aşîret-i Kamışlar ve aşîret-i Suçalar ve aşîret-i Bozodok ve aşîret-i Kutası ve aşîret-i Aşağılı ve aşîret-i Yukarulu ve aşîret-i Cembe ve aşîret-i Sovuksu. Netîce, cümle Abaza vilâyeti yetmiş kabîle aşîredir. Cümlesi Süleymân Hândan berü mutî' [ü] münkâdlardır. Andan sonra tâbi' olan mîr-i aşâ'ir Mikrîlistân ve Gürcîstân Evvelâ,

..... (5.5 satır boş)

Bu bâlâda tahrîr olunan cümle Gürcîstân [ve] Mikrîlistân mutî' [ü] münkâd olup her sene tecdîd-i sulh için harâclarına karşılık her kabîleden kırkar ve ellîşer gulâm ve bâkireler ve şem'-i kâfûrîler ve zerdeva ve sansarlar ve [249b] biner çift tüfenk çorâblar ve matbâh-ı âmire için biner top paçavra asdar bezleri ve niçe gûnâ hedâyâlar ile elçiler gönderüp Tarabefzûn paşalarına mutî' [ü] münkâd olmağîçün ahidnâmeler tahrîr olunup hâlâ her sene Tarabefzûn paşalarına Mikrîlistân'dan elçilerle hedâyâlar gelir. Böyle Kânûn-ı Süleymân Hân olmuşdur. Ve kânûn üzre Tarabefzûn beş yüz akçe mevlevîyyet pâyesidir, ammâ şerîf-i menâsıb-ı âlî değildir. Kırk bir nâhiyesi vardır, ammâ çoğu âsî dağlardadır. Senevî sekiz bin guruş hâsıl olur. Nâhiyeleri bunlardır kim tahrîr olunur.

..... (2 satır boş)

Ve Şeyhülislâmı ve nakîbü'l-eşrâfı ve serdâr yerine bir mu'azzam yeniçeri çavuşu ve sipâh kethüdâyeri ve şehir subaşısı ve ayak nâ'ibi ve muhtesib ağası ve gümrük emîni ve şâhbenderi ve balık emîni ve boyahâne emîni ve hamr emîni ve şem'a-hâne emîni ve'l-hâsıl cümle on yedi ta'zîr sahibi hâkimi vardır. Her birinin ellerinde hatt-ı şerîfleri vardır.

Ve cümle a'yân-ı vilâyetin destlerinde hatt-ı şerîfleri var kim şehir-i Tarabefzûn içre çufûd tâ'ifesi görürlerse katl edeler. Selef-i pâdişâhlarına yarlığ-ı beliğleriyle Yahûdîleri katl etmeğe me'mûrlardır kim, gördüklerinde amân vermeyüp katl edeler. İnşâallah mahallinde tahrîr olunur.

Bu şehir 17 iklim-i örfiyyede bulunmuşdur ve bilâd-ı Rûm şehirlerindedir. Karadeniz'in cânib-i

şarkîsi tarafında bir körfez-misâl bahr-i bî-taş üzere vâkî' olmuş bâğ-ı İrem'den nişân verir bir şehir-i müzeyyendir. İslâmbol Boğazı'ndan bu Tarabefzûn limanına cenûbdan şimâle gelir kâmil bin mildir.

Ve cebel-i Lezgi bu Tarabefzûn'un cenûbî ve şarkîsinde vâkî' olmağıla kavmine Lezgi kavmi demeden galat Lazki derler. Kâf ile yâyı tahfif-i kelâm için hazf edüp Laz kavmi derler.

Ebü'l-feth ve'l-megâzî Sultân Mehemmed Hân-ı Gâzî *tâbe serah ve ce'ale'l-cennete misvâh* hazretleri bu kal'ayı feth etdükde etrâf-ı erba'a diyârlardan ecnâs-ı mahlûkâtı sürüp Tarabefzûn'a nakl etdirüp iskân etdirdi. Eyle i'mâr oldu kim gûyâ gulgule-i benî Âdem oldu. Ekserî halkı Lazdan mürekkeb ünâs-ı bî-istinâsıdır.

GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

Trabzon Eyâletinde Kânuni Süleymân Hân üzere itaat edip boyun eğmiş olan boy beylerini bildirir.

Abaza aşiretleri beyleri: Evvelâ Câclar aşireti¹⁸⁷, Arlan aşireti¹⁸⁸, Dağ Candaları aşireti¹⁸⁹, Büyük Candalar aşireti¹⁹⁰ deniz kıyısındaırlar. Keçler aşireti¹⁹¹,

¹⁸⁷ Adları geçen aşiretler ile ilgili bilgiler şu adresten alınmıştır:

<http://www.chveneburi.net/tr/default.asp?bpgpid=539&pg=1> (07/02/2014)

Mekrilce söyleşirler. Faşe Irmağı'nın karşı tarafı Mekrilistândır. Beyzâdeleri vardır. On bin güçlü askere sâhiptirler. Hepsî bir mezhepte değildir. Harâmî ve bahadır bir kavimdir. Cevizleri, fındıkları çoktur. Ok, yay, mızrak silahlarını kullanırlar. Atlıları az, piyâdeleri yiğit, dilberleri güzeldir. İskeleleri batıda, iki konak mesafede Lakba'dır. Bu iskele Trabzon'dan üç yüz mil daha büyüktür. Kible ve gün doğusunda şiddetli rüzgâr estiğinden dolayı gemiler kışın yatmaz. Deniz yolu ile batıya doğru gidilirse Arlan aşireti sınırında Hıfa köyüne rastlanır.

¹⁸⁸ On bin kadar yiğitleri vardır. Verimli toprakları, adil beyleri vardır. Baş İskelesi Laçiğa'dır. Limanda kış ve yaz, gemiler eksik olmaz.

¹⁸⁹ On beş bin civarında yiğitleri olan asıl Abaza kavmidirler. Beyleri vardır. Dağda Hofa adlı denize bakan bağı, bahçeli bir köyü olup iskelesine Kakır adı verilir.

¹⁹⁰ Yirmi beş civarında köyleri, on beş bin askerleri ve beyleri vardır. Limanın adı Çanda olup limanda kışın gemiler yatmaz. Buranın ardındaki dağlarda Maşşâh Çerkesleri'nin memleketleri vardır.

¹⁹¹ Cennet bağı gibi verimli bir vilayettir ki yetmiş parça köyden meydana gelmiştir. İki bin kadar silahlı askere sahip olup bir de beyleri vardır. Suları ab-ı hayat gibi güzel ve lezzetlidir. Ama Lipu adında, içinde gemilerin çalıştığı bir büyük limanı vardır. Bu ırmak Elburz Dağları'ndan gelerek burada Karadeniz'e dökülür. Temmuz ayında bile geçit vermeyen bir sudur. Kış günleri gemiler yatar. Güvenli bir yerdir. Keçler kabilesinden bu yere gelinceye kadar, bu ırmağın iki yakası çeşitli meyveler veren ağaçlarla süslüdür. Keçler'in on bin askeri olup, çoğu atlıdır. Büyük bir kavim olup ve insanları çok zenginlerdir.

Arıtlar aşîreti¹⁹², Kamışlar aşîreti¹⁹³, Suçalar aşîreti¹⁹⁴, Bozodak aşîreti¹⁹⁵, Kutası aşîreti¹⁹⁶, Aşağılı aşîreti, Yukarulu ve Cembe aşîreti¹⁹⁷, Sovuksu aşîreti¹⁹⁸. Sonuç, Abaza memleketinin tamamı 70 kabile aşîrettir. Hepsî Süleymân Hân'dan beri itaat etmişler ve tâbi olmuşlardır. Bundan sonra tâbi olan Mikrilistân¹⁹⁹, Gürcistân beyleri evvelâ

.....(5.5 satır boş).....

Bu yukarıda yazılan bütün Gürcistân ve Mikrilistân bağlanmış ve itaat etmiş olup her sene barış yenilemek için haraçlarına karşılık her kabileden kırkar ve ellişer

¹⁹² Bu kavim Keçler kavminden kalabalıktır. Ama onlar kadar savaşçı ve cesur değildirler. Çoğu tüccarlık yapar. Domuz beslerler. Alaycıdırlar. Güvenilir bir kavim olup, otuz bin kadar adamları vardır. Bunların da bir beyleri vardı. Beyleri saçlı, arkasında kılçıklı kebe Çekmanı, elinde ok ve yayı, belinde kılıcı olan cesur bir yiğitti. Yanındakilerin hepsi saçlı, güneş gibi temiz yiğitlerdi. İskelesine Arklar derler. Limanı açık olduğundan gemiler kışlayamaz. Bir iskelesine de Leyuş derler. Burada da gemiler kışlayamaz. Ama geniş iskeledir.

¹⁹³ Bir beyleri olup, on bin kadar cesur ve yiğit halkı vardır. Melek Ahmet Paşalı, Kamış Mehmed Ağa bu kabiledendir. Bunlar defalarca At kavmini bozguna uğratarak beylerini esir almışlardır. Çünkü bu Abazalar birbirleriyle savaşarak kadın ve çocuklarını esir alıp satarlar ve öyle geçinirler. Bu Kamış Dağları'nda iri domuzlar yaşar. İskelesi varsa da o kadar işlek değildir. Çünkü halkı asidirler. Bu Kamış kavmi içinde İstanbul'dan ve Mısır'dan gelme Tophane Abazaları vardır. Mescitleri, çoluk çocuk sahibi soylu Müslümanları çoktur. Köyleri kibleye ve denize bakar. Bunlarda da çarşı pazar yoksa da iskele başlarında pazar yerleri bulunur.

¹⁹⁴ Bunların da bir beyleri, on bin kadar piyade, namlı askerleri vardır. Yerleri kayalık olduğundan, atlıları azdır. İskelesi de vardır ama adı bilinmez. Dağ başlarında kırkar, ellişer haneli köylerdir. İskelelerine yılda bir kez her yandan gemiler, barut, kurşun, tüfek, ok, yay, fişek, kılıç, kalkan, mızrak ve diğer savaş aletleri ile eski pabuç, çuka kenarı, gömlek bezi, ocak demirleri, kazan, ocak içine kazan asmak için kullanılan demir zincir, tuz ve sabun gibi şeyler getirirler. Bu gemicilere genç delikanlılar yağ, balmumu, muşamba, zerdova ve bal vererek, karşılığında adı geçen şeylerden alırlar. Buralarda hiçbir zaman altın ve kuruş bulunmaz. Değiş tokuş yoluyla alış veriş yaparlar.

¹⁹⁵ Bunların da beyi ve on bin adamı var. İskelelerinde on bin parça İstanbul gemisi vardı. Mengli Giray Han bu Bozuduk kavminden üç bin askeri Ejderhan seferine götürmüş. Ejderhan feth olunca Bozuduk aşiretini Çerkes vilayetinde Obor Dağı eteğine yerleştirmiştir. Halen Çerkes'de Bozodok kavmi derler bunlara. Abaza Bozodoku ile Çerkes Bozodoku'nun arasında Obor denen yüksek bir dağ vardır. Üç konaktır. Birbirlerini basarak insanlarını kaçırlar.

¹⁹⁶ Bir beyleri vardır. Hepsî yedi bin askerdir. İskelelerine Kotasi derler. Tahtadan yapılmış hasır örtülü mahzenleri vardır. Köyleri limanın arkasındaki dağlardadır. Limanında Kefe ve Taman gemileri çoktur. Bu aşirete her an Kırım tarafından atlılar gelerek alışveriş yaparlar. Halkı itaatkârdır. Çünkü yerleri sarp değildir. Buğday bile yetiştirirler. Bunun dışındaki öbür Abaza diyarlarında Basta darısı ekerler. Bu Kotasi aşiretinin sazdan, tahta örtülü evleri vardır. Ocakları ortadadır. On eve bir kabak derler. Dört yanı bir kale gibi çitle çevrilmiştir. Bütün hayvanlarını muhafaza edip, gece sabaha kadar aslan gibi köpekleriyle nöbet beklerler. Bütün Abaza aşiretleri böyledir. Çünkü bütün evleri ormanlar arasındadır. Birbirlerinden korkarlar. Bu Kotasi aşiretiyle Jane Çerkesleri'nin arası bir konaktır. Bunlar Çerkes dilini de bilirler. Bunlar Çerkes'e, Çerkes de bunların limanına izinle mal getirirler.

¹⁹⁷ Bir beyleri ve iki bin piyade askerleri vardır.

¹⁹⁸ Bir beyleri ve üç bin askerleri vardır. Küheylan atlara sahiptirler. İskeleleri Haruna'dır. Alâ yataklı limanı vardır. Soğuksu adına geçit vermeyen büyük bir ırmak vardır ki Çerkes Dağları'ndan çıkıp burada Karadeniz'e dökülür. Ab-ı hayata benzer bir sudur. İşte bu ırmak kıyısında bulduklarından bu aşirete Soğuksu aşireti adı verilmiştir.

¹⁹⁹ Mikrilistân: Batum sınırından sonra bulunan bir ülke idi.

erkek köle ve bakireler, beyaz mumlar, zerdeva ve sansarlar, biner çift tiftik çoraplar, saray mutfağı için biner top paçavra astar bezleri çeşit çeşit hediyeler ile elçiler gönderip Tarabefzûn paşalarına Mikriliştan'dan elçilerle hediyeler gelir. Böyle Kânuni Süleymân Hân olmuştur. Kânûn üzere Tarabefzûn 500 akçe mevleviyyet pâyesidir, ama şerif yüksek menâsib değildir. 41 nahiyesi vardır, ama çoğu âsî dağlardadır. Senelik 8000 kuruş elde edilir. Nahiyeleri bunlardır ki yazılıdır:

.....(2 satır boş).....

Ve Şeyhülislâmı, nakîbü'l eşrâfi²⁰⁰ ve serdâr yerine bir mu 'azzam yeniçeri çavuşu ve sipah kethüdâyeri ve şehir subaşısı, ayak naibi²⁰¹, muhtesib ağası²⁰², gümrük emini²⁰³ ve şâhbenderi²⁰⁴ ve balık emini, boyahâne emini, içki emini ve şem 'ahâne emini kısacası bütün on yedi ceza hâkimi vardır. Her birinin ellerinde fermanları vardır.

Vilâyetin bütün ileri gelenlerinin ellerinde Trabzon şehri içinde Yahûdî tayfasından kimi görürlerse katl etmeleri için fermanları var. Eski pâdişâhlardan aldıkları fermanlarıyla (yarlığlarıyla) Yâhudîleri katl etmeye me 'mûrlardır ki, gördüklerinden amân vermeyip katl eyleyeler. İnşâallah yeri geldiğinde yazılır.

Bu şehir 17. İklim-i örfiyyede bulunmuştur ve Anadolu beldesi şehirlerindedir. Karadeniz'in doğu tarafında bir körfez gibi kayalar denizi üzerine kurulmuş İrem bağına benzer süslü bir şehirdir. İstanbul Boğazı'ndan bu Trabzon Limanı'na kadar **[batıdan doğuya]**²⁰⁵ uzanır, tam bin mildir.²⁰⁶

Ve Lezgi Dağı bu Trabzon'un güneyi ve doğusunda meydana geldiğinden kavmine Lezgi kavmi demekten galat [olarak] Lazki derler. Kâf harfi ile yâ harfini sözü kısaltmak için kaldırıp Laz kavmi derler.

²⁰⁰“Hazret-i Peygamber'in sülâsi mensuplarının işleriyle meşgul olan vazife sahibi hakkında kullanılan bir tâbirdir. (M. Z, PAKALIN, a.g.e, C: II, s. 647)

²⁰¹ “Ayak naibi: Davaları gerektiğinde yerinde görmek üzere kadı adına görev yapan memurdur. Aynı zamanda belediye işlerine de bakarlardı”. (M. Z, PAKALIN, a.g.e, C: 1, s. 119.)

²⁰²“Muhtesib: Sanat erbabının narhlarına bakmak, kile, arşın ve sair ölçüler ile terazi ve kantarları kontrol edip, düzgün ölçüler kullanmayan ve satışlarda hile yapanları cezalandırmak göreviyle sorumlu olan memurlardır. İhtisap Ağası olarak da bilinir.” (C: II. s. 572.)

²⁰³ Gümrük Emini: Gümrüklerin hesabını tutan memura verilen addır.

²⁰⁴ Konsolos.

²⁰⁵ Evliya Çelebi metinde “cenubdan şimale” olarak belirtmiştir.

²⁰⁶ İstanbul-Trabzon 1609 km.'dir. 1609000/1609(bir kara mili)=1000 mil eder.

Fâtih Sultân Mehmet Hân Gâzi (toprağı mis kokulu ve mekânı cennet olsun hazretleri) bu kaleyi fethettiğinde dört tarafında olan bölgelerden çeşitli insanları sürerek Trabzon'a naklettirip iskân ettirdi. Öyle imar oldu ki sanki her yer insan sesiyle doldu insan. Halkın çoğunluğu Lazlardan oluşan insanlar topluluğudur.

Evsâf-ı kibâr [u] a'yân-ı Tarabefzûn: Evvelâ Vâli-i vilâyet Ketenci Ömer Paşa ve Mehemmed Paşa ibn Ketenci Ömer Paşa ve Bâkî Paşa ibn Ketenci Ömer Paşa ve,
..... (2.5 satır boş)

Trabzon ileri gelenlerinin anlatılması: Evvelâ vilâyetin valisi Ketenci Ömer Paşa, Ketenci Ömer Paşa oğlu Mehmet Paşa ve diğer oğlu Bâkî Paşa ve,

.....(2.5 satır boş).....

26. ŞEYHLERİN ANLATILMASI

Trabzon'un âlimleri, sâlihleri ve büyük evliyâlarının anlatılması:

.....(5 satır boş).....

27. ŞAİRLERİNİN ANLATILMASI

Trabefzûn'da cümle halkı tarîk-i Gülşenî'de pâk cübbe-i gûnâ-gûnları girîbânında mercân ve balğamî ve yeşim-i Hitâyî ve pîrûze-i Nişâbûrî cübbeler ile libâslar geyüp mülebbes ehl-i ma'ârif, gazel-hân ve Fârîsî-hân şu'arâlar vardır kim zamânımızda on bir dîvân sâhibi, fesâhat ve belâgat sâhibi Okçuzâde-misâl şu'ara-yı pâk-zebânlar var.

Trabzon'un cümle halkı Gülşenî tarikatında [olup] çeşit çeşit temiz, mercan, sarı, Türk yeşili Nişabur mavisi (zarif) cübbeler giyer (ve içlerinde) maarif ehli, gazel-hân ve Fârîsî-hân şairler vardır ki zamanımızda on bir divan [olan], fesâhat ve belâgat sâhibi Okçuzâde gibi temiz gönüllü şâirleri vardır.

Der-sitâyiş-i şu'arâ-yı Tarabefzûn : Evvelâ emlahu'ş-şu'arâ **Gınâyî Efendi:** Tayyâr Mehemmed Paşa'nın re'îsi idi. Ba'dehu Melek Ahmed Paşa'ya re'îsü'l-küttâb olmuşdu. *Kâmûs-ı Ahterî* ve *Şem'î'yi* hıfzen tekmîl edüp Hâfız [ü] [250a] Örfî'de ve *Dîvân-ı Fuzûlî*'de cârî hâfız idi ve hurûf-ı tehecca üzre dîvânın tekmîl etmişdi. Hâtem-i engüşterinin seci'i: *Gınâyî dilde buldum ben Gınâyî* idi. Melek

Ahmed Paşa sadâretten ma'zûl olup eyâlet-i Özü, andan eyâlet-i Rûmeli oldukda Re'îs Gınâyî zâtü'l-cenbden merhûm olup Sofya'da Derviş Mehemmed Paşa Câmi'inin mihrâbı önünde defn olundukda fevtine târîhdir. (---) (---) (---) (---) (---) Hayâtı ve memâtı târîhi, lafz-ı "*Gınâyî*"dir. Sene 1061 *rahmetullahi aleyh*.

Ve şu'arâ **Alî Cânı ibn Gınâyî Efendi:** Pederinden sonra bunlar Melek Ahmed Paşa'ya re'îs oldular. Fâzıl ve ehl-i ilm ve dîvân sâhibi ve ilm-i inşâda üç mücelled te'lîfâtı vardır kim *Siyer-i Veyisî* anın yanında kelâm-ı tıfl-ı ebced-hândır. Bir hâluk meclis-ârâ çelebî idi.

..... (2 satır boş)

Trabzon şairlerinin övülmesi: Evvelâ şairlerin seçkini **Gınâyî Efendi:** Tayyar Mehmed Paşa'nın reisi²⁰⁷ idi. Daha sonra Melek Ahmed Paşa'ya reisülküttâb²⁰⁸ olmuştu. Ahterî²⁰⁹ ve Şemî²¹⁰ lügâtlerini tamamen ezberleyip Hâfız Örfî ve Fuzûlî Dîvânlarını [da] ezbere bilir idi. Harf sırasına göre²¹¹ divanını tamamlamıştı. Hâtem-i Engüşterî'nin seci 'i:²¹² *Gınâyî dilde buldum ben Gınâyî* idi.²¹³ Melek Ahmed Paşa sadrazamlıktan azledip Özü beylerbeyisi, sonra Rûmeli Beylerbeyisi olduğunda Reis Gınâyî zâtülcenb (akciğer iltihabı) hastalığından ölüp. Sofya'da Derviş Mehmed Paşa Câmi'nin mihrâbı önünde gömüldü. Ölümüne târîhtir. (...) (...) (...) (...) (...) Hayâtı ve memâtı târihi, "*Gınâyî*" lafzıdır. Sene 1061/1650-51 *Allah'ın râhmeti onun üzerine olsun*.

Ve şair **Gınâyî Efendi oğlu Ali Cânı:** Babasından sonra bu zât Melek Ahmed Paşa'ya reis oldular. Fâzıl, ilim sâhibi, divân sâhibi ve nesîrde üç cilt kitabı vardır ki

²⁰⁷ Başkatip

²⁰⁸ Dış işlerini yürüten Hariciye Bakanı

²⁰⁹ Arapça-Türkçe sözlük Afyon Karahisarlı Şemseddin oğlu Mustafa tarafından yazılmıştır.

²¹⁰ Şem'i: Hafız Divânı'nın şairi.

²¹¹ Elifba sırasına her harften kafiyeli gazeller yazarak divânını tamamlamıştır.

²¹² Yüzük taşı gibi değerli ve seçili bir söz.

²¹³ Ey Gınâyî ben zenginliği (ganiliği) kendimde buldum.

Siyer-i Veysî onun yanında okumaya yeni başlayan çocuk sözü gibi kalır. Meclisleri süsleyen iyi huylu, hoş-sohbet bir çelebi zât idi.

.....(2 satır boş).....

29. ERKEK VE KADINLARININ GİYECEKLERİNİN ANLATILMASI

... Bu şehrin halkı eski zamanlardan beri yedi bölüktür. Bir bölümü ileri gelenlerden bey, beyzâdeler ve hizmet sâhibi halk tabakasıdır ki samur kürklerle güzel elbiselere gömülmüş paşazâdelerdir. Bir bölümü âlimler, sâlihler ve büyük şeyhler hâl sâhibi kimselerdir ki ülema görüntüsünden özel elbiseleriyle gezer âlimlerdir. Bunların hepsi geçmiş pâdişâhların vakıflarından maaş alan ve dua edenler ki saygı görececek kimselerdir. Üçüncü kısmı karalar ve denizler tüccarlarıdır ki Azak'a Kazak'a, Mikril'e, Abaza'ya, Çerkezistan'a ve Kırım'a gidip ticaret edip çuka ferace, kortuş, dolama ve yelek giyerler, zengin, bezirgânlardır. Dördüncüsü türlü türlü san 'at sâhipleridir. Hepsi çuka, ferace ve begası hil 'at giyip işlerini yapıp kâr ederler. Beşinci bölümü gemicilerdir ki Karadeniz içinde gemicilik edip kâr ederler. Bunların elbiseleri kendilerine mahsus demir kopran, şalvar, çuka dolama ve başlarına astar sarık sararak deniz yüzünde gazâ edip savaşarak ticâret edip kâr ederler.

30. HALKIN DİLLERİNİN ANLATILMASI

... Ama Çiço, Çağata ve Lezgi halkları gayet inatçıdırlar. Bu anılan tâ'ifelerin başka lehçeleri, deyimleri, terimleri ve kelimeleri vardır ki Trabzon şehrinin merkezindeki halk o kabile halkının dillerinden asla anlayamazlar, tercümana muhtaçlardır.

Çiço²¹⁴ ve Çağata kavminin dilleri, şiir şeklindedir ki yazılır:

Ton zariğon ta niçaro

Tomur funda pâlikaro

²¹⁴ Trabzon'da çiçonun kısa boylu anlamına geldiğini gördük. Aynı eserde nakledilen şu tekerleme de "çiço" nun anlamını doğrulamaktadır: "Uşudum, uşudum/ Daldan elma dişurdum/ Elmamı yediler/Bana çiço dediler/ Çiçoluktan çıktım/ Beyoğluna gittim/ Beyoğlu hasta/ Çorbası tasta/ Mendili ipek/ Kendisi köpek"(ÖZTÜRK, Özhan, a.g.s, s. 275.)

İhâyinke gohâ tona

Kiha pâyış to hammâmo

Bu gibi lehçeleri vardır. Ama Lezgilerinin dili kaleme ve yazmaya gelmez tuhaf bir çeşit dildir. Bu kavmin çoğunluğu gemicilerdir. Çoruh Nehri ile Mikrilitân'a varıp şimşir ve esir alıp Trabzon Limanı'na gelip satarlar. Bir hoş büyük limanı vardır, iyi demir tutar körfezli limandır. Lâkin batı tarafı açıktır. Batı tarafına 300 mil yarımadasında Kefe Kalesi Limanıdır. (...) (...) (...) (...) (...) (...)

31. CANA CAN KATAN GÜZEL HAVASININ VE İKLİMİNİN ANLATILMASI

Ve bu şehrin suyu ve havasının tatlılığından dağlarında şimşir ağacı, bağlarında servi ve Anadolu ceviz ağaçları var. Allah'ın hikmetidir ki kible tarafında Erzurum diyarının dağlarında kış ve kıyâmet, burada güllük gülistanlık, reyhan ve erguvan, limon ve turunç bahar ve meyve vermededir. Beşinci iklimde olduğundan boylamı (...) (...) ve enlemi (...) (...). Kışı olmaz gayet yumuşaktır ve gayet ılımandır. Bundan dolayı halkı da itidal üzere geçinirler. Yumuşak huylu, kimsesiz insanlara dost ve memleketlerinden uzak kalmış garipleri sever adamlardır.

35. TATLI SU NEHİRLERİNİN ANLATILMASI

Der-sitâyiş-i Nehr-i Hoşoğlan

Erzurûm eyâletinde Kerkid nâhiyesinin cenûbî cânibinde Yaylak Mescidi nâmiyle ma'rûf ol cebel-i büledden tulû' edüp niçe kurâ ve kasabât-ların bâğ u bostânların reyyiderek bu Tarabefzûn'un cânib-i (---) Deryâ-yı Siyâh'a munsab olur âb-ı hayâtdır. Bu nehir tulû' etdüğü dağda Âl-i Çobaniyân'dan Hoşoğlan nâm bir kimesne bir kal'a binâ etmişdir. Tarabuzan'ın cenûbunda iki menzil yerdedir. Bu nehir dahi ol kal'a sahibi ismine mu-zâf olup Nehr-i Hoşoğlan derler. Amma Tarabuzan {halkı bu cebele Ağaçbaş dağı derler. Tarabu-zan'dan Bayburd'a giden âdemler bu dağdan geçerler. Bir kapusu var, andan gayrı yerden geçecek yolları yokdur}.

Hoşoğlan Nehri'nin Övgüsü

Erzurum eyâletinde Kelkit nahiyesinin güney tarafında Yaylak mescidi adıyla bilinen yüksek bir dağdan doğup nice köylerin ve kasabaların bağlarını sulayarak bu Trabzon'un [**şark**] tarafında Karadeniz'e karışır bir hayat suyudur. Bu nehrin doğduğu dağda Çobanoğulları'ndan Hoşoğlan adında bir kimse bir kale inşa etmiştir. Trabzon'un güneyinde iki menzil yerededir. Bu nehir de o kale sâhibinin adıyla isimlendirilip Hoşoğlan Nehri derler. Ama Trabzon halkı bu dağa Ağaçbaş Dağı derler. Trabzon'dan Bayburd'a giden adamlar bu dağdan geçerler. Bir kapısı (geçit yeri) var, ondan başka yerden yolları yoktur.

37. HAMAMLARIN ANLATILMASI

Evsâf-ı hammâmât

Evvelâ Orta Hisâr'da iki hammâm-ı latîf vardı
Biri kal'a dîvârının Aşağı Hisâr'a açılan kapını:

kurbunda (---) (---) hammâmdır kim biri nisvân-ı sâhib-isyânlar için binâ olunmuştur. Ve hammâm-ı (---) bir dilküşâ hammâm-ı rûşenâdır. İç Kulle ta'bîr etdikleri kal'anın şimâlî tarafındaki dîvâra karîb **Kulle Hammâmı** derler. Bunun dahi âb [u] hevâsı latîfdir ammâ yektâ hammâmdır. Ve kâfirden kalmış hammâmdır derler. Ve **İmâret Hammâmı**, Hâtûniyye binâsıdır ve Hâtûniyye Câmî'i kurbunda ve **Aşağı Hisâr Hammâmı** yektâ hammâm-ı latîfdir. Ve **İskender Paşa Hammâmı** çiftedir ve gâyet müferrahdır. Ve **Kâfir hammâmı**: Mahalle-i Yeni Cum'a ile Gavur meydânı mâbeyninde bir hammâm-ı hoş-hevâdır. Ve **Tekfur Sarâyı Hammâmı**: Bu dahi âb [u] hevâsı mu'tedil hammâm-ı pâkdir. Bu zikr olunan yedi adet hâs u âm hammâmlardan mâ'adâ şehr-i Tarabefzûn içre ikiyüz kırk beş sarây-ı hammâm-ı hâs var kim Sicil'de mestûrdur. (---) (---)

Hamamların vasıfları

Evvelâ Orta Hisâr'da iki güzel hamam vardır. Biri kale duvarının Aşağı Hisar'a açılan kapının yakınında **[2] [adet]**²¹⁵ hamâmdır. Suyu, havası ve yapısı güzeldir. **[Çifte]** hamâmdır ki biri isyan sâhibi kadınlar için yapılmıştır. Ve **[müzekkeran]** hamâmı bir gönül açan aydınlık hamâmdır. İç kule dedikleri kalenin kuzey tarafındaki duvara yakın **Kule Hamâmı** derler, bunun da suyu ve havası tatlıdır ama eşsiz hamâmdır. Ve "kâfirden kalmış hamâmdır" derler.

İmâret Hamâmı, Hâtuniyye yapısıdır ve Hâtuniyye Câmii yakınında ve **Aşağı Hisâr Hamamı** güzel, eşsiz hamâmdır. **İskender Paşa Hamâmı** çiftedir²¹⁶ ve gayet ferahlatıcıdır.

Kâfir Hamâmı: Yeni Cuma Mahallesi ile Gavur Meydânı arasında hoş havalı bir hamâmdır.

Tekfur Sarâyı Hamâmı: Bu da suyu ve havası ılık temiz bir hamâmdır. Bu anılan yedi adet, herkesin girebileceği hamâmlardan başka Trabzon şehri içinde 245 özel ev hamâmları var ki sicilde yazılıdır.

[Hoca Arif, Tophâne, Kral Kızı, Sekiz Direkli, Fâti (Hoca Kasım), Alaca, Moloz, Uzun-oğlu, Meydan, Yokuz-oğlu]²¹⁷

39. ERKEKLERİN İSİMLERİNİN YAZILMASI

Halkın çoğunluğu Lazlardan oluşan insanlar topluluğudur. Hâlâ tüm halkı yeniçerilerdir ki anadan doğma kul oğlu kul yeniçeri [olarak] doğar. İsimleri Ali peşe, Veli Peşe, Hutâverti Peşe, Câfer Peşe, Peşir Peşe, Fasli Peşe, Memi Peşe, Memi Peşe, Meyeser Peşe, Farhad Peşe, Mahmet Peşe künyeli isimleri bunlardır. Fırtuoğlu, Foduoğlu ve Farazoğlu, Koşumburoğlu, Kotarazoğlu, Kalafatoğlu, Kosdiçoğlu, Cündeoğlu, Ali-Pelioğlu, Sürmenelioğlu Pipolı, Kaşıdiyarı ve Siyâmi, Corkali, Hacı Çeço, Kontoz Musli, Ali Pişar, Göneli Alî Peşe erkeklerinin bu gibi isimli lakapları vardır ki yiğitliğiyle ünlü, yarar, güçlü kuvvetli, yiğit gençleri vardır. (...)

²¹⁵ TEKİNDAG, M.C. , Şehbeddin, a.g.m, s. 474.

²¹⁶ Hem erkekler hem de kadınlar için.

²¹⁷ TEKİNDAG, M.C. , Şehbeddin, a.g.m. s. 474.

40. KADINLARININ İSİMLERİ

... Kadın kısmının isimleri böyledir: Ümmihân, İsmihân, Râpiye, Âsiye, Hânîfe, Âfife, Sapiha, Fâtîme, Honti, Toniti, Gülşahi, Mihrimah, Hava, Humâ, Zâhile, Râpişe, Ânife.

41. KÖLELERİN İSİMLERİ

...Kölelerin isimleri bunlardır: Usef, Yivan, Kanenin, İlah kuli, Ristem, Aparti, Canesi, Hali.

Bu gibi isimli erkekler, kadınlar ve köleler var ki bunları duyan insanlar hayran olur. Ama gerçeklerine bakılsa bu isimler yine bilinen ve meşhur olan isimlerdir. Ama Laz taifesi olduğundan özel lehçeleriyle bunun (söylenen) gibi kelimeleri vardır.

46. SAN 'ATLARI VE KAZANÇLARININ ANLATILMASI

Evsâf-ı kâr [u] kesb-i ehl-i Tarabzen

Bu şehrin halkı kadîm eyyâmdan yedi fırkadır. Bir fırkası a'yân-ı kibâr beğ ve beğzâdeler ve ehl-i hizmet avân tâ'ifesidir kim semmûr kürklerle libâs-ı fâhirelere müstağrak paşazâdelerdir. Ve bir zümresi ulemâ ve sulahâ ve meşâyih-i kirâm hâl sâhibi kimesnelerdir kim ulemâ zeynde-libâs-ı mah-sûsalarıyla gezer âlimlerdir kim cümlesi selef pâdi-şâhlarının evkâflarından vazîfe-hârân [u] du'â-gûyân-ı gûnâ-gûndurlar kim vâcibü'r-ri'âyederler. Üçüncü fırkası tüccâr-ı berr u bihârdır kim Azağa ve Kazağ'a ve Mikril'e ve Abaz'a ve Çerkeze ve Kırım'a gidüp ticâret edüp çuka, ferrâce ve kontuş ve dolama ve yelek giyerler ankâ bâzargânlardır. Dördüncüsü ehl-i sanâyî'-i gûnâ-gûndurlar. Cümlesi çuka ferâce ve bogasi hil'at giyüp kâr [u] kesb ederler. Beşinci kavmi keşîbânlardır kim Bahr-i siyâh içre mellâhlık edüp kâr ederler. Bunların libâsları kendülere mahsûs demir kopran ve şalvar ve çuka dolama ve serine asdâr-ı destâr sarup rûy-ı deryâda gazâ edüp ceng [u] cidâl ederek ticâret edüp kâr ederler. Altıncı fırkası bâğbân ve bâğçevândır. Zirâ bu şehrin Bozdepe dağları bâğlardır kim sicillâtda mestûr olduğu üzere cümle otuz bir bin bâğ u bâğçedir. Birer bâğbândan otuz bir bin âdem add olunmuşdur. Ammâ ba'zı bâğçede iki üç gilmân [u] huddâm vardır. Yedinci fırkası niçe bin âdem sayyâd-ı mâhîdir. Zirâ bu kavim balığı gâyet pek severler. Niçe bin gûne ehl-i şuğl âdemleri vardır. Ammâ tahrîri mümkün değildir. (---) (---) (---) (---) (---) (---)

Trabzon halkının işleri ve kazançlarının vasıfları

Bu şehrin halkı eski zamanlardan beri yedi bölüktür. Bir bölümü ileri gelenlerden bey, beyzâdeler ve yardım ve hizmet sâhibi tabakasıdır ki samur kürklerle gösterişli elbiselere boğulmuş paşazâdelerdir. Bir bölümü âlimler, sâlihler ve büyük şeyhler hâl sâhibi kimselerdir ki ülema görüntüsünden özel elbiseleriyle gezer âlimlerdir. Bunların hepsi geçmiş padişâhlardan kalan vakıflardan maaş alan ve dua

edenler ki saygı görecek kimselerdir. Üçüncü kısmı karalar ve denizler tüccarlarıdır ki Azak'a Kazak'a, Mikril'e, Abaza'ya, Çerkezistan'a ve Kırım'a gidip ticaret edip çuka ferace, kortuş, dolama ve yelek giyerler, zengin, bezirgânlardır. Dördüncüsü türlü türlü san 'at sâhipleridir. Hepsî çuka, ferace ve begası hil 'at giyip işlerini yapıp kâr ederler. Beşinci bölümü gemicilerdir ki Karadeniz içinde gemicilik edip kâr ederler. Bunların elbiseleri kendilerine mahsus demir kopran, şalvar, çuka dolama ve başlarına astar sarık sararak deniz yüzünde gazâ edip savaşıarak ticâret edip çalışırlar. Altıncı bölümü bağcılar ve bahçıvanlardır. Çünkü bu şehrin Boztepe Dağları bağlardır ki sicillerde yazılı olduğu üzere tamamı otuz bir bin bağ ve bahçedir. Birer bağcıdan otuz bir bin adam sayılmıştır. Ama bazı bahçede iki üç işçi ve hizmetçi vardır. Yedinci fırkası nice bin adam balık avcılarıdır. Zîrâ bu kavim balığı gayet pek severler. Nice bin çeşit iş ve meslek sâhibi insanları vardır ama yazılması mümkün değildir. (...) (...) (...) (...) (...)

Evsâf-ı sanâyi'-i meşhûr-ı Tarabefzûn

Evvelâ ekâlîm-i seb'ada kuyumcuları gibi üstâd-ı kâmil zer-gerân bir diyârda yokdur. Hattâ Selîm-i Evvel bu şehirde müştakk olup âlem-i sabâvetinde zer-nişâncılık ilmin tahsîl edüp pederi Bâyezîd Hân ismine Darbhâne-i Tarabefzûn için sikke kazırdı. Gûyâ sikkeyi mermerde kazırdı. Bu hakîr memsûk Tarabzen akçesin görmüşiz. Ve Süleymân Hân dahi bu Tarabefzûn'da doğup Beşiktaş'da Yahyâ Efendi ile süd karındaş olup anıyla Kostanta nâm bir zimmînin şâkirdi olup Süleymân Hân üstâd-ı zerger olmuşdur. Ol zamândan bu âna dek kuyumcuları iştihâr bulup bir gûne at rişemesi işlenir kim ol diyâra mahsûsdur ve buhûrdân ve gülâbdân ve kılıç ve gaddâre ve aşçı bıçakları işlerler kim sihr-i i'câzdır. Ve Gurguroğlu bıçağı bir gûne sikkîndir kim anı kullanan elbette düşmandan kînin alır, meşhûr-ı âfâk bir gûne mücezzem bıçaktır. Ve bir gûne Tarabzon baltası var, nev-peydâ bir gûne balta-i zer-nişân işlenir kim sâ'ir diyârlarda nişânesi yokdur. Ve sadefkârî pîş tahtası ve sandûkası [252b] ve sadefkârî rîğdânı ve devâtı ve iskemlesi bir diyârda yokdur, illâ diyâr-ı Hindistân'ın sadefkârîsi ola.

Trabzon'un meşhur san 'atlarının vasıfları

Evvelâ yedi iklimde kuyumcuları gibi yetkin usta kuyumcular bir diyârda yoktur. Hatta Sultân I. Selîm bu şehirde doğduğundan gençliğinde kakmacılık ilmini öğrenip babası Bâyezîd Hân ismine Trabzon Darbhânesi için para kalıbı kazırdı. Sanki sikkeyi mermerde kazırdı. Bu basılmış Trabzon akçesini görmüşüz. Süleymân Hân'da bu Trabzon'da doğmuştur. Beşiktaş'da Yahya Efendi ile sütkardeş olup onunla Kostanta adındaki bir zımmîn öğrencisi olup Süleymân Hân usta kuyumcu olmuştur. O zamandan bu ana dek kuyumcuları meşhur oldular. Bir tür at rişmesi işlenir ki o diyara mahsustur. Buhûrdân, gülâbdân, kılıç, gaddâre, aşçı bıçakları işlerler ki insanı şaşırtır. Gurguroğlu bıçağı bir çeşit bıçaktır ki onu kullanan elbette düşmandan kinini alır, her tarafta meşhûr olmuş bir tür çok keslin bıçaktır. Ve bir çeşit Trabzon baltası var, yeni icât edilmiş bir çeşit kakmalı balta işlenir ki diğer diyârlarda benzeyeni bile yoktur. Sedefkâri çekmeceleri ve sandukası, sedefkâri rıh hokkası, divit ve iskemlesi bir diyârda yoktur ancak benzeri Hindistan ülkesinin sedefkârisi ola.

47. SUSUZLUK GİDERİCİ İÇECEKLERİN, YİYECEKLERİN VE MEYVELERİN ANLATILMASI

Tarabefzûn'un me'kûlât ü
meşrûbâtının memdûhâtın beyân eder

Evvelâ meşrûbâtında (---) âb-ı hayâtdan nişân verir mâ-i zülâldir. Ve Bozdepe bağlarının turna kanı şîre-i engûru gâyet latîf şıralı, bahâ eder metâ'dır kim nûş edene asla humârı yokdur. Ve müselles-i şer'ıyyesi ve karanfiliyyesi ve misketi gâyet lezîz şerbetlerdir. Me'kûlâtından niçe bin hadâ'ık [u] bostânının envâ'-ı fevâkihât [u] müsmirrât-ı nefise ve gürûmundan, gûnâ-gûn engür-i lezîzesinden, âbdâr [u] hoş-hâr meyvelerinden dilberlebi kirazı ve Lahîcân emrûdu ve beğ emrûdu ve gülâbî emrûdu ve Sinop elması ve nâmık üzümü ve melikî üzümü ve frenk üzümü ni'met-i nefisedir. Ve bâdencân inciri eyle lezîz ve mümessek incirdir kim misli diyâr-ı Nâzilli'de olmaz. Husûsan limonunun gûnâ-gûnu ve turunc-ı âlgûnunun envâ'ı ve rummânı ve zeytûnu cihânı dutmuşdur kim yedi gûne zeytûnu olur. Misli meğer Şâm-ı cennet-meşâm ve Kuds-i Şerîf'de ola. Ammâ bu Tarabefzûn zeytûnunun bir hürdesi vardır. Perveriş olmadan hâm iken tenâvül olunur. Ve siyâh kiraza benzer bir gûne meyvedir. Bu dahi Tarabefzûn'a mahsusdur. Ve Tarabzon hurması derler bir meyvedir, fırında kurudup vilâyet vilâyet müstevlî olur. İçinde iki üç çekirdeği olur, lezîz meyvedir. Ve ezhâr [u] şükûfesinde niçe bin elvân çiçekleri vardır. Ammâ bir gûne hoş-bû la'l-gûn karanfili olur kim rub'-ı meskûnda nazîri yokdur. Her dânesi mutabbak verd-i hamrâ gibi olup râyihası âdemin damağın mu'attar eder. Ve her biri şapsız

beşer altışar dirhem gelir karanfili hâsıl olur. (---)
(---) (---) (---) (---)

Trabzon'un yiyeceklerinin ve içeceklerinin övgülerini bildirir.

Evvelâ içeceklerinde (...) (...) (...) (...) hayat suyuna benzer tatlı sudur. Boztepe bağlarının turna kanı üzüm şırası gayet hoş şıralı, pahası yüksek metâdır ki içene asla sarhoş etmez. Şer 'i müsellesi karanfiliyyesi ve misketi gayet lezzetli şerbetlerdir.

Yiyeceklerden; nice bin bahçelerinin ve bostanlarının nefis meyveleri ve yetiştirdiklerinin çeşitlerinden, üzümlerinden türlü türlü lezzetli, sulu üzümlerinden,

ve tadı hoş meyvelerinden, dilber dudağı kirazı, Lahican armudu, bey armudu, gülâbi armudu, Sinop elması, namık üzümü, meliki üzümü ve Frenk üzümü nefis nimetlerdir. Patlıcan inciri öyle lezzetli ve hoş kokulu incirdir ki benzeri Nazilli diyârında olmaz. Özellikle limonun çeşitleri, al renkli türlü turuncunun çeşidi, narı ve zeytini dünyayı tutmuştur ki yedi çeşit zeytini olur. Benzeri cennet kokulu Şam ve Şerefli Kudüs'te olur. Ama bu Trabzon zeytinin bir küçük cinsi vardır. Olgunlaşmadan hâm iken yenilir ve siyah kiraza benzer bir tür meyvedir. Bu da Trabzon hurması derler bir meyvesi vardır, fırında kurutup vilâyet vilâyet gönderilir. İçinde iki üç çekirdeği olur, lezzetli meyvedir. Çiçek türünden nice bin türde çiçekleri vardır. Ama bir çeşit hoş kokulu kırmızı renkli karanfili olur ki yeryüzünde benzeri ve dengi yoktur. Her tanesi katmerli kırmızı gül gibi olup kokusu insanın dimağını kokulandırır. Ve biri sapsız beşer altışar dirhem gelir karanfili hâsıl olur. (...)(...)(...)(...)(...)

Mâhîlerinin memdûhâtların beyân eder: Evvelâ cümleden levrek balığı ve kefâl balığı gâyet kalaklı balıktır ve kalkan balığının kalağı yoktur. Ammâ âh cânım kalkan balığı gâyet lezîzdir. Nisâ tâ'ifesi yiseler elbette hâmile kalır. Devr-i Âdem'den beri nef'î tecrübe olunmadadır. Ve birer karışdan ziyâde kırmızı başlı kızılca tekir balığı kızılbaşlı olmağıla bu dahi lezizdir. Ve kaloz balığı ve erba'inde uskumru balığı ve niçe bin elvân mâhîleri vardır. Ammâ memdûh olan zikr olunan balıklardır. Bunlardan ziyâde muhabbet edüp üzerine bin cân ile kurbân olup bey' [u] şîrâsı mahallinde ceng [ü] cidâl edüp kan etdikleri mâhî cânım hapsi balığıdır. Rûz-ı hamsinde zâhir olduğuyçün hamsi balığı derler ve hamsîn gününde çıkmasının sebebi İskender-i Kübrâ asrında bir üstâd-ı kâmil gelüp ruhbân ve bîtrîklere gıda olsun için Moloz kapusundan taşra derya içinde bir amûd üzre bir hamsi balığı sıfatında bir tuç balık tılsım edüp rûz-ı hamsinde ol mâhîden bir sadâ zâhir olunca Karadeniz'de olan cümle hamsi balıkları Tarabefzûn limanına gelüp sâhil-i bahre düşerler. Ba'dehû Hazret-i Risâlet-penâh sa'âdetle rahm-i mâderden rûy-ı dünyâyâ kadem basdıkdâ niçe bin mutalsamât u âteş-gede-i Nemrûd sönüp mutalsamlar münhedim olup bu hamsi tılsımı dahi yıkılıp deryâyâ düşer. Lâkin deryâyâ müte'allık tılsımât olmağıla hâlâ ameli nâfiz olup her sene yevm-i hamsinde hapsi mâhîleri karaya düşdükdâ yâhûd meneksile nâm kayıklarla mâl-â-mâl iskeleye geldikde balık dellâlları vardır, bu lisân ile nidâ eder: "Ey muhterûn, ey muhterûn. Esi çıfata zûn, den hurdesin, samur bâdâ taraşa, ey lefte karûn, ahnı kulup ipsarya, ala pamun, ey ümmet-i Muhammet ala pamun" deyüp bir gûne mürver ağacından boruları var. Bir kere sûr urunca azamet-i Hudâ eğer cemâ'atle namâzı kılar istimâ' ederse ol ân namâzı birağup hamsi balığına segirdirler. "Namâz bulunur ammâ hapsi bulunmaz" deyü câmi'de imâm ve mü'ezzin dahi namâzı bozup "Ahçacugumla bir makrama hapsi var" deyü ol nâzik sırmalı makramalara balığı koyup refât ederek balığın suyun akıdıp giderken ba'zılar balığın suyu akdığına acıyup "Bre palığın suyun ya ne akıdırısın, suyına bir pilavcık salsana" deyü birbirlerine [253a] latife ederler. Yine murâd olan latîfedir. Bir kerre Çiço Hüseyin nâm bir kimesne ehliyle halet-i muhammîşda ala-vere safâsında iken {balık dellâlinin boru çalduğun istimâ' edüp} ehlerinden balığın çeküp alıp uçkurun bağlayarak iskele başına gelüp hapsi balığı aldığı meşhûrdur, ammâ hakîr görmedim. Lâkin bir kerre balık meneksile borusu çalınınca (---) (---) hammâmından beş dâne uryân âdemler arak-âlûd olup har har soluyarak balık kayığına cân atup bellerindeki peştemâllarına balığı

doldurup avret yerleri zâhir olur. Balıkçı bunlardan akçe isteyüp uryân âdemde akçe olmamağla balıkçıya kefil vermiş. Balıkçı "Balık emîni kefil ve yemîn almaz, hemân akçedür" deyince "Bre âdem, işte şu âdemler şâhid olsun imanım sana verdim" dermiş. Balıkçı da "Ben, kendim namâzlı îmânımdan bezdim, al benimki de senin olsun" demiş. Bu gûne hapsi balığı latîfeleri Tarabefzûn şehir oğlanları zurefâsı mâbeyninde darb-ı mesel olmuş latîfeler vardır. Ve yine Tarabuzun zurefâları Çiço re'âyâlarına ulaşup derler kim, Tekerleme:

*Tarabozandır yerimiz
Akça tutmaz elimiz
Hapsi paluk olmasa
Niç'olurtı halümüz*

deyü kendi re'âyâlarına üleşirler. Tâ bu mertebede muhabbet etdikleri balıktır.

Nef'i ve eşkâli ve hâssasın bildirir: Evvelâ bir karış kadar ince ve morca ve mücellâca ve semînce balıktır. Nef'i ol mertebedir kim yedi gün bir âdem tenâvül etse her gice ehline varup yedişer kerre kendi balığın ehline yidire, gâyet mukavvî ve seri'u'l-hazmdır. Ve aslâ balık râyihâsı olup tenâvül edene harâret vermez. Ve hâssası oldur kim ağı hastalığına mübtelâ âdem yise bi-emrillah şifâ bulur. Ve bir evde yılan ve çıyan ve akreb olsa hapsi balığının başın âteşe yakup ol hânede dütsü etseler cümle çıyan râyihâsından helâk ola. Niçe yüz gûne nef'i ve hâssası vardır amma bunu yimek Tarabefzûn halkına mahsusdur kim kırk gûne ta'âmın pişirirler kim her birinde birer gûne lezzet hâsıl olur. Çorbası ve yahni ve kebâbı ve böreği ve baklavası ve çorbasının ehvâ'ın pişirirler. Ammâ pilaki derler bir gûne ot taşından tavalar yaparlar. İbtidâ bu hapsi balığın pâk ayırtlayup onar onar kamışa dizüp ma'denos ve kerefis ve soğan ve pırasayı pâk hürde kıyup darçın ve fülful-i siyâh ile halt edüp bir kat kerefis ve ma'denivâzı pilaki tavası içine döşeyüp bir kat hapsi döşeyüp ba'dehû Tarabefzûn'un âb-ı hayâta benzer su zeytûn yağın döküp germâ-nermâ âteşte bir sâ'at pişüp gûyâ nûr olup tenâvül eden nûr-ı pür-nûr olur. Bu gûne tabh olup tenâvül olursa kuvvet-i basara ve mi'ideye nâfi'dir. Hakkâ kim muhabbet edecek mâ'ide-i Sübhân'dır kim *Subhânu'l-Hallâku'l-bâkî*.

Ve bu şehrin âb [u] hevâsının letâfetinden dağlarında çimşir dırahtı, bâğlarında servi [ve] cevîz-i Rûm dırahtları var. Aceb hikmetdir kim cânib-i kıblesinde diyâr-ı Erzurûm dağlarında kış ve kıyâmet, burda gül-i gülistân ve reyhân ve erğuvan ve limon ve turunç bahâr ve meyve vermededir ve iklim-i hâmis olmağıla tûl-ı nehârî (---) (---) ve arz-ı beledî (---) (---) Kışı olmaz gâyet sevâhildir ve gâyet mu'tedildir. Anınçün halkı dahi i'tidâl üzre geçinirler. Halûk ve garîb-dost ve muhibb-i garîbü'd-diyâr âdemlerdir. Ammâ Çiço ve Çağata ve Lezgi

re'âyâları gâyet lecûclardır. Bu mezkûr tâ'ifelerin başka lehçe ve ıstılahat [u] ibârât [u] kelimâtları vardır kim nefis-i şehri-i Tarabefzûn halkı ol kabîle halkının lisânların asla anlayamazlar, tercümâna muhtâclardır.

Lisân-ı Çiço ve kavm-i Çağata şî'r-i mühmel-leridir kim tahrîr olunur.

*Ton zariğon tâ niçaro
Tomur funda pâlikaro
Ihâyinke gohâ tona
Kiha pâyiş to hammâmo*

Bu gûne lehçeleri vardır. Ammâ Lezgilerinin lisânı kaleme ve imlâya gelmez bir gûne turfe lisândır. Bu kavmin ekseri gemicilerdir. Nehr-i Çoruğ ile Mikrilitân'a varup çimşir ve esîr alup Tarabefzûn limanına gelüp kâr ederler. Bir hoş limân-ı azîmi vardır, a'lâ demir dutar körfezli limandır. Lâkin garb tarafı küşâdedir. Garb tarafına üç yüz mil cezîre-i Kırım'da kal'a-i Kefe limanıdır.

(---) (---) (---) (---) (---) (---) [253b]

Balıkların beğenilerini bildirir: Evvelâ hepsinden levrek balığı ve kefal balığı gayet kalaklı (burunlu) balıktır. Kalkan balığının kalağı yoktur ama âh cânım kalkan balığı, gayet lezzetlidir. Kadınlar yeseler elbette hâmile kalırlar. Âdem Peygamber devrinden beri faydası tecrübe olunmaktadır. Birer karıştan büyük kırmızı başlı kızılca tekir balığı vardır, Kızılbaşlı olduğundan bu da lezzetlidir. Kaloz balığı ve erbainde²¹⁸ uskumru balığı olur. Daha nice bin türlü balıkları vardır. Ama mâkbul olan bu anılan balıklardır. Bunlardan fazla sevip uğuruna bin cân ile kurban oldukları, alım satımı sırasında kavga edip kan akıttıkları balık, cânım “hapsi” balığıdır. Hamsîn gününde²¹⁹ ortaya çıktığı için hamsi balığı derler. Hamsin gününde çıkmasının sebebi; Büyük İskender zamanında bir bilgin usta kişi gelip ruhban ve patriklere gıda olsun diye Moloz Kapısı'ndan dışarıda deniz içinde bir direk üzerine hamsi balığı şeklinde tunçtan bir balık tılsımı yapmış. Hamsîn gününde o balıktan ses çıktığında Karadeniz'de olan bütün hamsi balıkları Trabzon Limanı'na gelip deniz kıyısına düşerler. Daha sonra Peygamber Efendimiz yeryüzüne ayak basınca binlerce tılsımlar ve Nemrud tapınağında ateş sönünce bu hamsi büyüğü de yıkılıp denize düşer. Ama denize bağlı tılsım olduğundan hâlâ hükmü sürüp her sene hamsin

²¹⁸ Kışın en soğuk geçen 40 günü. (Bkz. (DEVELİOĞLU, Ferit, s. 270.)

²¹⁹ “erbain” denilen karakıştan sonra gelen elli günlük kış (DEVELİOĞLU Ferit, s. 385.)

günlerinde hamsi balıkları karaya vurduğunda yâhût meneksile adlı kayıklarla ağzına kadar dolu olarak iskeleye geldiklerinde [oradaki] balık tellâlları vardır, şu şekilde bağırırlar: “ Ey muhterûn! Esi çifata zûn, den hürdesin, samur bada taraşa, ey şefte karûn, ahnı kulüp ipsaray, ala pamun, ey ümmet-i Muhammet ola pamun” derler. Bir şekilde mürver ağacından [yapılmış] boruları var, bir kere öttürünce, Allah’ın büyüklüğüne bakın ki cem ‘atle namaz kılanlar bile işitecek olsa o an namazı bırakıp hamsi balığına koşarlar. “Namaz bulunur, amma hapsi bulunmaz” diye camiide bulunan imam ve müezzin bile namazı bozup; “ ahçacuğumla bir makrama hapsi [ver]²²⁰” diye o zârif sırmalı makramalara (mendillere) balığı koyarlar. Balığın suyunu akıtıp yürüyüp giderken, birileri balığın suyunun aktığına acıyıp; “bre palığın suyun ya ne akıtırsın, suyuna bir pilavcık salsana” diye birbirlerine latîfe ederler. Yine bit latîfe daha söyleyelim. Bir keresinde Çiço Hüseyin adlı bir kimse eşiyile uyurken balık tellâlinin boru çaldığını işitip, eşinden ayrılıp uçkurunu bağlayarak iskele başına gelerek hamsi balığı aldığı meşhurdur ama ben görmedim. Ancak bir kere balık meneksile borusu çalınca **[Kule] [müzekkeran]** hamamından beş tane çıplak adam terli vaziyette çıkıp har har soluyarak balık kayığına can atar, bellerindeki peştamallarına balığı doldurunca edep yerleri görünür. Balıkçı bunlardan akçe isteyince, çıplak adamda akçe olmadığından balıkçıya kefil verilmiş. Balıkçı; “ Balık emini, kefil ve yemin kabul etmez, hemen parayı peşin ver” deyince “Bre adam, işte şu adamlar şahit olsun imanım sana verdim” demiş. Balıkçı da; “Ben kendim namazlı imanımdan bezdim, al benimki de senin olsun “ dermiş. Bu tarzda hamsi balığı latîfeleri Trabzon’un şehir gençlerinin zârifleri arasında yayılmış latîfeler vardır. Ve yine Trabzon latîfeleridir. Yine Trabzon zarifleri

Çiçolara şu tekerleme ile ulaşıp derler ki, tekerleme:

Tarabozandır yerimüz

Akça tutmaz elimüz

Hapsi paluk olmasa

Niç ‘ olur halümüz

Diye kendi rea’yalarına takılırlar. Bu derecede sevdikleri balıktır.

²²⁰ Metinde var olarak yazılıdır.

Faydası, şekilleri ve özelliklerini bildirir: Evvelâ bir karış kadar boyunda ince, morca, parlakça ve semizce balıkçıktır. Yararı o derecedir ki yedi gün bir adam yese her gece ehline varıp yedişer kere kendi balığın ehline yedire, gayet güçlendirici ve hazmı kolaydır. Ve asla balık kokup yiyene hararet vermez. Ve özelliği odur ki ağrı hastalığına tutulan adam yese Allah'ın emriyle şifa bulur. Bir evde yılan, çıyan ve akrep olsa hamsi balığının başını ateşte yakıp o evde tütsü etseler bütün çıyanlar kokusundan ölür. Daha nice yüz çeşit faydası ve özelliği vardır, ama bunu yemek Trabzon halkına mahsustur ki Kırk çeşit yemeğini pişirirler ki her birinde ayrı bir lezzet hâsıl olur. Çorbası, yahnisi, kebabı, böreği, baklavası ve çorbasının çeşitlerini pişirirler. Ama pilaki olan bir çeşit ot taşından tavalar yaparlar. Öncelikle bu hamsi balığını temizleyip onar onar çöpe dizip maydanoz, kereviz, soğan ve pırasayı küçük küçük kıyıp tarçın ve karabiber ile karıştırıp bir kat kereviz ve maydanozu pilaki tavası içine döşeyip, sonra bir kat hamsi döşeyip, daha sonra Trabzon'un hayat suyuna benzer sıvı zeytinyağını döküp orta hararetle ateşte bir saat pişirince sanki hamsi nûr olup yiyen [de] nûr dolu olur. Bu tarzda pişirilip yenirse göze ve mideye yararlıdır. Bu ilahi sofra gerçekten sevilecek tanrı sofrasıdır ki bâkî ve yaratıcı Allah'ı yüceltirim.

Ve bu şehrin suyu ve havasının tatlılığından dağlarında şimşir ağacı, bağlarında servi ve Anadolu ceviz ağaçları var. Allah'ın hikmetidir ki güneyinde Erzurum diyarının dağlarında kış ve kıyâmet var iken, burada gülistânın gülleri, reyhan ve erguvan, limon ve turunç, bahar [da çiçek açıp] ve meyve vermededir. Beşinci iklimde olduğundan boylamı [41] [00] ve enlemi [39] [43]²²¹. Kış olmaz gayet yumuşaktır ve gayet ılımandır. Bundan dolayı halkı da kavgasız gürültüsüz yaşar. Yumuşak huylu ve memleketlerinden uzak kalmış garipleri sever adamlardır.

²²¹ <http://www.astrolojidergisi.com/enlem-boylam.htm> (03/05/2014)

50. İmâret aşevinin anlatılması

Evsâf-ı imâret-i it'âm

Cümle (---) imâretidir. Evvelâ Orta Hisârda **İmâret-i Ebü'l-feth Sultân Mehmed Hân**: Cemî'î bâ y u gedâya mâh u sâl ni'meti mebzûldur. Ve **imâret-i it'âm**: Hâtûniyye Câmî'ine muttasıl bir dârü'z-ziyâfedir kim Tarabefsûn'da nazîri yokdur ve câmî'in kible tarafında matbah ve me'keli var. Âyende vü revendeye ve keştîbânlara ve pîr [ü]

civânlara ni'meti mebzûldür. Ve bir ekmeğ furunu var ve imâret için hâs ve beyâz ekmeği tabh edüp cami'i mürtezikasına (?) bezl ederler. Ve matbah zahîresi hıfz için bir kilâr-ı azîmi var, cemî'î ni'met anda mevcûddur. Ve matbahına muttasıl cemî'î fukarâ ve suhevâta ma'kel-i it'âmı var kim tâlib-i ilme mahsus dârü'z-ziyâfedir. Rûz-merre, merreteyn ale's-sabâh ve ba'de'z-zuhr cümle ulemâya birer tas çobra ve birer nânpâre verirler. Ve her cum'a gicesi pilav, zerde ve yahni tevzî' ederler. İlâ mâşâallah şart-ı vâkîf böyle ta'yîn etmişdir.

civânlara ni'meti mebzûldür. Ve bir ekmeğ furunu var ve imâret için hâs ve beyâz ekmeği tabh edüp cami'i mürtezikasına (?) bezl ederler. Ve matbah zahîresi hıfz için bir kilâr-ı azîmi var, cemî'î ni'met anda mevcûddur. Ve matbahına muttasıl cemî'î fukarâ ve suhevâta ma'kel-i it'âmı var kim tâlib-i ilme mahsus dârü'z-ziyâfedir. Rûz-merre, merreteyn ale's-sabâh ve ba'de'z-zuhr cümle ulemâya birer tas çobra ve birer nânpâre verirler. Ve her cum'a gicesi pilav, zerde ve yahni tevzî' ederler. İlâ mâşâallah şart-ı vâkîf böyle ta'yîn etmişdir.

Yemek veren imaretlerin vasıfları

Tamamı [3] imarettir. Evvelâ Orta **Hisâr'da Fâtih Sultân Mehmed Hân imâreti**: Bütün fakir ve zenginlere, ay ve yıl boyunca nimeti bol bol dağıtılır. Ve **Hatuniyye imâreti**: Câmîine bitişik bir ziyâfet yeridir ki Trabzon'da benzeri yoktur. Câmîin kible tarafında mutfak ve yemek yenilen yeri var. Gelen giden[yolcu]lere gemicilere, yaşlılara ve gençlere nimeti bol bol dağıtılır. Ve bir ekmeğ fırın var, imâret için has ve beyaz ekmeği pişirip câmiden yardım alanlara dağıtırlar. Mutfağın zahiresini saklamak için büyük bir kileri var, bütün güzel yiyecekler orada mevcuttur. Ve mutfağına bitişik bütün fakirlere ve medrese öğrencilerine yemek

yeme yeri var ki öğrencilere mahsus ziyâfet yeridir. Her gün iki defa sabah ve öğleden sonra bütün âlimlere birer tas çorba ve birer parça ekmek verirler. Ve her Cuma gecesi pilâv, zerde ve yahni dağıtırlar. Mâşâallah [ona] vakıf şartı böyle ta'yin etmiştir.

51. BAHÇELERİNİN ANLATILMASI

... Altıncı bölümü bağcılar ve bahçıvanlardır. Zîrâ bu şehrin Boztepe Dağları bağlardır ki sicillerde yazılı olduğu üzere tamamı otuz bir bin bağ ve bahçedir. Birer bağcıdan otuz bir bin adam sayılmıştır. Ama bazı bahçede iki üç işçi ve hizmetçi vardır.

52. İREM BAĞLARI GİBİ MESİRE YERLERİNİN ANLATILMASI

Evsâf-ı mesîregâh-ı Tarabefzûn : Cümle (---)
aded teferrücgâhdır. Evvelâ Zağanos kapusundan taşrada Kavak meydânı, cümle paşalar ta'til günleri askeriyle ol fezâda silâhşorluk edüp cirid oynarlar bir vâsi' meydân olmağıla tâ ortasında üç kat gemi direklerin birbirine bend edüp dikmişlerdir. Tâ zirve-i a'lâsında bir altun yaldızlı top vardır. Cümle lu'bedebâz cündîler at birağup ol topa hadeng endaht edüp uran pehlivânlar[a] ihsânlar olur.

Ve mesîregâh-ı

..... (4.5 satır boş)

Trabzon'un mesirelerinin anlatılması: Tamamı [2] adet gezinti yerleridir. Evvelâ Zağnos Kapısı'ndan dışarıda Kavak Meydân'ı, bütün paşalar tatil günleri askeriyle o meydânda silâhşörlük edip cirit oynarlar; geniş bir meydân olduğundan ortasında üç kat gemi direklerini birbirine bağlayıp dikmişlerdir. En tepesinde bir altın yaldızlı top vardır. Bütün oyuncu savaşılar at bırakıp o topa ok atarlar, vuran yarışmacılara hediyeler verilir. Ve [**Gavur**] mesiresi

.....(4.5 satır boş).....

53. ENLEM VE BOYLAM, GELİŞ GİDİŞ YOLLARI [DENİZ YOLU]²²²

... Beşinci iklimde olduğundan boylamı [41] [00] ve enlemi [39] [43].

Gürcîstân ve Mikrilistân vilâyetlerinin
seyâhatine gitdiğimiz kılâ' ve
menâzilleri beyân eder

Evvelâ bin (---) senesinin mâh-ı (---) gün
Tarabefzûn'dan iki yüz âdem ile yigirmi pâre laz
meneksilesi kayıklarına pür-silâh süvâr olup
Tarabefzûn limanından mütevekkilen-ala'llah
cânib-i şimâle bâdbân-ı murâdı açup sâhil-i deryâ
ile (---) mil gidüp,

Gürcistan ve Mikrilistân vilâyetlerinin seyahatinde gittiğimiz kale ve yerleri
beyân eder.

Evvelâ bin (...) senesinin mâhh-ı (...) gün Trabzon'dan iki yüz adam ile yirmi
parça laz meneksilesi kayıklarına dolu silahlı askerler olup Trabzon'a limanından
Allah'ı vekil kılarak (Allah'a uyarak) murat yelkenini [gideceğimiz yöne uygun
olarak] açıp deniz ile [2]²²³ mil gidip,

54. BELLİ BAŞLI DAĞLARI

Boztepe, Lezgi, Ağaçbaşı Dağları'nın dağınık bir şekilde adları geçmektedir.

²²² Yücel DAĞLI'NIN planında yok

²²³ 3000/1852=1,6

55. DİĞER İBRET VERİCİ OLAYLAR

Ve mine'l-bedâyi' hikâye-i acîbe

Şehr-i Tarabefzûn'da Yahûdî kavmi olmamasının aslı oldur kim Selîm Hân-ı Evvel hâkim iken iki birâder-i kihter [u] mihter bu şehr içre gâib olur. Cümle hükkâm ve âhâlî-i vilâyet cidd u cehd edüp bulmada âciz-mânde olup ferâğat eder. Âhir mürûr-ı eyyâm ile bir gün bâzâr-ı muhabbetde bir mücellâ kırmızı ve bir musaykal sarı sahtiyân satılır. Ne hoş sahtiyân olur deyü elden ele girerken bir ârif-i billah dervîşin eline girüp sahtiyâna nazar ederken görse kim sahtiyânın gerdeninde bir gûne rumûz-ı künûz-ı hatt-ı acîbe tahrîr olunmuş. Ammâ hat idüğü nâ-ma'lûm, ancak im'ân-ı nazar ile nazar eden bilir. Netîce-i merâm, bu dervîş bu sahtiyânları alup dikkat-i tâm ile takayyüd edüp hâh [u] nâ-hâh kırâ'at eder: "Ey bizim ahvâlimize vâkıf olmak isteyen, yigirmi senedir debbâğ Yahûdîler elinde zîr-zemînlerde mahpus olup rızâullâh ve rızâ-i Resûlullah bizi halâs edüp tâ ki acâ'ibât göresiz" deyü sahtiyânlar üzre tahrîr olunmuş. Hemân

dervîş-i gayûr dâmen-dermiyân edüp doğru Şehzâde Selîm huzûruna varup hatt-ı merkûmu tilâvet etdükte cümle asker pür-silâh olup Debbâğ-hâne kapusundan taşra çıkup cümle debbâğ Yahûdî kârhânelelerin basup tahrîr olunan mağarada mezkûr karındaşları bulurlar. Görseler kim iki pençe-i âfitâb mazlûmların arkalarında derilerini yüzüp birbirine arka arka yapışdırup debbâğlık işlerler. Biri ser-i kârda ayağ üzre oldukda o biri arkasında yüklü arkası üzre durur. Altındaki birâderi işinden fâriğ olunca arkasındaki işler. Bu gûne azâb-ı elîm ile bunları bulup niçe yüz Mehemmed isimli ma'sûmları dahi katl edüp niçeleri esîr-i pâ-beste ve dilhaste çâker-i efkende-misâl hizmet ederler. Bu hâl-i pür-melâli ahâlî-i Tarabefzûn görüp nefîr-i âmm ile kal'a kapuların kapayup cemî'î Yahûdîleri avretleri ve beşikde ve kundakdaki oğlanlarıyla katl-i âm edüp şehri tathîr etdiler. Ol asırdan berü ellerinde hatt-ı şerîfleri olup çufudları gördükleri yirde katl ederler. Anınçün Tarabefzûn'da Yahûdî yokdur. Ba'zı Yahûdîye "Tarabuzun'a varsana" dediklerinde "Başına gelsin" derler. Ehl-i Tarabefzûn, Yahûdîleri aslâ sevmezler. Zîrâ gâyet mü'min ve muvahhid ve ehl-i sünnet ve'l-cemâ'at, halîm ve selîm âdemlerdir. Hak cümlesinden râzî ola.

Acayip ve eşsiz güzellikte bir hikâye

Trabzon şehrinde Yahûdî kavmi olmasının sebebi I. Selîm Hân iken iki küçük kardeş bu şehir içinde kaybolur. Vilâyetin bütün yöneticileri ve halkı ellerinden gelen gâyreti gösterirler ancak bulmakta başarılı olmayıp aramaktan vazgeçerler. Aradan günler geçtikten sonra, bir gün muhabbet pazarında bir parlak kırmızı ve bir parlatılmış sarı sahtiyana (boyanmış, cilâlanmış deri) satılır. Ne güzel parlatılmış diye elden ele gezerken bir ârif-i billah dervişin eline geçer. Sahtiyana bakarken görse ki sahtiyanın üzerine bir çeşit şifreli tuhaf bir yazı yazılmış. Ama yazı olduğu belli değil, ancak imân nazarıyla bakıldığında yazı olduğu anlaşılır. Sözün kısası bu derviş bu sahtiyana alıp iyice dikkat ederek bakınca güçlkle okur: “Ey bizim halimizi bilmek isteyen, 20 senedir debbağ (deri işleyicisi) Yâhudîler elinde yer altında hapis edilmiş[iz]. Garip şeyler görmek istiyorsanız Allah ve Peygamber rızası için bizi kurtarın. Gâyetli derviş o anda eteğini beline toplayıp doğru Şehzâde Selîm huzuruna varıp, anılan yazıyı okuyunca bütün asker silâhlanıp Debbağhâne Kapısı’ndan dışarı çıkıp bütün debbağ Yâhudî işyerlerini basıp yazılan mağarada adı geçen kardeşleri bulurlar. Görseler ki güneş gibi güzel mazlumların arkalarındaki derilerini yüzüp birbirine arka arka yapıştırıp debbağlık yaptırırlar. Biri işbaşında ayak üzerinde olduğu zaman öbürü arkası üzere durup. Altdaki birâder işi bırakınca bu defa diğeri çalışır. Bu şekilde can yakıcı derin acılar içinde bunları bulup nice yüz Mehmet isimli masumları da katledip nicelerini de ayakları bağlı esir etmişler, hasta gönüllü sefil köle gibi hizmet ettirirler. Bu içler acısı hali Trabzon halkı görüp kalabalıklar toplanarak kale kapılarını kapayıp bütün Yahûdîleri, avratları, beşikte ve kundaktaki oğlanlarıyla katledip şehri temizlediler. O zamandan beri ellerinde fermanları olup Yahûdîleri gördükleri yerde öldürürler. Bundan dolayı Trabzon’da Yahûdî yoktur. Herhangi bir Yahûdî’ye “Trabzon’a gitsene” dediklerinde “başına gelsin” diye cevap verir. Trabzon halkı Yahûdîleri aslâ sevmezler. Çünkü gayet imânlı, sadece Allah’a inanmış ve ehl-i sünnet ve’l cema’atten, yumuşak huylu ve olgun insanlardır. Hak hepsinden razı ola.

56. BÜYÜK ERMIŞLERİN NÛR DOLU KABİRLERİNİ BİLDİRİR

Evsâf-ı ziyâretgâh-ı selâtîn ve
kibâr [u] kümmelîn-i Tarabefzûn

Evvelâ Selîm Hân-ı Evvel, Tarabefzûn'da hâkim iken vâlide-i mükerremeleri anda merhûme olup Zağanos kapusundan taşra bir kubbe-i pür-envârın içinde defn olunup türbedârı ve eczâ-hânları cümle doksan kimesnedir. Beher yevm üzerinde üçer hatm-i şerîf tilâvet olunur. Sâhibü'l-hayrat Râbi'a-i Adeviyye-misâl bir hâtûn-ı affîe imiş. Kubbe-i pür-envârı gâyet musanna'dır ve sâfî rasâs-ı hâlis ile mestûr bir kubbe-i pür-nûrdur. Ve câmi'i dahi bu türbe cenbindedir. Ve ziyâret-i

..... (4 satır boş)

Bu şehir içre (---) ay zevk u safâ edüp cümle erbâb-ı ma'ârifleriyle ve ulemâ ve sulehâ ve meşâyihleri ve ayân [u] kibâriyle cân sohbetleri edüp murâd [u] merâmımız üzre şehri seyr [ü] temâşâ edüp alâ kadri'l-imbân niçe ahvâllerine vâkîf-ı esrâr olup Ketenci Ömer Paşa kethüdâsı Hüseyin Ağa elçilik ile Mikrîlistân vilâyetine hedâye götürüp hakîr bile,

Trabzon'da yatan sultanların ve büyük evliyâların ziyaret yerlerinin özellikleri

Evvelâ Sultân I. Selim Hân, Trabzon'da hakim iken cömert anneleri orada vefat etti. Zağnos Kapısı'ndan dışarı nûr dolu bir türbenin içinde gömüldü. Türbedârı ve Kur'an okuyanları hepsi 90 kişidir. Her gün üzerine üçer hatm-i şerîf okunur. Hayrat sâhibi, Râbia-i Adeviyye gibi iffetli bir hatun imiş. Aydınlık tübesi gayet süslüdür. Tamamen saf kurşun ile örtülü nurlu bir türbedir. Câmî de bu türbenin bitişiğindedir. Ve [Ahi Evren]²²⁴ ziyareti

.....(4 satır boş).....

²²⁴ Bugün hala bir ziyaretgâh olan Ahi Evran Dede türbesi Trabzon'un Boztepe semtindedir. Türbe Ahi Evren Cami adı ile anılan camiye bitişik olarak inşa edilmiştir. Ahi Evran Dede, Orhan Gazi zamanında İslam'ı yaymak için gelmiş olan Ahilerin gönüllü İslam tebliğcisidir. 1461 yılındaki Trabzon'un fethine zemin hazırlamış beş evliyadan birisidir. Kaynaklara göre Ahi Evran Dede Miladi 1351 yılında 67 yaşında şehit oldu. Kabri zamanla kaybolmuş ancak sonradan bir ceviz ağacının altında Hacı Hakkı Baba tarafından manevi olarak tespit edilip alınarak adına yaptırılan türbeye nakledilmiştir. Bugünkü cami ve türbe ise II. Abdülhamid'in gönderdiği 900 altınla Trabzon valisi Kadir Paşa tarafından 1305 (1887) yılında yaptırılmıştır. Rivayetlere göre: Hakkı Baba, bir gece rüyasında Ahi Evran Dede'yi görmüş. Ahi Evran Dede kendisine: "Buradayım, sıkıldım. Gel beni buradan al!" demiş. Hakkı Baba rüyasında gördüğü yeri kazmış ve Dede'nin naaşını çıkarttırarak Boztepe'ye defnettirmiş.

<http://www.hamsi61.com/konular/49-ahievrendede.html> (06/05/2014)

Bu şehrin içinde (...) zevk u sâfa edip bütün maarif sâhipleriyle, âlimleri, sâlihleri, şeyhleri, ileri gelenleri ve seçkinleriyle can sohbetleri edip istek ve arzumuz üzere şehri gezip dolaştık. Mümkün olduğu kadarıyla nice hallerini ve sınırlarını öğrenip Ketenci Ömer Paşa kethüdası Hüseyin Ağa elçilik ile Mikrilstân vilâyetine hediye götürürken hakir bile,

57. MEDRESELER²²⁵

Evsâf-ı Mesâcid-i Tarabefzûn :

..... (3.5 satır boş)

Evsâf-ı medâris-i tahsîlü'l-ulûm : Cümle (---) aded medreselerdir.

Evvelâ Orta Hisâr Câmi'i hareminin bîrûnunda yine câmi'e muttasıl **Medrese-i Ebü'l-feth Mehemed Hân** hucerât-ı muhaddese ile binâ-yı müzey-

yen ve musanna' bir medrese-i latîfedir. Tâlib-i ilmleri ile memlûdur. Mevleviyyet pâyesiyle Apay Saçaklı ders-i âmmı vardır. Mecma'u'l-irfân, kân-ı zurefâ ve şu'arâ bir medrese-i zîbâdır kim sultân-ı mûmâileyhin âsârından ve netâyic-i mîrâsındandır.

Ve **Medrese-i Hâtûniyye:** Câmî' hareminin cânib-i erba'asında hucerât-ı âliyeler ile ârâste olmuş bir medrese-i dârü'l-ulûmdur ki ders-i âm ve talebelerine mâh-be-mâh cânib-i vakfdan vazîfe-i mu'ayyeneleri ve lahmiyye ve şem'iyyeleri vâsıldır.

Ve **Medrese-i İskender Paşa:** Câmî'inin harem şimâlinde hucerât-ı müte'addideleriyle ma'mûr bir dârü't-tedrisi vardır. Talebeleri ve müderrisiyye vazîfeleri mu'ayyendir. Bu dahı evkâf-ı azîmdir. (---) (---) [251b]

İlim öğreten medreselerin özellikleri: Tamamı (...) adet medreselerdir.

Evvelâ Orta Hisâr Câmi 'i avlusunun içinde yine câmiye bitişik **Fâti h Sultân Mehmet Hân Medresesi** çok miktarda odaları olan san'atlı ve süslü güzel bir medresedir. İlim öğrenmek isteyen talebeler ile doludur. Mollalık payesiyle Apay

²²⁵ Yücel Dağlı'nın planında yok

Saçaklı [adlı] genel bilgiler hocası vardır. Âriflerin toplantı yeri, şâir ve zariflerin mekânı güzel bir medresedir ki adı geçen pâdişâhın eserlerinden, mirasından kalanladır.

Ve **Hâtuniye Medresesi:** Câmii avlusunun dört tarafında yüksekçe odalar ilim yurdu bir medrese haline gelmiştir ki [buranın] ders hocası ve öğrencilerine her ay vâkıfnâmede ta'yin edilen görevleri karşılığında, et ve mum paraları ulaştırılır.

Ve İskender Paşa Medresesi: Câmiinin avlusunun kuzey tarafında belli sayıda odalar ile ma'mur bir medresesidir. Öğrencileri ve hocalarının vazifeleri belirlenmemiştir. Bu da büyük vakıftır. (...) (...)

III.8.3. TRABZON BUGÜNKÜ DURUMU²²⁶

İlin merkezi olan Trabzon kenti, Değirmendere Vadisi'nin denize ulaştığı noktanın batısında, Boztepe'nin aşağı yamaçlarında, basamaklar halinde inen düzlükler üstünde yayılır.

Tarım: Bölgenin önemli geçim kaynağı çay ve fındıktır. Başlıca tarım ürünleri çay, patates, mısır, fındık, tütün, buğday ve fasulye, armut, kiraz, ve turunçgillerdir

Hayvancılık: Trabzon'un iklim şartları hayvancılığa çok müsâyittir. Bol yağış sebebiyle otlaklar (mera ve çayırlar) her zaman gür otlarla kaplıdır. Sığır, koyun, kıl keçisi ve kümes hayvanı beslenir. Arıcılık gelişmektedir.

Ormancılık: Trabzon ili orman bakımından oldukça zengindir. 200.000 hektar ormanlık ve 10.000 hektar fundalık saha vardır. İl sınırlarında 2300 m yüksekliğe kadar ormanlar bulunur.

Sanayi: İlde büyük ölçekli üretim tesisi yok denecek kadar azdır. En önemli imalat sanayi kuruluşu, 1992'da özelleştirilen 455 bin ton/yıl kapasiteli Çimento Fabrikasıdır. Bunun haricindeki imalat sanayi kuruluşları daha çok tarımsal ürünleri işlemeye yönelik küçük ve orta ölçekli işletmelerdir.

İlde imalat sanayinde sayılabilecek alanlar un ve kepek, süt mamulleri, balık yağı ve unu, hazır giyim, mefruşat, ayakkabı, kereste, beton direk, lastik ve plastik

²²⁶ Bu bölümdeki bilgiler aşağıdaki adresten alınmıştır.

<http://www.cografya.gen.tr/tr/trabzon/ekonomi.html> (06/05/2014)

[http://tr.wikipedia.org/wiki/Trabzon_\(il\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Trabzon_(il)) (06/05/2014)

<http://www.karalahana.com/karadeniz/trabzon.htm> (06/05/2014)

ürünler, PVC boru, bakır, çinko, kurşun, alüminyum, boru, galvanizli sac, tuğla, metal, otomobil yan sanayi ve cerrahi dikiş malzemesi imalatıdır. Trabzon ilinde önemli yeraltı kaynakları yoktur. Ama Maçka ilçesindeki manganez, Çaykara ilçesindeki demir yatakları vardır.

Ekonomi: Trabzon kültürel ve sosyal yönden gelişmiş olmasına rağmen, beklenen ekonomik gelişmeyi sağlayamamıştır. İlin ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır; nüfusun % 65'i bu faaliyetlerde elde edilen gelirlerle geçimini sağlamaktadır. Balıkçılık da önemli bir geçim kaynağıdır. Tutulan balıkların yarısından çoğu hamsidir.

Ulaşım: Trabzon Doğu Karadeniz Bölgesinde Samsun'dan sonra ikinci ulaşım merkezidir. Hava, kara ve deniz ulaşımından istifade eder. Trabzon'a 5 km mesafede havaalanı vardır.

Trabzon Limanı: Samsun'dan sonra Karadeniz'in ikinci önemli limanıdır. Limanın uzunluğu 440 m'dir.

Trabzon Tarihî ve Turistik Yerler

Sümela Manastırı: Maçka'nın 19 km güneydoğusunda, Altındere Köyü'nün yakınında, dik bir yamaçtadır. 406'da 1.300 m yükseklikte gizli bir kilise olarak yapılmıştır.

Bedesten: İl merkezindedir. Yapım tarihi kesin olarak bilinmiyor. Ama 11. yüzyılda Cenevizlilerce yapıldığı düşünülüyor. Osmanlılar döneminde onarım ve eklemeler yapılan Bedesten'in duvarları tuğla taş karışımıdır. Yapının dört yerden girişi vardır.

Boztepe: Trabzon'a hâkim bir yerde 200-250 m. yükseklikte yer alır. Kente 3 km. uzaklıktadır.

Emir Mehmet Türbesi: 1523'te Emir Mehmet adına yaptırılan sekizgen planlı, kubbeli bir türbedir.

Atatürk Müzesi: Trabzon'un 7 km güneybatısında, kente hâkim bir tepede, ağaçlarla çevrili bir köşktür.

Zağnos Köprüsü: Ortahisar ile Atapark arasındadır. 1467'de Zağnos Paşa tarafından inip kalkabilir bir köprü olarak yaptırılmıştır. Kesme taştan yapılan 60 m. uzunluğundadır.

Sümela Manastırı: Maçka'nın 19 km güneydoğusunda, Altındere Köyü'nün yakınında, dik bir yamaçtadır. 406'da 1.300 m yükseklikte gizli bir kilise olarak yapılmıştır.

Küçük Ayvasıl Müzesi: Maraş Caddesi üzerindedir. Trabzon'un en eski kilisesi olan yapı, "Aziz Ana Kilisesi" adıyla da bilinir. 7. yüzyılda yapıldığı sanılıyor.

Gürcîstân ve Mikrîlistân vilâyetlerinin
seyâhatine gitdiğimiz kılâ' ve
menâzilleri beyân eder

Evvelâ bin (---) senesinin mâh-ı (---) gün
Tarabefzûn'dan iki yüz âdem ile yigirmi pâre laz
meneksilesi kayıklarına pür-silâh süvâr olup
Tarabefzûn limanından mütevekkilen-ala'llah
cânib-i şîmâle bâdbân-ı murâdı açup sâhil-i deryâ
ile (---) mil gidüp,

GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

Gürcistan ve Mikrîlistân vilâyetlerinin seyahatine gittiğimiz kale ve yerleri
beyân eder.

Evvelâ bin (...) senesinin mâhh-ı (...) gün Trabzon'dan iki yüz adam ile yirmi
parça laz meneksilesi kayıklarına dolu silahlı askerler olup Trabzon'a limanından
Allah'ı vekil kılarak (Allah'a uyarak) murat yelkenini [gideceğimiz yöne uygun
olarak] açıp deniz ile [~2]²²⁷ mil gidip,

²²⁷ 3000/1852=1,6

III.9. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNAMESİ'NDE DEĞİRMENDERE

Menzil-i Değirmenderesi; Tarabuzun'a karîbdir
ve liman-ı azîmi var.

..... (2 satır boş)

Andan yine şimâle (---) mil gidüp,

III.9.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

Değirmenderesi²²⁸ **Menzili;** Trabzon'a yakındır ve büyük limanı var.

..... (2 satır boş)

Buradan yine kuzeye [6]²²⁹ mil gidip,

III.10. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂMESİ'NDE YOMRA

Menzil-i kasaba-i Şana: Rovuşa limanı derler,
a'lâ yatakdir.

..... (1 satır boş)

Dağlarında ve taşlarında cümle ormanları fındıklıdır kim rub'-ı meskûnda Şana fındığı meşhûr-ı âfâkdir.

..... (1 satır boş)

Andan (---) mil,

²²⁸ “Prytanis: Pyxites. Trabzon'un doğusundan denize dökülen Değirmen Dere'nin Bizans çağındaki adları. Prytanis, eski Helen dilinde ustabaşı, başkan, önde gelen anlamlarını belirten bir sözcük, dere adının gerçek biçimi böyle değildir. Helen/Rum ağzına uydurulmuş Abra/Ebra/İbra(bol su, gür su) sözcüğünden türetilmiş olabilir. Pyxites adı ise, eski Helen dilinde 'şimşir' anlamında Pyxos sözcüğünden türetilmiş olabilir.”(UMAR, Bilge, a.g.e, s. 680.) “Pixitis adı bir dere adı olmakla birlikte Pritanis adının çeşitli anlamları arasında da dere adı anlamına gelen çeşidi vardır. Bu iki sözcük benzer değildir. Bizans döneminde ortaya çıkan bir ad olmayıp iki ad birer nehir adı olarak Arrianus'ta geçtikleri, Forbiger'in Eski Coğrafya adlı eserinde belirtilir. Yunanlılarca Dafnopotamo/Defnederesi adı verilir. Pritanis adı şimdiki Hamsiköy Deresi'nin Rum kaynaklarındaki ismidir. Pritanis adının anlamları arasında geçen 'başkan, önde, gelen' anlamlarına bakılırsa, Rumların Ano Matsuka/Yukarı Maçka, Paleo Matsuka/Eski Maçka dediği ve Osmanlı kayıtlarında geçen Baş Maçuka ile Pritanis adı anlamında geçen 'başkan' sözcükleri arasında bir bağlantı vardır. Bizanslı Stephanos, Ethnika adlı eserinde, Pyxus adının Yunanistan'da Sikeliios adlı bir yerde şehir adı olduğu belirtilir. Pyxitis adlı bu dere Osmanlı döneminde Değirmen Dere adını almıştır.” (KARAGÖZ, İlyas, a.g.e, s. 150-151.)

²²⁹ 12000/1852=6

III.10.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

Şana²³⁰ **Kasabası'nın Menzili:** Rovuşa Limanı²³¹ derler, büyük yataklıdır.

..... (1 satır boş)

Dağları ve taşları bütün ormanları findıklıdır ki bu yerlerin dörtte biri Şana findığı ile meşhur yönlerdir.

..... (1 satır boş)

Buradan [14]²³² mil,

III.10.2. YOMRA'NIN BUGÜNKÜ DURUMU

Yomra, 19 Haziran 1957 yılında ilçe olmuştur. İlçe günümüzdeki adını yetişmekte olan yomra adlı elmadan almıştır.²³³ Yomra ilçesinin 4 belediyesi ve 18 mahallesi ve 17 köyü vardır.²³⁴ Günümüzde nüfusu 31.746'dır.²³⁵

Trabzon'un ekili biçili arazileri ve meyve bahçeleri Yomra ve çevresi olup 20. yüzyılın başına kadar Trabzon'un meyve ihtiyacını karşılamaktaydı. O yıllarda Yomra'da armudun, elmanın, fındığın, kirazın, karayemişin, üzümün, incirin en iyisi yetiştirilmekteydi.²³⁶

Kemal Karadenizli "Trabzon Tarihi" adlı eserinde aynı hususlara temas ederek "O nahiyeye, üzüm, armut ve çekirdeksiz elma yetiştirmekte ve Trabzon'un meyve ihtiyacını karşılamaktadır." ifadesini kullanmıştır.²³⁷

²³⁰ "Trabzon 1973 İl Yıllığı'nda Yomra'nın ilk adı Durana'dır. Yomra biçimi, Bizans çağında kullanılan Gemero'dan gelir. 1973 İl Yıllığı'ndaki gibi Durana değil Dryona'dır. Helen dilinde anlamı yoktur. Drawana, Adra-wana, Adra ülkesidir." (UMAR, Bilge, a.g.e, s. 820.) Yomra/Yomura: Gimera, Gemoura, Gımora ve Goumera şeklinde geçip, etimolojisi yoktur. Bizans kaynaklarında Kouber/Kuver sözcüğü olarak incelenir. " (KARAGÖZ, İlyas, a.g.e, s. 369.)

²³¹ Röşi (Rövşe/İvyan) Limanı. <http://www.trabzonforum.com/index.php?topic=27966.0> (27/04/2014)

²³² Yomra ile Sürmene arası 27 km'dir. 27000/1852=14

²³³ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Yomra> (27/04/2014)

²³⁴ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Yomra> (27/04/2014)

²³⁵ 2013 www.tuik.gov.tr. (09/03/2014)

²³⁶ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Yomra> (27/04/2014)

²³⁷ <http://www.yomra.gov.tr/default.asp> (27/04/2014)

III.11. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNÂMESİ'NDE SÜRMENE KALESİ

Evsâf-ı kal'a-i Sürmene : Bu dahi Tarabefzûn hükmündedir. Sene (---) târîhinde Ebü'l-feth fethidir. Rûm keferesi binâsı ve anların destinden bedest-i Hersekoğlu Ahmed Paşa serdâr olup feth etmişdir. Subaşısı ve yüz elli akçe kadısı ve dizdârı ve neferâtı vardır. Ammâ a'yânı yoktur. Ve altı rüzgârdan emîn a'lâ demir dutar yataklı liman-ı azîmi vardır. Lâkin batı ve yıldız rüzgârından emîn değildir. Üç dörd demir bırakmağa muhtâcdır.

..... (4 satır boş)

Andan (---) mil,

III.11.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

Sürmene²³⁸ Kalesi'nin Vasıfları: Bu da Trabzon'a bağlıdır. Sene [1461] târîhinde Fatih Sultân Mehmet fethetti. Rûm keferesi yapısı ve onların elinden Hersekoğlu Ahmet Paşa komutan olduğunda fethetmiştir. Subaşısı ve yüz elli akçe kadısı, kale muhâfızı ve askerleri vardır. Ama ileri gelenleri yoktur. Ve altı rüzgârlardan güvenilir, iyi demir tutar, dalgasız, büyük limanı vardır. Ama batı ve yıldız rüzgârlarına karşı güvenilir değildir. Bu rüzgârlar estiğinde üç dörd demir bırakmak gerekir.

..... (4 satır boş)

Buradan (...) mil,

II.11.2. SÜRMENE KALESİ ve SÜRMENE'NİN BUGÜNKÜ DURUMU²³⁹

Sürmene tarihi süreçte içinde bulunduğu dönemin şartlarına göre farklı noktalarda kurulmuştur. Bir Bucağı (Nahiyesi), dört Belde Belediyesi, kırk köyü olan Sürmene ilçe teşkilâtı 1854 yılında kurulmuştur. Sürmene nüfusu 26.493'dür.²⁴⁰

²³⁸Psoron Limen: Coğrafyacı Skylax'ın eserinde Sürmene'dir. Yssou (Limanı), Ysilime, Nysilime adları Kappadokia dilinden gelme bir adın çarpıtılmış biçimidir. Sürmene Bizans çağında Sourmaina biçiminde kullanılıyordu. Bu dilin Helen dilinde anlamı yoktur. Mehmet Bilgin'e mektup gönderen Arnavut araştırmacı Skender Rizaj, Sürmene adının Phryg dili ve Arnavutça ile bağlantılı olduğunu belirtip 'Mor Bölge, Bakır Bölgesi' diye açıklamıştır." (UMAR Bilge, a.g.e, s. 681.)

²³⁹ <http://petekli.tr.gg/Tarih%E7esi.htm> (27/04/2014)

²⁴⁰ 2013 www.tuik.gov.tr.(09/03/2014)

Sürmene'nin ilk kurulduğu yer Karadere (İsso Nehri) Araklı Kalesi (Hyssus Sourmania) çevresidir. İkinci kuruluş yeri; Karadere yakınlarındaki Canayer-Buzluca'da (Sousourmania) kurmuştur. Üçüncü yerleşim yeri; Aşağı Çavuşlu'daki yerleşim Zeytinli Köyü (Helanik Köyü-Helanik Kalesi)'dür. Çavuşlu yerleşiminin yıkılmasından sonra dördüncü yerleşim yeri kışın; Araklı ilçesi sınırları içinde kalan Konakönü, yazın ise; Gölonsa (günümüzdeki Sürmene Devlet Hastanesi'nin çevresi)'dir. Daha sonra yeni kurulan Telgrafhane ve Askerlik Şubesi gibi daireler Humurgân'da idi. 1915 yılında seferberliğin ilanından sonra Kaymakamlık Nüfus ve Tapu gibi dairelerin Konakönünde, Askerlik Şubesi, Telgrafhane, Belediye ve çarşının Humurgân'da olmasının yarattığı kargaşalık ileri sürülerek Kazası'nın idari merkezinin Humurgân'a taşınması zorunlu hale gelmiştir. Memurlar arasında yapılan seçimle Humurgân²⁴¹ merkez olmuştur.

Tarım: Sürmene'nin başlıca tarım ürünleri; fındık, çay, fasulye, mısır, kendir, pancar, karalahana, elma, üzüm, portakal, mandalina, siyah kokulu üzüm, kivi, cevizdir.

Hayvancılık: Sığır, koyun, kümes hayvancılığı yaygındır. Kıyı kesimlerde balıkçılık yapılırken iç kesimlerde arıcılık yapılmaktadır.

Madenleri: Sürmene'de bakır, manganez rezervleri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra ocaktan ilk çıktığında yumuşak olan sonradan sertleşen bir cins taş çıkarılır.

Ekonomi: Sürmene'nin geçim kaynağı tarım ve balıkçılıktır. Tereyağı, peynir, fındık, çay ihraç ürünleridir. İlçede 8 adet çay fabrikası vardır. Avlanan yunus balıklarından çıkarılan yağ ticareti de ekonomiye katkı sağlamaktadır. Tersanecilik, denizcilik, kerestecilik, dülger avcılığı, kayık yapımı halkın uğraş alanlarıdır. Ayrıca kaşık, çatal, bıçak yapımı hünherli ustaları vardır. El tezgâhlarında üretilmekte olan çelik bıçak imalatı üzerinde Dünyanın sayılı kentleri arasındadır. Büyük gemi tersaneleri yapımı bölgede devam etmektedir. İlçede Kemeçe yapılıp komşu illere satılmaktadır.

Ulaşım: Sürmene Trabzon ve Rize illerinin ortasında bulunur. Deniz ulaşımı yapılmamaktadır. İlçe Trabzon Hava Limanı'na yakındır.

²⁴¹ “Humur, Arapça sarhoşluk veren şey anlamındadır. Kan, Farsça bir şeyin menbaı anlamındadır. Humurkan > Humurgan. Sürmene’ de kokulu kara üzüm yetiştirilir. Humurgan’ın anlamı şaraphanedir.” (AKSOY, Avni, A’dan Z’ye Sürmene, “Sürmene Adının Değerlendirilmesi” 2. Baskı, 2008, s. 14.

Sürmene Kalesi: Bugün Halanik/Zeytinli köyünde sahilden hemen yükselen bir tepenin üzerinde Kale Camii denilen bir cami vardır. Tepenin kuzey ve batı kenarında caminin adını taşıdığı kaleye ait bazı duvar kalıntıları var. Sürmene 15. yüzyıldan itibaren Halanik Köyü'nün sahilindedir. Evliya Çelebi gemiyle geçerken hakkında bilgi verdiği Sürmene Kalesi de Halanik'teki bu kaledir. Çünkü bu dönemde Sürmene Halanik'in sahil kesiminde idi. 15 ve 16. yüzyıllara ait Trabzon Sancağı Tapu Tahrir defterinde mevcuttur.

Bijışkyan 1817'de gezdiği, Sürmene'den gemilerin kendilerini kemiren ufak kurtlardan kurtuldukları suyu temiz bir liman olduğunu, burada üretilen yağın meşhur olduğunu, pamuk ipliği, kenevir ve yunus yağı üretildiğini bildirir.

III. 12. EVLİYA ÇELEBİ’NİN SEYAHATNÂMESİ’NDE MAHNOZ/MANAHOZ

Menzil-i nâhiye-i Mahnoz : Tarabuzan hâkinde altmış pâre ma‘mûr ve âbâdân kurâlarıdır kir dağları serâpâ kaşık taslağı çimşiristândır.

..... (1.5 satır boş)

Andan (---) mil,

III.12.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

Mahnoz Nahiyesi’nin Menzili²⁴²: Trabzon toprağında altmış parça bayındır ve şen köylerdir ki dağları baştan başa kaşık taslağı çimşiristândır.

..... (1.5 satır boş)

Buradan (...) mil,

III.13. EVLİYA ÇELEBİ’NİN SEYAHATNAMESİ’NDE KALİPARAVOLİ

Menzil-i kasaba-i Kaliparahavoli : Bu dah Tarabefzûn'a tâbi' nâhiye-i kübrâdır. Cümle halk Çiçodur.

..... (2 satır boş)

Andan (---) mil, [254b]

III.13.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

Kaliparahavoli²⁴³ Kasabası’nın Menzili: Bu da Trabzon’a bağlı büyük nahiyedir. Halkın tamamı çiçodur.

²⁴²Manahoz Deresi’nin çıkış noktasından denize döküldüğü noktaya kadar her iki yamacında oturanlar bu dere ile anılır. “Ben Manahoz Deresi’ndenim.” ya da “O bizim derelidir.” gibi ifadelerle anılırdı. Çevresinde Çiftesu (Fildoz), Yokuşbaşı (Çigoli), Karacakaya (Maçuka), Cerrah, Gılma gibi köyler bulunmaktadır. (<http://www.karahana.com/makaleler/karadeniz-cevre/surmenenin-dereleri-manahos.htm> 27/04/2014)

²⁴³ Hüseyin Albayrak’ın eserinde Kaliparahavola olarak geçen yer Of nahiyesi olarak gösterilmektedir.

ALBAYRAK, Hüseyin, a.g.e, s. 177.

Rizeli olan yaşlılar, bu yerleşim yerinin Arhavi olduğunu söylemiştir. (Ahmet Morgil), Bir başka kaynakta geçen bilgi ise şöyledir: “Evlîya Çelebi’nin Seyahatnamesi’nde Of ismine rastlanılmamaktadır. Bu da Of’u da içine alan büyük bir sahil kesiminin Sürmene olarak adlandırıldığını göstermektedir.” (AKSOY, Avni, A’dan Z’ye Sürmene, “Sürmene’nin Üçüncü Yerleşim Yeri” 2. Baskı, 2008, s. 53.)

..... (2 satır boş)

Andan (...) mîl,

IV. BÖLÜM

IV.1. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNAMESİ'NDE RİZE

Evsâf-ı (---) Rize
..... (5 satır boş)
Andan yine şimâle (---) mil,

Rize'nin²⁴⁴ Vasıfları

..... (5satır boş)

Buradan yine kuzeye [49]²⁴⁵ mil,

IV.1.2. RİZE'NİN BUGÜNKÜ DURUMU²⁴⁶

Rize, 1867 Vilayet Nizamnamesi'ne göre Trabzon'un merkez sancağının 6 kazasından biri idi. 1877'de merkez sancağa bağlı nahiye olmuştur. Cumhuriyet dönemine kadar sancak merkezi olan Rize, 1924'te il olmuştur. Rize merkez nüfusu 139.150'dir.²⁴⁷

Tarım: Tarım alanlarının %90'ını çay oluşturmaktadır. Çaydan sonra ikinci ürün olarak fındık ürünü yer alır. Diğer tarım ürünleri ise mısır, karalahana, kivi, Trabzon hurması, nar, dut, erik, kiraz, şeftali, vişne, elma, armut, muşmula, ceviz, fındık, kestane, limon, portakal ve mandalina yer almaktadır.

²⁴⁴ Rize ilinin adı ile ilgili olarak değişik görüşler ileri sürülmüştür; Yunanca pirinç anlamına gelen Rhisos, Rumca'da "Rıza" olarak dağ eteği anlamında kullanılmıştır. Osmanlıca'da ise "Rize" ufak kırıntı, döküntü anlamındadır. Ayrıca Erzincan'ın Sakalar dönemindeki "Eriza" olan adının başındaki "e" sesinin düşmesi ile adaş olarak Rize için de kullanıldığı ifade edilmektedir.

²⁴⁵ 92000/1852=49

²⁴⁶ Rize ile ilgili bilgilerin kaynağı aşağıdaki adreslerdir.

[http://tr.wikipedia.org/wiki/Rize_\(il\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Rize_(il)) (28/04/2014)

http://www.rize.gov.tr/default_b0.aspx?content=1

21 2013 www.tuik.gov.tr.(09/03/2014)

Hayvancılık: İldeki hayvan sayısı giderek düşmektedir. Sığır, koyun ve kümes hayvancılığı yaygındır. İlde 40 adet alabalık çiftliği bulunmaktadır. 303 köy arıcılıkla uğraşmaktadır. Ayrıca balmumu ile uğraşan köyler de bulunmaktadır. Sahil kısmında atmaca yetiştiriciliği yapılır.

Ekonomi: Tarım ve tarıma bağlı sanayi kolları, hayvansal ürünler ekonominin temelini oluşturur. Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü de il merkezinde bulunmaktadır. Çay fabrikası ve atölyelerinin dışında bu tesislerin makine yedek parçalarını üreten, bakım ve onarımlarını yapan sanayi iş kolları, çay paketleme ve ambalaj tesisleri, un fabrikaları, kereste ve tomruk biçme atölyeleri, döküm atölyeleri, balık unu ve balık yağı üreten sanayi kuruluşları ile hazır beton santralleri İl ekonomisi açısından önemlidir. Çayeli Bakır İşletmesi de ilin ekonomisinde önemli bir rol oynamaktadır.

Mimari: İl ve çevresi özgün bir konut ve yayla evi mimari tarzına sahiptir. Bu tarz, ahşap ağırlıklı taş temele oturan bir yapı türüdür. Doğu Karadeniz yöresinde geçmişte, özellikle kırsal kesimlerde evler dolma taş ve ahşap karışımıyla inşa ediliyordu. Rize ve yöresinde yaygın olan bu tür yapılaşma Trabzon ve Giresun yöresinde ise daha çok ahşap kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Ulaşım: Doğu Karadeniz sahil şeridi üzerinde yer alan Rize’de ulaşım karayolu ile sağlanmaktadır. Liman bağlantısı endüstriyel amaçlar için kullanılır. Hava yolu ile ulaşım, Rize’ye en yakın il olan Trabzon havalimanından sağlanmaktadır. Liman, konumu itibari ile karayolu hatlarına bağlı olup; Trabzon, Hopa, Rusya limanları ve İkizdere-Erzurum üzerinden İran bağlantısı ile Karadeniz Bölgesi’nin en kestirme transit yol merkezidir.

Tarihî Yerler

Rize Kalesi²⁴⁸: Yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, 6.yy. da yenilenen kale Trabzon Devleti zamanında son şeklini almıştır. Kale, iç kale ve halkın oturduğu aşağı kale olmak üzere iki kısımdan meydana gelmektedir. Kale şehir merkezinin güney batısında yer alır.

²⁴⁸<http://www.rizekulturturizm.gov.tr/TR,55370/rize-kalesi.html> (28/04/2014)

İç Kale: 150 m. yükseklikte doğal bir yükselti üzerinde kurulmuştur. Planı yamuk şeklindedir. Giriş kapısı doğudadır. Dış kapıdan küçük avluya girilmekte ve buradan ikinci bir kapı ile kalenin asıl alanına girilmektedir. İç kaleyi çevreleyen duvarlar kısmen düzgün kesme taş ve moloz taşlardan inşa edilmiştir. Duvarların kalınlığı 1,5 m.'dir. İç kale, yarım daire plânlı beş kuleye sahiptir. Yakın zamana kadar harap durumda olan kale surları onarılmıştır.

Aşağı Kale: Zamanında iç kaleden kuzeydoğu ve kuzeybatı yönlerine doğru açılarak uzayan ve denize ulaşan surlarla çevriliydi. Günümüzde sadece batı surlarının bir bölümü ile bazı kule kalıntıları kalmıştır. A. Bryer ve D. Winfield tarafından batı surları üzerinde 9 kule ve 2 kapı yeri tespit edilmiştir. Aşağı kale surları düzgün yontu taşlı, bazı kısımlarda içten takviye kemerleri yer almakta olup, bu kemerler tuğla örgülüdür. Kuleler dikdörtgen veya yuvarlak planlı olup iki katlıydı. Günümüze ulaşan kalıntılardan üst örtülerinin tuğla tonozlara sahip olduğu anlaşılmaktadır. Doğu surlarından hiç bir iz kalmamıştır. Tuzcuoğlu Konağı'nın batı yanında yapılan bir kazıda sur izlerine rastlanmıştır.

Camiler: Günümüzde eski özelliğini yansıtan sadece İskender Paşa Camisi kalmıştır. Orta Cami ve Gülbahar Hatun Camisi başta olmak üzere, diğer camiler orijinaline uygun olarak yeniden yapılmışlardır.

IV.2. EVLİYA ÇELEBİ'NİN SEYAHATNAMESİ'NDE HOPA

Evsâf-ı menzil-i kasaba-i Hopan : Tarabefzûn
hâkinde bu dahi sahil-i bahrde bâğ u bâğçeli imâr
olmuş rabta-i zîbâdır. Cümle halkı Çağatalazlı
kavmidir ve ekseriyyâ Urumlardır.

..... (5 satır boş)
Andan (---) mil,

IV.2.1. GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE ÇEVİRİSİ

Hopan²⁴⁹ Kasabası Menzilinın Vasıfları: Trabzon toprağında bu da deniz kıyısında bâğ ve bahçeli yapılmış süslü kasabadır. Bütün halkı Çağtalazlı kavmidir ve çoğunlukla Rumlardır.

IV.2.2. HOPA'NIN BUGÜNKÜ DURUMU²⁵⁰

Hopa, 1490-1512 yıllarında Yavuz Sultân Selim'in Trabzon Valiliği sırasında Osmanlı Devletine katılmıştır.1509'da bugünkü sınırlar dışında Gönve Kalesi'nin fethi ve sancak haline getirilmesi ile Hopa bu sancağa bağlanmıştır. Lala Mustafa Paşa tarafından 1578'de fetih sonucu Merkezi Ahıska olmak üzere Çıldır Eyaletinin kurulması ile bu eyalete bağlanan ilçe, 1829 yılında Rusya ile imzalanan Edirne Antlaşması sonucu Ahıska'nın bu ülkeye verilmesi sonrasında Trabzon Eyaleti'nin bir sancağı olan Batum'a bağlanmıştır. İlçe, 1915 yılında Ruslar tarafından işgal edilmiştir. 1917'de Brest-Litovsk Antlaşması ile Hopa Türkiye'ye katılmıştır. Hopa 1936 yılına kadar Rize İline bağlı iken bu tarihten sonra Artvin iline bağlanmıştır. Hopa'nın nüfusu 33.724'tür.²⁵¹

Tarım: Çay, fındık, mısır, turunçgil, kivi, kara üzüm başlıca tarım ürünleridir.

Hayvancılık: Küçükbaş büyükbaş ve kümes hayvancılığı yaygındır. Kıyıda balıkçılık yapılırken iç kesimlerde arıcılık yaygındır.

Ekonomi: İlçede 3 adet çay fabrikası vardır. Sarp Kapısı açıldıktan sonra Hopa Limanı faaliyet göstermiştir. Limanda yapılan ihracat-ithalat ticareti canlandırmıştır. Limanda 120 civarında balıkçı teknesi vardır.

Ulaşım²⁵²: İki kıtayı birbirine bağlayan Kafkasya, eski zamanlardan beri Avrupa ve Asya milletlerinin göç yolları üzerinde bir geçit yeri idi. Avrupa ve

²⁴⁹“Anakouphe: Anakufe biçiminde de yazılır. Bugünkü Hopa, Bizans ülkesiyle Abaza ülkesi sınırında, Abaza'ların kalesi. İlkçağdaki adı Aporos'du. (UMAR, Bilge, a.g.e, s. 66.) “Hopa: Adını Acemcede “güzel yer” anlamına gelen ‘Hop'tan’ alan ilçeye bu ismi Yavuz Sultan Selim vermiştir. Bu isim zamanla Hopa'ya dönüşmüştür.” (<http://www.hopa.bel.tr/tarihce> 27/04/2014) <http://www.artvin.gov.tr/?page=icerik&file=detay&id=61>

²⁵⁰ Hopa hakkındaki bilgilerin kaynağı aşağıdaki adrestir.

<http://www.artvin.gov.tr/?page=icerik&file=detay&id=61> (27/04/2014)

²⁵¹ 2013 www.tuik.gov.tr. (09/03/2014)

²⁵² Ulaşım ile ilgili bilgiler aşağıdaki kaynaktan alınmıştır.

ÖZDEMİR, Halit, Artvin Tarihi, “Ulaşım”, 2. Baskı, Artvin, 2002, s. 9-10.

Akdeniz memleketlerini kuzeydoğu Anadolu üzerinden Güney Kafkasya'yı izleyerek İran, Orta Asya ve Hindistan'a, Kuzey Kafkasya üzerinden de Volga ve Ural'a bağlayan önemli ticaret yolları Kafkasya'dan geçiyordu. Artvin ulaşım şartlarına elverişli bir konuma sahip değildir.

Güney Kafkasya'yı Artvin'e bağlayan tarihi yollar ve geçitler şunlardır.

- 1-Batum üzerinden Çoruh ağzını izleyerek Borçka üzerinden Artvin'e ulaşılır.
- 2-Ardahan-Sahara Geçidi- Şavşat üzerinden Artvin'e ulaşılır.
- 3- Ardahan-Yalnızçam Geçidi-Ardanuç üzerinden Artvin'e ulaşılır.
- 4-Ardahan-MağaraBoğazı-Şavşat üzerinden Artvin'e ulaşılır.
- 5-Ahıska-Posof-Şavşat üzerinden Artvin'e ulaşılır.

Bu yollar askerî haritalarda 'top yolu' olarak gösterilmiştir. Bu askerî yol Kür Irmağı'nın güneye kıvrıldığı Posof-Ahıska vadisinden başlayarak Yalnızçam Dağların'dan itibaren Arsiyan, Cin Dağları, Yığılı ve Bilbilan Yaylaları ile Horasan Dağların'dan geçerek Dalahet Yaylası sırtlarından Oltu Çayı vadisine iner. Bilhassa Bilbilan ve Dalahet Yaylalarının sırtlarında izleri günümüze kadar ulaşan bu yol, Güney Kafkasya'yı İran Körfezi'ne bağladığı için yöre halkı tarafından "Bağdat Yolu" olarak da adlandırılmıştır.

Bu tarihî yolların güvenliğini sağlamak için kurulan kaleler ve tarihî hanlar Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra da yıktırılmayıp korunmuştur. Arazi yapısı dolayısıyla Artvin ili asırlardan günümüze gelinceye kadar stratejik bir öneme sahip olmuştur.

Artvin, Şavşat-Ardahan-Kars, Ardanuç-Ardahan-Kars, Oltu-Göle-Ardahan-Kars, Oltu-Erzurum, Tortum-Erzurum, Borçka-Cankurtaran-Hopa-Rize-Trabzon, Yusufeli-İspir-İkizdere-Rize'yi birbirine bağlayan karayolu üzerinde bir köprü görevindedir.

SONUÇ

Çalışmamızda Evliyâ Çelebi'nin dikkatleri konusunda fikir sahibi olduk. Özellikle Doğu Karadeniz sahil şeridindeki şehirler hakkında 300 yıllık değişim hakkında bilgi edindik. Seyahat-nâme'de belirtilen şehirlerin eski adları hakkında bilgi sâhibi olduk. Yer adlarını incelerken büyük zorluklarla karşılaştık. Bu yerleri çözerken birkaç kitap bize yol gösterdi. Ama hiç değilse Türkiye'deki yer adlarının tespiti için Tarihî Coğrafya çalışmalarının olmadığını gördük.

Evliya Çelebi, Trabzon vilâyetinin tarihini anlatırken olayları, olayların zamanını ve mekânın karıştırdığını belirledik. Biz çalışmamızda yanlış verilen bilgilere dipnotlar koyarak düzelttik.

Yine eserde belirtilen bazı yönlerin yanlış olduğunu tespit ettik. Hem karada hem de denizde bazı hallerde yanlış yönler verilmiştir. Evliya Çelebi özellikle deniz yolculuğu esnasında gideceği yönü kuzey olarak belirtmiştir. Karadeniz sahilleri kayalık olduğu için denizcilerin önce kuzeye gidip yönelmeleri gerekir. Evliya Çelebi ilk çıktığı anı hesaplamamış olabilir. Bir başka sebepte Evliya Çelebi'yi deniz tutmuş olabilir. Bu sebeple geminin döndüğünü fark etmemiştir. Metinde yanlış olan yönlerin doğrusunu parantez içinde belirttik.

Hesaplanan bazı mîllerin doğru olmadığını saptadık. Ayrıca boş bırakılan, mîlleri kara ve deniz mîline göre hesapladık. Bulduğumuz doğru mîlleri koyu renkte köşeli parantez içine alarak yazdık ve gerekçelerimizi dipnotlarla anlattık.

Neden Evliya Çelebi bu yanlışlıklara düşmüş diye düşündük. Bize göre; Doğu Karadeniz seyahati notlarını düzenli tutmadığı ve denizin tuttuğu sebebiyle ya da sahildeki konak yerlerinde uzun süre kalmadığı için not tutmamış olabilir.

Evliya Çelebi Doğu Karadeniz seyahatinde Trabzon dışında yerleşim yerleri hakkında detaylı bilgiler vermemiştir.

Doğu Karadeniz'in nüfus yapısı ve buralarda kullanılan diller hakkında bilgilere ulaştık. Seyahat-nâme'nin incelediğimiz bölümünde Türkçe dışında iki manzume ile karşılaştık. Bunların hangi dil ile yazıldığını ve mânâsını öğrenemedik. Muhtemelen bunların eski, yazılı imlâsı şiirlerin dillerinin gerçek seslerini vermemiş olduğunu sanıyoruz. Bu ve benzeri konular için özel bilimsel araştırmaların gerekli olduğu âşikârdır. Evliya Çelebi'nin gramer yanlışlıkları olduğu birçok araştırmacı tarafından iddia edilmekteydi. Metin içinde biz bu konunun tartışmasını yapmadık. Ancak incelediğimiz kısımda da bu yanlışların olduğunu gördük. Ayrıca Trabzon ağzı konusunda güzel tespitleri olduğunu fark ettik. Üslûp bakımından kararlılık mevcûd değildi. Fakat yer yer sanatlı ifadelerin olduğunu gördük.

Çalışmamızda 17. asrın ahlâk anlayışı hakkında bilgi sâhibi olduk. Çalışmamız sırasında 17. yüzyıldan günümüze doğru baktığımızda özellikle Doğu Karadeniz sahil kesimlerinin daha çok geliştiğini anladık. Mesela Ordu büyük şehir, Giresun bağımsız vilâyet, Rize gelişmiş ve buna mukabil Trabzon'un eskiden de olduğu gibi bölgenin en gelişmiş ili olarak varlığını sürdürdüğünü gördük.

Ayrıca bu bölgede konuşulan diller, ağızlar, inançlar, gelenekler, şehirlerin dini ve sivil yapıların günümüze ulaşip, ulaşmadığı, ulaştıysa bugün ne durumda

olduğu, şehirlerde bulunan ibadethanelerin tarihi ve hangi dönemde ne işlevle kullanıldıkları, şehrin tarihi, coğrafyası, halkı, halkın yöresel konuşmaları, giyimleri, yüzleri, boyları, yörenin yiyecekleri, içecekleri vb. konularda tespitler yaptık.

Metin tamiri yöntemleri ile Evliya Çelebi yayımlarında yön gösterici olduk. Bilim dünyasına, metin tamiri yöntemlerinden yararlanarak ve farklı kaynaklarla mukayeseler yaparak yeni bilgiler getirdik.

BİBLİYOGRAFYA

AKAR, Metin- Proje Yürütücüsü- “*Giresun ’da Düinden Bugüne Otçu Göçü Geleneği Üzerine Bir Araştırma*”, Proje No: SOS-BAP-140411-13, Giresun, 2013, s. 173

AKSOY, Avni, “*A ’dan Z ’ye Sürmene*”, 2. Baskı, Trabzon, 2008, s. 14.

ALBAYRAK, Hüseyin, “*Evliya Çelebi ’nin İzinde Trabzon Yolunda*”, Bengü

Yayınları, Ankara, 2011, s. 177.

Artvin 2007, “*Artvin Tarihi*”, Artvin İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, , s. 124

AYDIN, Mustafa, “*Son Dönem Osmanlı Coğrafya Eserlerinde Giresun*”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* (Journal of Black Sea Studies) Yıl: 6, S: 12, Bahar, 2012, Trabzon Serander Yayınevi, s. 39-52.

_____, “*XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Bazı Seyyahların Tirebolu İzlenimleri*”, *Giresun Kültür Sempozyum*, 30-31, Mayıs 1998, İstanbul, s. 30-38.

BAYSUN Cavit, “*Evliyâ Çelebi*”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 4, s. 400.

BİLGİN, Mehmet, Giresun Tarihi Sempozyumu 24-25 Mayıs 1996 Bildiriler, “*M.Ö 2000’li Yıllardan Günümüze Giresun Bölgesinde Türkmen Beylikleri ve İskân Hareketleri*”, Giresun Belediyesi Kültür Yayınları No: 1, İstanbul, 1997. s. 89-102.

BİLİR Ali, “*Geçmişten Günümüze Görele*”, Bayrak Matbası, İstanbul, 2007.

Evliyâ ÇELEBİ, “*Seyahat-nâme*”, Topkapı Sarayı, Bağdat 304 Yazmanın
Transkripsiyon-Dizin, 2. Kitap, YKY hzr. Yücel Dağlı, Seyit Ali
Kahraman, Zekeriya Kurşun, s. 46-57.

ROBER, Dankoff , “Katkılarla İngilizceden Çeviren Semih Tezcan, *Evliya Çelebi
Seyahatnâmesi Okuma Sözlüğü*”, İstanbul, 2004, s. 208.

DEVELİOĞLU, Ferit, “*Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*”, Aydın Kitabevi, 24.
Baskı, Ankara, 2007, s. 857.

DUMAN, Musa, “Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nin Türkçe Açısından Önemi”, *Türk
Dili Araştırmalar Yıllığı- Belleten*, Ank. , 1997, s. 155.

EMECEN, Feridun, “*Doğu Karadeniz’de İki Kıyı Kasabasının Tarihi: Bulancak-
Piraziz*”, İstanbul, 2005.

_____, “Of Kasabasının Ortaya Çıkışı Üzerine Notlar”, *Uluslararası
Karadeniz İncelemeler Dergisi*, Trabzon, Güz, 2006, S. I, s. 45-54.

_____, “Doğu Karadeniz Kıyılarında İskân ve Şehirleşme: Espiye
Kasabasının Ortaya Çıkışı”, *Tarihi, Kültürel Özellikleri ve
Gelenekleriyle Espiye Sempozyumu*, İstanbul, 2007, s. 1-19.

_____, “I. Selim”, TDVİA, C: 36, s. 407-414

KRENKOW, F. *İslâm Ansiklopedisi*, “Şâtîbi” MEB Yayınları, 1957, C: 11, s. 352-353.)

FATSA Mehmet, “XV ve XVI. Yüzyıllarda Giresun’da Sosyal ve Ekonomik Hayat”, Giresun İl Özel İdaresi s. 80-82/85-86/89. Giresun Ticaret ve Sanayi Odası, “Niçin Giresun”, 2012, s. 64-67/70

GÖKDAĞ, Bilgehan Atsız, *Giresun Tarihi Sempozyumu 24-25 Mayıs 1996 Bildiriler*, “M.Ö 2000’li Yıllardan Günümüze Giresun’daki Türk Varlığı”, Giresun Belediyesi Kültür Yayınları No: 1, İstanbul, 1997. s. 28-35.

GÜLLÜDAĞ, Nesrin, *Trabzon Tarih ve Kültür Yazıtları, Uluslararası Trabzon ve Çevresi Kültür ve Tarih Sempozyumu 16-18 Mayıs 2006*, “Trabzon Yer Adları Üzerine Bir Değerlendirme”, Türk Ocakları Trabzon Şubesi Yayınları, 1. Baskı, 2011, s. 30.).

GÜNEY, Mürselin, Tarihi, Sarayı, Konakları, Kadınları, Hattatları, Fındığı, Mısırı, ve Gemiciliğiyle Ünye, “Ünye Tarihi”, İstanbul, 1999. s. 12-17/226.

Giray, Halil, Kuzey Kıbrıs Türkiye Cumhuriyeti İskan Bakanlığı Temsilcisi, K.K.T.C, “Coğrafi İsimler Katoloğu”, Lefkoşa, 1982

İLGÜREL, Mücteba, “Evliyâ Çelebî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1995, C. XI, s. 529-533.

KARA Hüseyin-KURUCA Nazım, “Giresun Vilâyeti Bilimsel Kaynakçası-I,
(Giresun’a Dair Şura ve Sempozyum Tebliğleri)”, *Karadeniz
Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 6, 2012, s. 47-90.

KARAGÖZ, İlyas, “*Grek Bizans ve Eski Türk Kaynaklarına Göre Trabzon Yer
Adları*”, 2. Basım, Derya Kitabevi, 2006,

KIRZIOĞLU Fahrettin, “ Rize Tarihi (Konferans)”,
[www. Biriz.biz/rize/tarihi/Rizetarihi.atm](http://www.Biriz.biz/rize/tarihi/Rizetarihi.atm).

KÖSE, İsmail, “*4000 Yıllık Mirasın Kutsal İzleri*”, 1. Baskı, İber Matbacılık, 2009, s.
9-22. Kültür Serisi.

M.C. Şehbeddin TEKİNDAG, “Trabzon”, *İslâm Ansiklopedisi*, MEB. Yayınları,
İstanbul, 1974, s. 439

Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Artvin, Şebinkarahisar İl Yıllıkları.

ÖKSÜZ Melek, Kuruluşundan 19. Yüzyıla Kadar Trabzon Tarihine Kısa Bir Bakış,
“ Trabzon Adının Menşei”, *Karadeniz Araştırmaları*, S. 5, Bahar 2005,
s. 11.

ÖZ, Mehmet, “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı”, TTK Yay. , Ankara, 1999

ÖZDEMİR, Halit, “Artvin Tarihi”, 2. Baskı, Ankara, 2002,

ÖZHAN, Öztürk, “Vona, Çiço”, *Karadeniz Ansiklopedik Sözlük*, C: II, İstanbul,

2005,

PAKALIN, M. Zeki, Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C: I-II-III.

ÖZSAİT Mehmet, *İlkçağ Döneminde Trabzon ve Çevresi*, Trabzon Tarih Sempozyumu (6-8 Kasım 1998), Trabzon 1999.

SAMİ, Şemseddin, “Ünye”, Kâmûsü'l A'lâm, C: II, Kaşgar Neşriyat, Ankara, 1996,

SÜMER Faruk, *Tirebolu Tarihi*, İstanbul, 1992, s. 147-149.

_____ , “Uzun Hasan”, *TDVİA*, C: 42, s. 261-264

ŞEVKET Şakir, “*Trabzon Tarihi*”, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, 1877.

T.C. Giresun Valiliği İl Turizm Müdürlüğü, *Giresun İl Turizm Envanteri*, 1998.

“Et-Takrib” C: 39, *TDİA*

TEZCAN, Nurhan, “*KKTC-Gazimağusa, Doğu Akdeniz Üniversitesi'nin*

Düzenlediği Uluslararası Evliya Çelebi Sempozyumu 8-9 Kasım 2001”, s. 34.

Trabzon Kent İçi Kültür Envanteri, T.C Trabzon Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları s. 70

UMAR, Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılâp Kitapevi, 2.Baskı, İstanbul, 1993

USTA, Veysel-İNAN, Kenan, *Osmanlı Devleti İdaresinde Trabzon, Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası, 1884-1950*, s. 24.

ÜNAL, M. Ali, “17. Yüzyılda Karadeniz’de Kazak Saldırıları ve Karadeniz Ticareti” Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 5. Baskı, Samsun, 2013, s. 853.

YEDİYILDIZ, Bahattin, “Ordu İli Yeradları”, *Türk Kültürü Araştırmaları, Prof. Dr. Necati Akdar Armağanı*,

_____, ÜSTÜN Ünal, “Ordu Yöresi Tarihini Yerli Kaynakları F”, 1455 Tarihli Tahrir Defteri, Ankara, 1992.

Yeni Türk Ansiklopedisi, “Trabzon”, Cilt: 11. İstanbul, Ötüken Yay. 1985. s. 1472.

YINANÇ M. Halil, “I. Selim”, *İ.A.*, M.E.B, C: 1, 1965, s. 250-270.

YÜKSEL Ayhan, “Belgelerle Osmanlıdan Cumhuriyete”, Giresun Belediyesi Kültür Yayınları, Giresun-2008, TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü XXII/1-2 (Ankara 1984) 2036.

_____, “Doğu Karadeniz Araştırmaları”, Bayrak Matbası, İstanbul, Mart, 2005, s. 115-118.

_____, “Giresun Tarihinden Sayfalar”, T.C Giresun Valiliği, 1. Baskı, İstanbul, Nisan, 2009.

_____, “Son Dönem Osmanlı Coğrafya Eserlerinde Giresun” (Ali Cevâd, Memâlik-i Osmâniyye’nin

Tarih ve Coğrafya Lugatı)", *Giresun Tarihi Yazutlari*
Bayrak Matbası, 3. Baskı, İstanbul, 2007. s. 56.

İnternet adresleri

http://tr.wikipedia.org/wiki/Evliya_%C3%87elebi
<http://www.karahana.com/makaleler/karadeniz-bölgesi-coğrafi-özellikleri.htm>.
<http://www.bigalook.com/biggtarvel/sehirler/dogukaradeniz/iklim.asp>.
[http://tr.wikipedia.org/wiki/Ordu_\(il\)#TV_kanallar.C4.B1](http://tr.wikipedia.org/wiki/Ordu_(il)#TV_kanallar.C4.B1)
http://www.giresun.gov.tr/syf/sayfalariGoster.aspx?sayfa_ID=35
http://www.rize.gov.tr/default_b0.aspx?content=122
http://www.ordu.bel.tr/sayfa-ic-tarihce__-detay-74-1.html#.UwEV82J_u2U
<http://www.fatsa.bel.tr/tr/tab.aspx?tabid=113>
<http://fatsatso.tobb.org.tr/mavi-yesil/fatsa.pdf>
<http://www.artvin.gov.tr/?page=icerik&file=detay&id=56>
<http://www.artvin.bel.tr/artvin/tarih.html>
<http://edergi.sdu.edu.tr/index.php/sbed/article/viewFile/3344/2859>
<http://unyezile.com/ek> <http://tr.wikipedia.org/wiki/onomi.htm>
http://www.ordukulturturizm.gov.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=37&Itemid=53
2013 www.tuik.gov.tr.
<http://www.unye.adalet.gov.tr/Adliyemiz.html>
www.mta.gov.tr/Ordu-Madenler.pdf
Fatsamuftulugu.gov.tr
http://tr.wikipedia.org/wiki/Yason_Burnu
<http://tr.www.caytepe.com>
<http://www.angelfire.com/amiga/okan/karadeniz/ordu.htm>
http://www.persembe.bel.tr/persembebelediyesi_tr.asp?

<http://www.diyanetislam.com/iklim.html>-iklim maddesi.

http://www.goreleses.com/gorele/forum/forum_posts.asp?TID=60<http://www.gdd.org.tr/yazidetay.asp?id=71>

<http://www.gorele.gov.tr/genel-bilgiler/gorele-ulasim.html>

<http://www.eynesil.bel.tr/Sayfalar.asp?id=103>

<http://www.besikduzu.bel.tr/lcontent.asp?id=53&d>

<http://www.besikduzu.gov.tr/>

http://www.vakfikebir.gov.tr/default_B0.aspx?content=209

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Vakf%C4%B1kebir>

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Kalek/>

<http://www.carsibasi.gov.tr/Sayfalar.asp?id=26>

Melih Yıldız, <http://www.kelimeatolyesi.com/gelida-kalesi/>

<http://www.carsibasi.bel.tr/Sayfalar.asp?id=20>

<http://www.carsibasi.gov.tr/Sayfalar.asp?id=10>

<http://akcaabat.meb.gov.tr/www/akcaabat/icerik/238>

<http://www.akcakale.bel.tr/Sayfalar.asp?id=25>

<http://www.akcaabat.gov.tr/tarim/fig-macar-figi.html>

<http://www.haritatr.com/harita/Kalenima-Deresi/66369>

http://tr.wikipedia.org/wiki/Sera_G%C3%B6l%C3%BC

www.trabzon.gov.tr

<http://www.hamsi61.com/konular/49-ahievrendede.html>

<http://www.cografya.gen.tr/tr/trabzon/ekonomi.html>

[http://tr.wikipedia.org/wiki/Trabzon_\(il\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Trabzon_(il))

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Yomra>

<http://www.yomra.gov.tr/default.asp>

http://www.rize.gov.tr/default_b0.aspx?content=1

<http://www.rizekulturturizm.gov.tr/TR,55370/rize-kalesi.html>

(<http://www.hopa.bel.tr/tarihce>

<http://www.artvin.gov.tr/?page=icerik&file=detay&id=61>

ŞEN, Zafer, “Trabzon’da Osmanlı Eserleri” <http://tarihenotdus.com/yerel-tarih/trabzonda-osmanli-eserleri/#axzz31XDHIrh>

<http://www.chveneburi.net/tr/default.asp?bpgpid=539&pg=1>

HARİTALAR

FOTOĞRAFLAR

ÖZ GEÇMİŞ

1990 yılında İstanbul'da doğdu. İlk, Orta ve Lise öğrenimini İstanbul'da tamamladı. 2009 yılında girdiği Giresun Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden 2012 yılında mezun oldu. Aynı yıl Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Programında öğrenime başladı.